

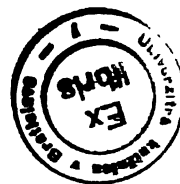
198 222
16

FRISINSKÉ PAMÁTKY

JICH VZNIK A VÝZNAM V SLOVANSKÉM PÍSEMNICTVÍ.

PODÁVÁ

DR. VÁCLAV VONDRÁK.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1896.

PG

1917

.B8

V94

Tiskem J. Otty v Praze.

Frisinské památky, počtem tři, byly objeveny r. 1803 v latinském kodexu, který se choval až do oné doby v klášteře Frisinském.¹⁾ Tenkrát dán byl totiž rozkaz, aby se snesly poklady z knihoven všech bavorských klášterů a aby byly prozkoumány, při kteréžto příležitosti uhořeli na slovanský text. Od oné doby uložen je rukopis se třemi slovanskými památkami v král. veřejné knihovně mnichovské.²⁾ Oznámeny byly poprvé Aretinem³⁾ v »Neuer literarischer Anzeiger« r. 1807 č. 12 na str. 190 v Mnichově a později Dobrovským r. 1814 v »Slovance« (I. 249—252).⁴⁾

V latinském onom rukopise, psaném na blánce, nalézá se první památka na l. 78 (na první straně 24 řádky, na druhé 11) a počíná se vyzváním lidu od kněze, slovy: »Glagolite po naz redka zlouesa«. Vyzvání toto týče se následující potom všeobecné (veřejné) formule zpovědní, jež se má odříkati. Začátek její zní: »Bose gozpodi miloztiuvi, otce bese, tebe izpovuede vuez moi greh.« Na konci této formule připsáno je hned latinské rozhršení: »Confitentibus tibi, domine, famulis ac famulabus tuis remitte peccata« ... atd.

Dvě ostatní památky jsou teprv na l. 158b—161b po sobě. První z nich (na l. 158b—160a) jest jakési rozjímání (homilie) neb poučení o zpovědi, jež, jak uvidíme, úzce souvisí se všeobecnými formulami zpovědními. Obsahuje 113 řádků vždy po dvou sloupcích na stránce a počíná se slovy: Ecce bi detd nas nezegresil, te v ueki gemu be siti.

Třetí památka jest zpovědní modlitba, která počátkem svým připomíná formule o vyznání víry. Obnáší 74 řádky též ve dvou sloupcích a počíná se takto: Jaz ze zaglagolo zlodeiu, i uzem iego delom (na l. 160b—161b).

Dobrovský, který byl J. Grimmem upozorněn na ono objevení, oznámil během r. 1812, jak doleji seznáme, Kopitarovi text našich památek. Tento obdržel přičiněním Humboldtovým téhož roku též snímky a později podrobný popis celého latinského kodexu od kustoda mnichovské knihovny, J. B. Bernharta.

Z korespondence mezi Dobrovským a Kopitarem seznáváme, jak velice jim o to šlo, aby se původ a význam oněch památek vysvětlily. Takměř stále a stále vracejí se ve svých

¹⁾ Frisinky (Freising, Freisingen), město v Bavořích u řeky Isary, s klášteřem sv. Korbiniana.

²⁾ Dříve pod sign. Fris. 226, nyní 6426.

³⁾ Aretin, jemuž tedy přináležel zásluha objevení Frisinských památek, zemřel v Mnichově dne 24. prosince 1824. O něm se píše v »Gelehrtes Teutschland« (od J. G. Meusla) IX, 32. XI, 19 a XIII, 29—31. Viz též Hall. Lit. Ztg. 1825, č. 44.

⁴⁾ Tato dvě oznámení jsou též na konci tohoto vydání otiskána.

dopisech k těmto tak starodávným, ano můžeme říci, nejstarším památkám slovanského písemnictví latinkou psaným. Při tom ovšem vidíme, jak i zde často rozhoduje vůdčí hlas Dobrovského.

Kopitar chtěl památky ty vydati, k čemuž jej Dobrovský povzbuzoval, poukazuje k tomu, že by mu to jakožto Slovinci spíše přínáleželo. Slovinský ráz památek těchto poznal se celkem dosti záhy. Kopitar však prozatím přestal na tom, že vydal první ze tří památek r. 1822 v »Jahrbücher der Literatur« (sv. XVII na str. 102—103) ve Vídni. Co jej k tomuto pohnulo, vypravuje takto (l. c. str. 102): »Referent (rozuměj Kopitar) besitzt durch die Güte des Freyherrn W. v. Humboldt Exc. ein Fac simile dieser 9 Seiten, um sie, als das älteste Denkmal nicht nur der karantanischen Mundart, sondern als die ältesten slawischen Aufsätze überhaupt, seiner Zeit, mit den nöthigen historischen und sprachlichen Erläuterungen herauszugeben, und kann sich nicht versagen, hier vorläufig wenigstens den kürzesten derselben, als eine kleine Gegenleistung südlicher Slawisten für Herrn Wostokows nördlichen Ostromir, mitzutheilen.« Památku tuto uveřejnil v »Nachschrift« k recenzi o Dobrovského »Institutiones l. S. d. v.« Zajímavo je, že Kopitar nedovedl si tenkrát ještě vysvětliti tvar »izpovuede« (v I. ř. 2, předpokládal zde buď *исповѣдо* neb *исповѣдем* l. c. str. 103. pozn.).

K příslušným místům uvedené korespondence jest nám ovšem též i zde přihlížeti, neboť v nich obsaženo je mnoho cenného materiálu, bez něhož těžko by se obešel, kdo chce památky blíže seznati. Obmezíme se arciž jen na nejdůležitější věci.

Poprvé zmiňuje se Dobrovský o Frisinských památkách ve svém listě ke Kopitarovi ze dne 22. července 1811 a píše o nich toto: »Eine neue Entdeckung im Fache der krainisch-windischen Literatur muss Ihnen willkommen sein. Aber vielleicht wissen Sie es schon, was im neuen liter. Anzeiger von 1807 hierüber steht. Zu Freysingen fand man eine Handschrift, worin einige liturgische Fragmente im illyrischen kärntnerischen Dialekte, wie es dort heisst, vorkommen. Der Einsender der Notiz setzt die Handschrift in's 10te Säculum...« (Jagić, *Письма Добровскаго и Копитара*, str. 210). Dobrovský oznámil zároveň Kopitaru začátek první památky (prvních 9 řádků).

Úplný a správný přepis byl Dobrovskému teprv slíben. Kopitar odpověděl listem psaným dne 10. srpna 1811, že jmenovaný »Anzeiger« nikdy neviděl.

Na cestě, kterou Kopitar po té konal, doufal, že v Mnichově spatří památky, avšak tenkrát nemohly býti nalezeny (l. c. str. 220). Dne 2. srpna 1812 jich Kopitar ještě neměl (str. 279). I Dobrovský přišel r. 1812 do Mnichova a teprve po dlouhém hledání byly nalezeny (str. 281). V témž roce poslal Kopitaru text druhé památky a text první baronu Zoisovi skrze Kopitara, tak že Kopitar seznal tímto způsobem obě první památky (str. 281—284).

Dobrovský píše zde o věci této: »Das 2te, nämlich die Homilie unterscheidet sich vom ersten Stücke merklicher als vom 3ten in Rücksicht der Schrift. Doch ist die Interpunction nur in diesem 2ten ganz vernachlässigt worden.« Dobrovský jest pro to, aby se i Vodnik účastnil ve výkladu památek těchto.

Dne 26. září 1812 píše Kopitar Dobrovskému: »Mein Plan mit diesen Fragmenten wäre der: 1. Sie geben sie, als Entdecker und bester Erläuterer heraus, unter Ihrem Namen...« (str. 286). V dopisu daném dne 19. října 1812 oznámil Dobrovský Kopitaru i text třetí památky (str. 292—294). Kopitar naléhal na vydání a ukazoval, že by ovšem i sám rád tak učinil. Píše takto: »Also werden Sie die Fragmente herausgeben? Am besten wäre dies freilich für die Fragmente selbst. Indessen wenn Sie nicht Zeit haben, so helfen Sie mir dazu, wie Müllern beim Nestor.« (Dne 27. listopadu 1812, str. 297.) Dobrovský odpovídá (dne 30. listopadu 1812): »Es geziemt sich besser, dass (sich) geborne Krainer mit der Bekanntmachung des ältesten Fragments ihrer Literatur sich befassen, als dass ich Böhme es thäte« (str. 300, srovn. též str. 310—311).

Dne 5. pros. 1812 píše Kopitar, že obdržel z Mnichova dokonalé snímky devíti (tedy všech) stran se slovanským textem (str. 302).

Zajímavé je, že Dobrovský nechtěl ničadného vlivu církevní slovanštiny na Frisinské památky uznati: »Ich finde in diesen Fragmenten kein wahrhaft cyrillisches (griechisch-slav.) Wort, woraus ich auf das Alter schliesse« 13. ledna 1813 (str. 314). Nyní ovšem, když již známe důkladněji církevní slovanštinu, musíme jinak věc posuzovati, jak doleji uvidíme. Vodníkovu práci týkající se výkladu památek přiložil Kopitar ku svému listu psanému dne 14. června r. 1813. Avšak s vydáním pořád otálel, až konečně se dověděl, že Köppen sám chce vydati památky. Píše o tom: »Köppen trägt mir an, meine Erläuterungen der Münchener Slavica mit ihm dort herauszugeben« (21. listopadu 1824, str. 508). Köppenovi psal ovšem takto (dne 27. dubna 1825): »Ihr bratr ist mir unschätzbar, wiewohl ich selbst noch nicht sicher bin, dass die münchener Fragmente gerade uns gehören« (str. 633). V témž listě podotýká, jak se zdá, dosti skromně: »Meine Freisingensia sind noch ganz unangegänzt (pas encore entamés), mit Ausnahme des in der Recension behandelten. Auch habe ich jetzt nicht Zeit, sie zu bearbeiten. Lieber will ich Ihnen den Ruhm der Edition gönnen, und Sie noch obendrein anzeigen, und allenfalls bekritteln.« Konečně se vzmužil a psal Dobrovskému: »Ich muss und will endlich die Münchener Fragmente, die die Russen schlecht genug lithographiert, aber nicht erklärt haben, ediren« (12. listop. 1826, str. 563).

V témž listě, v němž též některé domnělé bohemismy vytýká (vygnan, modlim se, i nam se modliti, vsedli, bratřia, myslite, račite), pokračuje: »Dann, hatten die Freisinger Pfarren diesseits der Donau in Karantanien, Oesterreich und Istrien: und nicht genug, auch in Krems und Enzersdorf: also dürften drei Slaven um die Fragmente raufen: Karantaner, Serben(-Kroaten), und — Böhmen« (str. 563).

Dobrovský toho ovšem nemůže připustiti, nýbrž píše (dne 17. listop. 1826): »Wir Böhmen dürfen keinen Anspruch darauf machen, ungeachtet der scheinbaren Bohemismen...« Auch ton (Böhm. Poln. ten) ist nur bei den Lausitzern jetzt zu finden und doch sind die Fragmente nicht lausitzisch-serbisch« (str. 565). Dobrovský povzbuzuje Kopitara, aby neváhal s vydáním, jinak prý ho někdo jiný předejde (str. 567). Dne 21. listop. 1826 zaslal konečně svému příteli delší dopis, v němž se hlavně s Frisinskými památkami obírá. Píseľ takto:

»...ich kam zur Ueberzeugung, dass sie nothwendig so zu ordnen sind, dass Jaz ze zaglag. als das älteste zuerst stehe, glagolite darauf folge, weil eins das andere erklärt, und endlich das wirklich bohemisirende ecce bi für sich als andern Ursprungs zuletzt vorgenommen werde. Es scheint, das dritte, aus der Lausitz, Meissen (von den Merseburger Slaven) zuerst durch den h. Adalbert um 990 nach Böhmen und etwas später aus Böhmen nach Kärnten gekommen zu sein. Und warum dürfte man nicht annehmen, dass es ein Concept des B. Boso um 970 sei, von welchem Ditmar sagt: slavonica scripserat verba.¹⁾ Der Böhme hat es nach seiner Mundart und der Winde wieder nach seiner, wie es ihm nothwendig schien geändert. Die Böhmen oder Lausitzer haben also insofern Anspruch darauf zu machen, als es von ihnen weiter verbreitet worden. Nach der Schrift zu urtheilen, kommt es dem X. Jhd. nahe, wenn es auch erst 1020, also immer früher als die böhmischen zwei Sätze in Spitihněvs Urkunde um 1058, geschrieben sein sollte. Die zwei windisch-kroatischen Stücke mögen der Abfassung

¹⁾ I o jiném merzeburském biskupu, — Verneru, — máme zprávu, že »libros sclavonicae linguae sibi fieri jussit« (do r. 1111) a o aldenburském biskupu Brunovi (1156): »habuit sermones conscriptos verbis sclavicis, quos populo pronunciatet opportune«. Musilo by se ovšem předpokládati, že psali latinským písmem; nezachovalo se nám však nic po nich, co by bylo slovanské. (Viz Dobrovský, Geschichte der böhm. Sprache u. ältern Lit. Prag 1818, str. 43—44, zpráva o Verneru zachována je v kronice meziborských biskupů, o Brunovi u Helmonda, Chron. Slav. II, c. 83.)

nach wohl schon 950 od. gar 900 vorhanden gewesen sein. Doch sind, aller Ähnlichkeit ungeachtet zwei verschiedene Verfasser nicht zu verkennen. Der Verf. von Jaz ze übersetzt die Beichtiger *zaccnik*, der Vf. von *Glagolite* aber *vuernik*, *fidelis*. Des zweiten *nudmi* ili *lubmi* gibt der erste ili *vuolu* ili *nevuolu*. Für *bde* setzte er *nespe*, für *vtatbinah* nur *tatbe* ohne *v*. *Postedisi* (die 2. Pers. auf *si*, und die Pronominalausgänge des gen. *go* für *ga* bürgen für das höhere Alter der Formel *Jaz se*) (str. 568—569).

Dále vykládá Kopitaru: »Izpowede steht für *izpowem* und ist kein Schreibfehler des unslavischen Concipienten, *izpowedo* ist ein Unding (Kopitar si totiž dotčený tvar tak vykládal, viz na str. 2.), und der erste Concipient war gewiss kein Unslave. cf. Gramm. slav. p. 565 — zuetemu creztu würde ich lieber *sancto Johanni Baptistae* übersetzen, weil es so im *Confiteor* steht. Wegen der verkehrten Stelle hat es nichts auf sich.«

Avšak poslední poznámka není případná, neboť v tomto pořádku nevyskytují se nikde svatí v zpovědních formulích a modlitbách jmenovaní. Tak čteme ku př. v *Denkmäler* (Müllenhoff u. Scherer na str. 267. 25): *Dara nâh hilf mir durh die diga sancte Mariun euuiger magidi jouh durh di diga sancti Michaelis unta alles himiliskén hêris unta durh die diga sancti Johannis baptistae, et sancti Petri, Pauli, Andree, Jacobi, Johannis et omnium apost. tuorum unta durh aller dero... Stephani, sancti Laurentii, Viti.* Musilo i každému přepisovači na tom záležeti, aby se vyhnul takovému nedopatření a aby neměnil tak zásadně uvedený pořádek.

Vedle díky za tak vydatnou pomoc mohl Kopitar dne 29. listop. 1826 oznámiti, že právě z listu Köppenova ze září seznal, že Vostokov zadal něco o našich památkách u ruské censury v Petrohradě; že však sám ještě může přijíti v čas, a podotýká dále: »Sed hoc unum me angit, ne Tu his barbaris opem tuleris in explicandis nostris rebus. Praeter te timeo neminem« (str. 573). Dobrovský odpověděl a chlácholil Kopitara (dne 2. pros. 1826), že se jen povrchně dotkl některých věcí ve svém listu ku Köppnovi: »Bedeutendes hat Köppen von mir nicht erfahren.« Dále píše: »Der Unterschied zwischen den zwei letzten und dem ersten Aufsätze ist aus Köppens Facsimile sichtbar genug.« Co se doby týče, do které by se měly klásti památky, podotýká dále: »Wenn man das erste in's X. Jhd. versetzen kann, so dürften die zwei letzteren doch in's XI. Jhd. (und zwar vor 1050) gehören.«

Na žádost Kopitarovu vykládá Dobrovský opět celou řadu tvarů z Frisinských památek a upozorňuje Kopitara, že *bozzekacho* II 49 není odvozeno od *iskati*, jak se Kopitar domníval, nýbrž že je to praet. od *posêiti*. Taktéž i *bozcekachu* II 55. Ton II 91 je prý ten. Jen Lužičané že prý tak mluví; zůstalo prý to tedy nezměněno. O homilii (druhé to památce) vykládá: »Diese Homilie kann wohl von Bamberg, wo es Sorben in der Gegend gab, aus nach Kärnthen gekommen sein. Das Hochstift Bamberg hatte Besitzungen da.« Z celého způsobu o tonu homilie že prý vychází na jevo, že jiné zemi přináležela (původně než byla přepracována), nežli ostatní dvě památky, kteréž jsou si prý více příbuzny.

Dne 15. prosince 1826 měl již Dobrovský Köppenovy snímky ve svých rukou (str. 678).

Konečně vydal r. 1827 památky P. J. Köppen v »Сборникъ Словенскихъ памятниковъ, находящихся въ Россіи«, v Petrohradě, když si byl v prosinci 1824 opatřil snímky v Mnichově. Rozbor památek po jazykové jich stránce v tomto vydání pochází od Vostokova (str. 21—86). Zároveň byl slovanský prolog na sv. Marka (dne 25. dubna) dle čtyř rukopisů uveřejněn (str. 22—23), poněvadž se některé věty v něm úplně shodovaly s textem druhé Frisinské památky; v případech těchto bývá ovšem slovosled někdy změněn. O slohu slovanského prologu praví Vostokov: »слогъ и манеръ въ ономъ кажутся не Греческіе«. Jak by se dala uvedená shoda vysvětliti, o tom se ovšem Vostokov nijak nezmiňuje; za to však podotýká, že příbuznost našich památek se staroněmeckými formulami zpovědními není příliš nápadná, poněvadž německá eparchie jihozápadní hraničila s jihovýchodní. Z formulí těchto uvádí též dvě dle Goldasta (*Rerum Alemanicarum*. Tom. II, pars 2, pag. 134, 135). Později a sice r. 1840 nalezl

Undolskij uvedenou homilii na sv. Marka ještě v jiném rukopisu z XII.—XIII. stol. v Troické lavře. Byla v rukopise uprostřed mezi homiliemi sv. Klementa, dle čehož se mohlo souditi, že i tato homilie připsati se může onomu pěstiteli církevněslovanského písemnictví v říši bulharské za času cara Symeona. Otázka, co se mu připsati má, není ovšem ještě rozhodnuta.

Vostokov věděl tenkrát, že Kopitar též zamýšlí vydati památky ty, a proto podotknul, že bude tomu rád, když jeho vlastní práce nějak prospěje Kopitarovi, od něhož prý se vůbec jen může očekávati, že památky ty správně posoudí a vyloží. Podal též text památek v ruské graždance a připojil nad to opravený cyrilský text. Připomenouti sluší, že v Köppenově vydání nejdou památky po sobě tak, jak jsou do kodexu vepsány, nýbrž třetí následuje hned po první a sice pro přibuznost v obsahu. Pořádku toho přidržel se i Srezněvskij ve svém vydání r. 1865. Po těchto textech následoval článek, v němž Vostokov vyložil, jakými literami označují se jednotlivé hlásky ve Frisinských památkách, při čemž upozorňuje na to, že se první památka, která je prý vůbec psána i jiným písmem, částečně liší svým pravopisem od obou ostatních, což prý již i Kopitar vytkl. Zajímavé je, že Vostokov srovnává pravopis Frisinských památek s pravopisem českým v XIII. a XIV. stol. Při výkladu hlásek vychází od cyrilských liter a vedle nich uvádí, co jim odpovídá ve Frisinských památkách. Potom následoval index všech slov vyskytujících se v našich památkách (str. 47—84). Ke konci vyložil ještě nejdůležitější grammatické tvary (str. 85—86).

Tím se ovšem předešlo Kopitarovi, který nyní se svým vydáním čekati musil. Konečně se mu naskytla příležitost k tomu, když r. 1836 vydal památku »Glagolita Clozianus«. V díle tomto, jež obsahovalo vedle staré hlaholské památky i jiné různé články, ano i mluvnicki církevního jazyka slovanského, vyšly tedy podruhé Frisinské zlomky pod názvem »Specimen dialecti carantanicae sec. X. (XXXIII—XLVII)«. Po důkladném vydání Köppenově (Vostokova) bylo ovšem velmi těžko podati ještě něco znamenitějšího. Nicméně očekávali bychom přece lepší práci od Kopitara, než s jakou tenkrát oblažil slovanský a vědecký svět vůbec. Celkem přispěl velmi málo k výkladu Frisinských památek. On se nerozpakuje uznati za pravdu, že byl kodex, v němž obsaženy jsou Frisinské památky, psán biskupem Abrahamem, Korutancem, který od r. 957—994 spravoval biskupství Frisinské, na což bylo již poukázáno ve vydání Köppenově. První památka alespoň že prý souhlasí co do písma dle úsudku kustoda J. B. Bernharta s poznámkou v kodexu obsaženou o údělu (»breve recordationis de curte nostra Godigo« atd. a »quantum mihi pertinet« v kodexu na l. 152b v druhém sloupci a na l. 153a v prvním sloupci, u Köppena str. 18), kterážto poznámka může býti prý jen Abrahamovi připsána. Celkem rozeznával Bernhart v kodexu trojí po různu se jevící písmo, kteréž by vesměs z 10. století pocházeti mělo (Glag. Cloz. XXXIV). Kopitar myslí ovšem i na písaře, kterýžto prý napodobil písmo Abrahama jakožto svého pána. Tomuto připisoval by Kopitar poznámku o údělu, potom tak zvanou »Constitutio« a konečně druhou a třetí památku Frisinskou. Podotýká, že prý se dle způsobu německého mate *b* s *p*, jak v »Constituci« tak i v druhé a třetí (ř) památce (l. c. XLII). Kopitar hleděl dosti přesvědčivě vyložiti, že památky mohly vzniknouti v X. stol. S tím souhlasily i úsudky Pertze a Grimma, kteří se vyjádřili na žádost Köppenovu o písmě, že náleží do doby IX.—XI. stol. Úsudky jich podáme doleji, kdež se k této otázce vrátíme. K výkladu památek připojil ještě Kopitar list Dobrovského ze dne 21. prosince 1826 v latinském překladě, jakož i jmenovanou již dříve homilii z prologů a konečně ještě staročeskou zpovědní formuli, kterážto však nemá mnoho společného se zpovědními formulami Frisinskými.

Text památek bez výkladu vydal též A. Janežič (Slovenska slovnica, v Celovci 1854, str. 160—168) a Fr. Miklosich (Chrestomathia palaeoslovenica, ve Vídni 1854, str. 89—92). Byly i jinde památky ty vydány, nejnověji J. Sketem (Slovenska slovstvena čitanka za učiteljišča. Na Dunaju 1893, na str. 27—32).

V nové stadium vešla teprv věc r. 1865. Tenkrát vydal totiž Sreznevskij po návrhu petrohradské akademie filologické práce Vostokova pod názvem »Филологическія наблюденія А. X. Востокѣва«. Tam připojen byl i článek Vostokova o Frisinských památkách, jehož obsah seznali jsme již výše. K tomu přidal Sreznevskij i svůj vlastní článek o téže věci (str. 75—89), kterým byly památky v jiné světlo postaveny, jakož i jich text v latinském, tedy v původním písmě. Sreznevskij klade si tam otázku, dlužno-li považovati Frisinské památky za samostatný pokus latinsko-slovanského písemnictví, jenž se děl na půdě korutanské a na nějž by byla církevní slovanština neměla žádného vlivu. Na otázku tuto odpovídá Sreznevskij záporně. On podotýká, že se i taková slova Frisinských památek, která se zdají býti utvořena pod vlivem latiny, opětuji v starých církevně-slovanských památkách. Sem čítá hlavně:

рѣкъ божни, je prý to řecké *δοῦλος θεοῦ*. I v Minech nalezl výraz ten, potom ve Sborníku z r. 1073 (l. 33): **к ѿѣмоу же отъкѣшта рѣкъ божни**.

законѣникъ prý může býti překlad řeckého *κανονικός*.

Jiné výrazy Frisinských památek jsou prý buď společny všem slovanským jazykům, buď přešly zprvu na základě řečtiny do církevní slovanštiny, zvláště pokud běží o slova pro křesťanské pojmy. Sem náleží dle Sreznevského:

всесоуѣнъ, вѣсомоуѣнъ řecky *πανθενής*.

грѣхъ *ἀμαρτία*, **грѣшникъ** *ἀμαρτολόγος*.

злоудѣнъ *κακοῦργος*, *διάβολος*.

исповѣда, исповѣдати *ἐξομολόγησις, ἐξομολογεῖν*. Latinské slovo *confessio* nemohlo prý býti předlohou.

крѣстни *βαπτίζειν*, základem je **крѣсть** *σταυρός*. **Крестить, знаменовати крестомъ**, křtiovati se, je prý překlad řeckého *σφραγίσαι*. Slovo *σφραγίς* neznamenal prý ale jen dělati znamení kříže, než i křest vůbec, tak že znamená tolik jako *βάπτισμα*.

малоуѣнъ je prý řecké *ὀλιγοθενής*, v cír. slov. obyčejně **малоуѣнъ**.

милъ ve rčení **милъ сѧ тѣорити** = **милъ сѧ** *δεῖται* je dle Sreznevského překlad řeckého *ἐλεεινός*, jakož i *ἐλεος* = **милость**, *ἐλεημοσύνη* = **милостыня**.

моуѣнъ *λείψανα*, reliquiae sanctorum, původně prý samostatné slovanské slovo, které nabylo během času významu speciálního vlivem křesťanství.

мженикъ *μάρτυρ*.

недѣла *ἡμέρα ἀπρακτοῦ*, ve významu nynějším vyskytá prý se i v jiných památkách.

неприязнь *διάβολος* vyskytá se též často v literatuře církevního písemnictví (ve Frisinských památkách: *nepriiaznina* II 33 a *nepriiazninu* II 8).

отъпоустъ = **отъпоустѣтъ** *ἄφεισις*, oboje uvádí Sreznevskij z jiných památek (ve Frisinských památkách *odpuztic* III 23 a *otpuztic* I 10).

постъ *νηστεία*, staré slovo.

сѣтъ *κόσμος*. O tomto slově podotkl prý sice Vostokov, že ho nezná církevní písemnictví slovanské, později však prý sám uvedl doklady ve svém slovníku.

сѣтоникъ od **сѣтона** = *σατανᾶς*.

Důležité je, že se Sreznevskému podařilo vyložit slovo **сѣннѣство** (Fris. pam. I 16: v *zinistue* a III 31: v *znicistve*) jakožto *соблазнение сведені* (zavedení ku zlému). Nalezl totiž **сѣннѣнъ** = *поклонити* nakloniti, sklopiti: **сѣннѣнъ въ страсти** Gr. Naz. 158 (i v Mikl. Slovníku).

Dále pak **сѣннѣлъ** *περίεργος* curiosus; v Ap. Šiš. ku př. **нъ и блѣдны и сѣннѣлы, глголюще, нхъ же не подобраетъ** sed et verbosae et curiosae, loquentes quae non oportet I Tim. V 13., což již Šafařík srovnává (Serb. Lesekörner 1833, str. 83). **женѧ сѣннѣла** meretrix Antioch. (i v Mikl. Slovníku).

Mimo to **сѣннѣнъ** (Fris. pam. III 33: v *zpitnih rotah*), v Minei jedné nalezl: **оуѣннѣство** *несправедливый* (immeritus v Mikl. Slovníku).

Staré je prý i slovo **спаситель σωτήρ, спасение σωτηρία, сѣдѣньи дѣнь, οὐγγονιενне плоти** — **διωξίς** γ. **σαρκός** — **плотоугодие**. Avšak třeba vytknouti, že Sreznevskij zde následoval Vostokova, který též vykládal **οὐγγονιενне** = **исканіе плотскихъ удовольствій, плотугодіе**.

Ve Fris. zlomcích čteme ugongenie II 23 a slovo to není nic jiného než zkomolený tvar církv. slov. **οὐγγονιενне**.

Slovo **φρῆκτῃ παός** je prý též staré.

Z toho všeho přichází Sreznevskij k závěrku, že Frisinské památky byly psány člověkem, kterému i církevní slovanština byla známa. Je prý v nich tolik církevně slovanského, že by se v přepise cyrillickém po úpravě hláskové a formální jevíly takřka jakožto čistě církevně slovanský text. Při tom ovšem třeba prý i to uvážiti, že co do hláskosloví korutanského nářečí nejsou památky správně a důsledně napsány, ač tímto právě nářečím liší se ode všech ostatních církevních památek starých. Hlavně jest prý to výslovnost hlásky **ж**, za kterouž často vyskytá se **u** (místo **on** neb **o**), což tak vypadá, jakoby v památce ruským neb srbským způsobem zastoupena byla nosovka tato. Sreznevskij uvádí všechny tyto příklady (str. 87); je jich as 45.

Místo očekávaného **j** za církevní **ж** vyskytá prý se i srbské **ђ**: **vuuraken** = **уражен** = **ουρο-ιθενъ**, není-li to **κρῆσμενъ**. Pro srbský neb chorvatský vliv na památky tyto mluví prý i **ћ** (v rukopise **ћ**, jednou i **сћ**, potom **с**), místo **ѣ**, jak to očekáváme v slovinském jazyku. Ku př. **choku**, **chocu**, **crisken**, **lepocam**, **mogoki** atd. V této platnosti užívalo se u Srbů i Chorvatů litery **ћ** též i v cyrillici. Srovn. M. Hattala, ČČMus. 1855 str. 93 β) V c I a II a Šafařík, Serbische Lesekörner, str. 59. (Ku př. v Kulinově listině: **трѣгоуоке, хоке, помоу** atd.)

Vedle greche nalézáme prý i grechi vuasa postete (tedy = **φρῆκτῃ**, jak i v církevní slovanštině, dále u vueki, obeti nasse (dle toho bylo by = **οβῆτῃ**); poslední příklad není však jist (v tomto smyslu).

Vedle koncovky **-ga** vyskytá prý se i koncovka **-ro** církevního jazyku: **iego**, **togo** atd.

Z toho prý následuje, že nemůžeme ani co se fonetické stránky týče pokládati Frisinské zlomky za čistě korutanské památky. Jak i v cyrillických a hlaholských památkách vidíme prý zde vedle původního jazyka stopy jiných nářečí. Dle toho nezdá se Sreznevskému nemožným, že původní a základní jazyk Frisinských památek je též církevní slovanština. Srbismy bylo by lze vysvětliti, připustilo-li by se, že Srbem původně sepsány byly a sice cyrillicky neb hlaholsky. Slovo **Srb** musí se zde bráti ovšem v širším slova smyslu a my bychom zde v případě tom mohli spíše na Chorvata mysliti. Sreznevskij končí výklad svůj poznámkou, že se nám i ve Frisinských památkách jeví vliv církevní slovanštiny na vzdělanost západních Slovanů.

Důvtipné tyto výklady, ač věci se celkem jen povrchně dotýkaly a ve všem správné nejsou, ukázaly Frisinské zlomky přece v jiném světle. Musíme však zde na to upozorniti, že již před Sreznevským A. Schleicher v r. 1858 viděl též vliv církevní slovanštiny na jazyk Frisinských památek, ač jen v jednom případě, a sice v dosti poučném článku »Ist das altkirchenslavische altslovenisch?« (Beiträge zur vgl. Sprachforschung I sv. str. 319—328), v němž hleděl dokázati, že Miklosichův náhled o původu církevní slovanštiny není správný, což již před ním, jak uvidíme, prof. Hattala s lepším prospěchem učinil. Tam praví na str. 324: »Die Freisinger Monumente haben **-m** (totiž v 1. os. mn. č. u sloves) wie das Kirchenslavische **-mъ**; das kann nicht wohl echt slovenisch sein, da aus **-m** kein späteres **-mo** erwächst, sondern eben eine durch kirchenslavischen Einfluss bedingte Form.« Případná ta poznámka přidává jen váhy vývodům Sreznevského a musí býti též vřaděna mezi zvláštnosti, jimiž se liší jazyk Frisinských zlomků od čisté slovinštiny a jež nám připomínají církevní slovanštinu. Dále praví Schleicher (l. c. str. 321 pozn.): »Die Sprache dieser Fragmente ist nicht altkirchenslavisch, wenn sie auch, was bei einer Schrift solchen Inhalts natürlich erscheint, vom altkirchenslavischen Einflusse nicht geradezu völlig frei ist.«

Při výkladu Sreznevského jest především nápadno, že se ani slovem nezmínil o poměru druhé Frisinské památky k homilii sv. Marka, k čemuž ho bezděky vésti měl směr jeho vývodův. Dále musíme připustiti, že způsob, jakým provéstí chtěl důkaz svůj, je sice ostrovtipný a zasluhuje všeho uznání, nicméně nemůže nás úplně přesvědčiti. Z toho, že některé výrazy zároveň se vyskytují v té neb oné památce církevněslovanské vůbec, nemůžeme vždy souditi, že jazyk památky podlehl vlivu církevní slovinštiny. Záleží hlavně na jakosti takových výrazů. Celá řada Sreznevským uvedených výrazů zdomácněla snad již před příchodem obou slovanských apoštolů u oněch Slovanů, u kterých zavedeno bylo již křesťanství. Tak se to mohlo míti se slovy: *ГРѢХЪ, МЪЖЕННІКЪ, НЕПРІЯЗНЬ, СМѢТЬ, СЪПАСИТЕЛЪ, ЦРЬКЪ* a s jinými ještě.

Důležité jsou ovšem zvláštnosti Sreznevským a ještě dříve prof. Hattalou v ČČMus. 1855 vytkené, jimiž se liší jazyk Frisinských památek od pravé slovinštiny a jež nám jednak připomínají vliv srbskochrvatského, jednak církevního jazyka slovanského, jak v jednom případě vedle Sreznevského ukázal i Schleicher. Ale ani tím není ještě věc vyčerpána. Mohlo by se na to poukázati, že byla nějaká krajina, v níž se tyto živly stýkaly, a že se ku př. ještě dnes v některých nářečích korutanských zachovaly zbytky nosovek.

Povšimnutí zasluhuje, že Miklosich ve své práci »Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen« (Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil. hist. Cl. sv. XXIV, r. 1875) se ani nezmínil o vývodech Hattalových, Schleicherových a Sreznevského, jako by mu byly úplně neznámy. Jest sice pravda, pro Miklosiche nemohl míti důkaz, že se jeví ve Frisinských památkách vliv církevní slovanštiny, oné důležitosti, kterou má pro nás, poněvadž dle něho byla církevní slovanština (či cyrilština) jaksi nejbližší, ač starší sestrou slovinčiny jakož i bulharštiny.¹⁾ Původ a domov církevní slovanštiny hledal v Pannonii. Byl-li by tento náhled správný, nemohla by býti shoda některých výrazů ve Frisinských památkách a v církevní slovanštině tak nápadná. Ano naopak, očekávali bychom důsledně ještě více takových shod hlavně i co do hláskové stránky.

Zcela správně na to upozornil i prof. M. Hattala ve svém článku »O poměru cyrilštiny k nynějším nářečím slovanským« v ČČMus. 1855 str. 81—104. Tam praví na str. 103 a násl.: Byť bychom i dopustili, že v slovinčině v X. stol. nosovky *ę* a *ą* rovně tak silně a důsledně, jako v cyrilštině, panovaly, nesměli bychom jí přece s Kopitarem za prvorozenou dceru této považovati, jednak proto, co jsme výš o bulharčině dokázali, jednak a nade všecko pro následující různé zvláštnosti, kterými jazyk frisinských zlomků vyniká:

1. vedle *krilatcem* (křidlatcům, anjelům) od *krilo*, čes. křídlo čte se tam i *vsedli* (*collocet*) od *vsedliti*, *modliti se* a *modlim se* (*modlíme se*) s nevysunutým *d* jako v nářečích západních m. tvarů bez *d* *všseliti* a *moliti se* cyrilštině vlastních. Podobně jednou vy-gnan m. *izgnan* a v *iz-baviti* (*zbaviti*), *izvolenikom* (*vyvolenskům*), *izpověd* (*výpověď*) atd. Pro dvě tyto nářečím západním vlastní známky vyhlásil Dobrovský druhý zlomek, počínající se slovy »Eče by« za přepis z českého originalu, pravděpodobně, prý, sv. Vojtěchem pro Čechy zhotoveného. Vezmeme-li však proti tomu do náležité úvahy, že Korošci čili Korutanci podle Kopitara (Glag. Clozianus p. XLI) a Miklošiče (l. c. 253 et 254) vedle *iz* i *vy* a tvarů s nevysutým *d*: *kridlo*, *motovidlo*, *modliti se*, *jedla*, *vidle* a podobných podnes užívají, nepochybíme, domnívajíce se, že se slovinčina od cyrilštiny dvěma zpomenutými známkami již v X. stol. rozeznávala neméně než

¹⁾ Srovn. Altslov. Formenlehre in Paradigmen str. VII.: »Auch (das neuslovenische) wandelt nicht erst seit gestern seine eigenen Wege, ist daher vom Pannonischen slovenisch zu trennen, obgleich niemand, der die Sache ohne Voreingenommenheit prüft, läugnen wird, dass die sogenannten Freisinger Denkmäler den pannonischen Texten näher stehen als irgend ein anderes Denkmal der slavischen Sprache, das nicht aus einem pannonischen Texte floss.«

2. českému podobným stahováním dvou silab hláskou *j* od sebe oddělených, jehož více příkladů ve friz. památkách se vyskytá, jako *tva* z *tv(oj)a*, věčne z *věčn(oj)e*, *me* z *m(oj)e*, *mega* z *m(oj)ega*, *memu* z *m(oj)emu*, *svem* z *sv(oj)em*; *tvima* z *tv(oj)ima*; *mo*, *tvo* z *m(oj)o*, *tv(oj)o* cyr. *moja*, *tvoja*; našu pravdu věřa, nepřijazninu m. cyr. *naš(ej)a pravdĕn(oj)a věr(oj)a*, nepřijaznin(oj)a atd. Než i nestažených tvarů dosti se čte: *moja*, *moju*, *tvoju*, *tvojimi*, *svoje*, *svojim*, *svojimi* atd. Jen u sloves V. třídy vždy stojí *a* m. cyr. *aje*, povstaleho podle str. 116—118 Časopisu tohoto (1854 I) přehlasováním z *aja*: *klaňam se* (*genuflectamus*), *prestupam* (*transgredimur*), *oklevetam* (*calumniamur*) atd. m. cyr. *klanjajemъ se*, *prĕstapajemъ*, *oklevetajemъ*.

3. Z cyr. skupenin *žd* a *št* prvá ¹⁾ se zaměňuje jako nyní hláskou *i* a *g* čili *j* v *daj* m. *daždĕ*, *tamoje*, *taje* m. *tamožde*, *tažde*; skupeninou *dg* čili *dj* v *posledje* m. *poslĕžde* (*postea*) a jednou hláskou *k*, kterou se, jako ve staré srbčině, obyčejně *št* označuje: *vuuraken* m. *urodjen*, nyní *urojen*, cyr. *uroždenъ* (*urozen*); *choku* i *chocu* m. nyn. *choču*, cyr. *choštĕ* (*chci*); *pomoki*, nyní *pomoči* m. cyr. *pomošti* (*pomoci*), *malomogoncka* m. cyr. *malomogašta* atd.

4. Ve skloňování přídavných a zájmen *-oga* a *-ega* m. cyr. *-aago*, *-ogo*, *-ego*; a *-emu* m. cyr. *-uumu*: *mnogoga*, *takoga*, *inoga*, *nepravdnega*, *svetega*, *mega*, *jega*, *vsega* atd. v. *togo*, *jego*, *vsego*; *svĕtemu* m. *svĕtuumu*, *vsemogokemu* m. *vsemogaštuumu*, *vuirchnemo* snad jen chybou s *o* m. *u* cyr. *vrĕchniumu* atd.

5. Konečně u sloves *t* 3. os. jedn. a množ. přít. času se jen u *jest* a *sunt*, cyr. *jestĕ* a *sātĕ*, zachovalo, jinde všudy odpadlo: *vsedli* (*collocet*), *dostoji* (*convenit*) cyr. *vĕselitĕ*, *dostojitĕ*. Hlásky *i* u 2. os. jedn. též jen jednou přichází v *poštediši* (*peperceris*), jinde se *sesula*: *prideš*, *vzoveš* atd. m. cyr. *prideši*, *vĕzoveši*.

Schleicher dokazoval v uvedeném článku (*Beiträge*, 1858) především na základě Šafaříkova Slov. národopisu § 13, že slovinčina je sestrou srbštiny, a dále vyvozoval (na str. 325), že se slovinčina nemůže vyložití ze starobulharštiny (cyrillčiny neb církevní slovanštiny) uváděje tyto důvody: 1. ze starobulh. *žd* za původní *dj* nemůže se odvozovati slovinské *dj* neb *j*, a za *št* v staré bulh. má slovinčina *č*, ve Fris. pam. je *k*, což si jako *tj* vykládal; 2. slovinské *-ga* nemohlo povstati z *-go* (gen. zájmena přídavných); 3. slovinské pletem (v 1. os. jedn. č.) nemohlo povstati z cyrillského *ж*.

Dle všeho neznal Schleicher článku Hattalova, neboť by byl mohl značně počet známek, jimiž se slovinčina liší od církevní slovanštiny, rozmnožiti. Mimo to neplatí, co pod č. 3. uvádí; pletem nepovstalo ovšem z *pleta*, nýbrž je to obdobný tvar, který teprv později povstal. Musilo by se dokázati, že se již v 9. a 10. stol. vyskytoval v slovinčině. Sám Miklosich myslil dříve nepravě, že *clanam*, *prestopam* ve Fris. pam. je 1. os. jedn. č. m. *klanjaja*, *prĕstapaja* (*Altslov. Formenlehre in Paradigmen*, str. X), ale později vykládal tvary ty správně jakožto 1. os. mn. č. (ku př. Vgl. *Gramm.* III^a str. 157). O Schleicherově článku se proto Jagić vyslovil, jak se mně zdá, nedosti příznivě, pronášeje o něm tento úsudek: „... allein das kann mich nicht hindern, offen zu erklären, dass selten bei der Lösung einer sehr schwierigen Frage so oberflächlich zu Werke gegangen worden ist, wie es hier Schleicher gethan hat. H. J. Schmidt sollte das wissen, so wie ihm, wenn er sich mit dieser Streitfrage auch nur ein wenig vertraut gemacht hat, die viel gründlicher diesen Gegenstand besprechende Abhandlung des Prof. Hattala im Čas. čes. Mus. 1855 I 81—104 nicht unbekannt sein dürfte“ (*Archiv für slav. Phil.* I str. 359, pozn.).

Církevní slovanština (cyrillčina) není tedy matkou slovinčiny a nemůže jí býti, ale také ne její nejbližší sestrou.

¹⁾ Druhá skupina (*št*) zaměňuje se ve Frisinských památkách souhláskou *k*, jak doleji uvidíme. Proč toto *k* třeba vykládati jakožto (srbsko-chorvatské) *č*, toho důkaz podáme též doleji.

Nicméně musil by i ten, kdo by trval na správnosti Kopitarových a Miklosichových náhledů, předložit si otázku, vznikly-li Frisinské památky samostatně na slovinské půdě, aneb též i pod vlivem činnosti slovanských věrozvěstů v říši velkomoravské, v Pannonii a v Chrvatsku. Proto jest to tím nápadnější, že ani Miklosich sám nepřihlížel blíže k této otázce. Vždyť sám předpokládal, že církevní jazyk slovanský a staroslověnština korutanská nebyly zcela identické. Pravíť ve své *»Altslovenische Formenlehre in Paradigmen«* (ve Vídni 1874) str. XXXII: *»Kopitar scheint die Sprache der pannonischen und der karantanischen Slovenen für identisch gehalten zu haben, was ich jetzt nicht billige, obgleich ich noch immer der Überzeugung bin, dass trotz aller Verschiedenheit beide Dialekte einander sehr nahe, ja sogar viel näher standen, als einer von ihnen irgend einem anderen.«*

U Šafaříka byly to zase právě v první řadě Frisinské památky, které ho přiměly, že se vzdal dřívějšího svého mínění o původě církevní slovanštiny v Macedonii, kdež prý se najednou jako v slepé ulici octl (*»wo ich mich wie in einer Sackgasse verrannte«*, jak sám o sobě praví) a že hledal původu jejího v Pannonii. A sice byl to hlavně výraz natrověchu ve Frisinských památkách, který mimo jiné ho též k tomu vedl, že roku 1858 nový svůj náhled vyložil ve spise *»Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus«* v Praze (str. 25 a 28). Šafařík se domníval, že se Cyrill jen pokusil v Cařihradě o překlad, hlavní práci že však vykonal teprv na Moravě a v Pannonii a sice že při tom snad i použil pomoci tamějších druhů (str. 31). To se ovšem nesrovnává s tím, co nám vypravují nejlepší prameny, dle nichž přinesl, již Cyrill hotový překlad nejnětější knihy — evangelistáře — a snad i jiných obřadních knih do velkomoravské říše.

Církevní jazyk slovanský, jež takto Šafařík též přenesl do Pannonie, byl dle něho příbuzen nářečím v sousedstvu, především korutanskému (nebo-li lépe karantanskému) a chrvatskému. Chtěje totiž pannonitu některých výrazů dokázati, utká se k jazyku nejbližších sousedů, příbuzných a dle i descendantů čili potomků starých pannonských Slovanů, a praví (str. 32): *»Hierbei stehen natürlich die Winden und Kroaten in erster Reihe, jedoch können auch die Slovaken, Mährer und Böhmen, aus leicht begreiflichen Ursachen, nicht ganz ausgeschlossen werden.«* Blíže ovšem jazyk pannonský neurčil, ačkoliv by se mohlo z jeho výkladů souditi, že mezi potomky pannonského nářečí počítal hlavně karantanské a že se tím valně přiblížil k mínění Kopitarovu, jehož se i Miklosich více držel v první době. Srovn. ku př. na str. 38: *»Für die Karantanität und somit indirecte für die Pannonität des Wortes (jde o slovo podъbъga, podъpъga) zeugt der Familienname Podpěžnik, den ein Doctor in Grätz 1833 führte.«* Ale jinde se Šafařík sám proti tomuto náhledu staví a praví ke konci v poznámce na str. 48: *»Um Missverständnisse zu verhüten, bemerke ich nochmals ausdrücklich, dass ich den Dialekt der Winden oder Slovenen in Krain, Kärnten und Steiermark, mit Rücksicht auf die ganze Sprache des ganzen Volkes, nicht für einen geraden Descendenten des pannonischen, welcher in den ältesten altslavischen Kirchenbüchern fortlebt, sondern für einen sehr nahen verwandten Seitendialekt halte.«* Ale lze-li příbuznost Frisinských památek s církevní slovanštinou tím vysvětliti, že se v nich může připustiti její vliv co do jazykové stránky, této možnosti se ovšem Šafařík ani nedotkl a proto nemohly býti ani jeho vývody správné.

Jinak než Miklosich a Šafařík, a sice ve smyslu Sreznevského, posuzoval prof. Jagić Frisinské památky r. 1876 (*Archiv für slav. Phil.* I str. 450—451). Němečtí kazatelé, povzbuzeni skvělým úspěchem slovanských věrozvěstů, mohli prý kořistit z jich práce, pokud tomu dovoloval latinský rítus. Dále pak praví: *»Wenn ich nun, von diesem Gesichtspunkte ausgehend, die Sprache der Freisinger Denkmäler näher in's Auge fasse, so glaube ich in derselben die deutlichsten Spuren einer Beeinflussung des karantanisch-slovenischen von Seiten des echten, kirchlichen Altslovenischen entdecken zu können. Es lässt sich, meine ich, durchaus nicht in Abrede stellen, dass die Freisinger Denkmäler keine einheitliche Sprache bieten.«* Potom uvádí

příklady, které nám již částečně známy jsou, jako genitivy na *-go* vedle *-ga*, v 2. os. j. č. u sloves *-š* vedle *-ši*, stažené tvary *me*, *mo*, *memu*, *mega* vedle *moia*, *moie* ...; akk. pl. greche vedle krovu; gen. jed. č. ot zlodejne oblasti vedle *moki*, *slavy*; gen. pl. grechov vedle *grech*; *j* i za *ж* vedle *comusdo*, *chisto* (жышдо).¹⁾ Často se opakující ese (есе) považuje též spíše za církevně-slov. slovo (korutansky *tere*, v církv. slov. *теже), mimo to ponese, elicoze ano i ise. Konečně upozorňuje na to, že v památkách máme po většině složené perfektum (ieze iezem ztvoril a jiné) a aoristy na těch místech, která nám připomínají známá slova z evang., při čemž hlavně upozorňuje na tvar *natrověchu*.

V následujícím hodlám dokázat, že na základě církevní slovanštiny mohly vzniknouti Frisinské památky. Přihlížeti chci napřed k první a třetí památce, poněvadž jedna s druhou dosti těsně souvisí, jak uvidíme, a potom teprv přejdeme k druhé.

Především máme v první místo, které se jeví též jakožto parafrase evangelského textu a v kterémž též spatřujeme překlad vzatý z církevní slovanštiny, totiž: *Pridete otza mega izvuoliení, primete vuezsne vuezalie i vvecsni sivuot ese v (= vy) iezt ugotoulieno iz uueka v uuek 33—35. V Mar. čteme (Mat. 25. 34): ПРИДТЕ БЛГНІ ОУЦА МОЕГО, НАСЛДЮНТЕ ОУГОТОКЛНОЕ КЛМЪ ЦРСТЕНЕ ОУ СЪЛОЖЕННЪ КЪСЕГО МНРА. Opakuje se zde sice jen přideť a sloveso ugotovati, třeba však připomenouti, že pozdější evang. texty mají místo НАСЛДЮНТЕ: ПРИНМТЕ, tedy jako ve Frisinské památce (řecky κληρονομήσατε, srovn. spis můj: Über einige orth. u. lex. Eig. des Cod. Supr. str. 41). Tak nalézáme citát tento čtyřikrát v *Supr.* (třikrát *идте* m. *придте* a sice str. 14.22; 336.14 a 391.8 a jednou *градте* str. 93.20). U Jana *exarcha* bulh. nalézáme v *Šestodnevnu* dosti podobně (str. 195 a I 17—22): *гредте блгснни оца моего принмте оуготокленом клмъ црство прже нлуети мироу*, v Hom. Klem. prejatí ono *crstvije* (Mikl. Die christl. Term. 4. 1). Dále v *Trn. cv.* Mat. 19.29 *принметъ м. насладитъ а принмъ м. насладствуюхъ* Mar. 10.17. V latinských textech máme zde sloveso possidete, tak že nemůžeme viděti ve tvaru přijmete překlad tohoto latinského slovesa, spíše jest to vzato ze slovanského překladu.*

Jest zajímavé, že se setkáváme v některých staročeských památkách v tomto citátě též s tvarem přijmēte, tak ku př. v *Passionalu* (Listy fil. XIII str. 237), v *Životě Karla IV.* (Památky st. lit. č. č. IV str. 50—51).²⁾ V slovanských textech církevních opakují se i jiné výrazy, které též máme zde a jichž netřeba blíže uváděti.

Též ve třetí památce můžeme poznati stopy církevního překladu Písma sv. A sice 56: *prides zodit siuim i mrtuim comusdo po zvem dele. Srovn. Ap. Šiš. I Petr IV 5: соудити живымъ и мрътымъ. Důležitější je ale rčení komuždo po svem děle, neboť v *Mar.* a v *Trn. cv.* nalézáme (Mat. 16.27): *і тогда въздасть комуждо по деломъ сконмъ*, v *Supr.* 190, 5—6: *отдади комуждо улобкоу по деломъ его* a v *Zogr.* *по деланию его*, v *Ap. Šiš. Rom. II 6: нже въздасть комуждо по деломъ его. V Euch. sin. čteme v modlitbě před zpovědí 67a—67b: и нкы имать прити съ нбсе, сждити хота живымъ и мрътымъ и въздади комуждо протнко деломъ его.**

První a druhá památka mají časovou spojku poňeže (I 12; II 7); v staré církevní slovanštině má, jak známo, jiný význam (quia, *ἐπεὶ*). V první čteme nezpazal nedela 18, v druhé rotu pasty (II 23—24) servare. V první ot zih postenih greh 22, v druhé grechi vuasa postete (II 111 enumerate).

V první památce je nápadné rčení: *imeti mi ie otpustic moih grechau 10*, v třetí máme též: *da bim odpuztic ot boga priel 22—23. V pozdější slovinské formulí zpovědní*

¹⁾ Toto sem ovšem nepatří, neboť předpokládá: *жѣдо*.

²⁾ Byl-li *Život Karla IV.* přeložen z latiny, nerozhoduje zde, neboť i překladatel se mohl držeti, překládaje citáty z Písma sv., známého mu českého převodu. A že skutečně byl takový, vysvítá též z citátu v *Pass.*

podobně: da my ratsy dati odpustak vzech meych greychu (Mikl. Slav. Bibl. II str. 171.10). V nejstarších evang. textech nalézáme jen **отпущение**.

Že první formule souvisí s třetí památkou, ukazují nám mnohá stejná místa, tak ku př. rčení: ili vuede ili ne vuede I 14 máme i ve III 30—31.

V I čteme dále 27—28:

Bofe ti pride ze nebeze, vse ze
da v moku, za vuiz narod
da bi ni zlodei u otel

I 29—31:

miloztivu bofe, tebe poronfo
me telo i mo dufu i moia
zloueza i me delo i mo vuoliu
i mo vueru i moi fivuot

v III 67—71:

Criste bofi zinu, ife iezi razil
na zi zuuet priti grefnike
ifbaviti ot zlodeine oblazti

III 59—66:

Tebe bofe miloztivui porufo
ufa moia zlouuez(a) i moia
dela i moie pomiflenie
i moie zridze i moie telo
i moi fiuuo, i moi dufu

Zajímavá slova vu zmazi I 15 a vu zmaztve III 36 vykládám si dle obdobného výrazu v polské zpovědní formuli (srovn. Nehring, Altpoln. Sprachdenkmäler. Berlin 1887 str. 69: sodann finden wir hier einige andere Ausdrücke, so obszarstwo für obłojstwo, so dotknyenym albo szmyecham, Maciejewski szmyechem, was an moechari und das altpolnische smies mixtum im Flor. Ps. erinnert). Pomýšlím zde též na staroslov. **сѣмѣхъ** ca coire, concumbere. Směsi by bylo buď jako českoslov. směs gen. směsi fem. neb m. směsě, což by byl ovšem zde jen ojedinělý příklad (v slovinčině je přechod *ě* v *i* možný, srovn. Mikl. Vgl. Gramm. I² str. 310—311, jakož i v chorvatštině, možný vliv této uvidíme i jinde ve Fris. památkách). K slovu »směs« se ještě vrátíme. Ostatně viz i v ind. u slova směs.

Souvislost mezi první a třetí památkou, ano mezi všemi třemi jeví se ještě i jinak, k čemuž netřeba zde blíže přihlížeti, poněvadž ji seznáme z mnoha stejných rčení a výrazů.

Zde nám šlo především o důkaz, že v první a třetí památce jeví se vliv církevní slovanštiny. Nepřesvědčilo li by vše to, co dosud uvedeno bylo, přesvědčí následující srovnání, z něhož jde na jevo, že aspoň část třetí památky souvisí těsně se zpovědní modlitbou, zachovanou v Euchologiu sinajském.

Nemůže se však na to pomýšleti, že by byl text v Euch. snad původnější. Jak uvidíme, nasvědčují některé známky tomu, že byl text v Euch. sin. během času měněn a sice ve smyslu církevní slovanštiny.

Euchologium sinaiticum

str. 72a:

5 **Г҃И ЕЖЕ ЪСМОГОУ . ТЕБѢ БЖДѢ АЗЪ Н-**
СПОВѢДЕНЪ ЪСЪХЪ МОИХЪ ГРѢХЪ І
МОЕГО АНХІ СЪТВОРЕННЪ (В)СЕГО, ЕЖЕ КО-
АНЖЕДО ИЗГЛАХЪ, И АНХО СЪТВОРИ-
ХЪ, І АНХО МЫСЛИХЪ, ГЛОМЪ АН
10 **ДЕЛОМЪ, АН ПОМЫШЛЕНЕМЪ,**
ЕСЕГО ЕЖЕ АЗЪ ПОМЫНЪ, ЛЮБО
НЕ ПОМЫНЪ, АЖЕ АЗЪ СЪВѢДЪ
СЪГРЕШНХЪ, ЛЮБО НЕ СЪВѢДЪ, НЖ-

Z III Fris. památky:

Bogu uzemogokemu
izpouuede uze moie greche (25—27) ...
(srovn. 41—43: Togo uzego izpouueden
bodo Bogu)

uzeh nepravdnh del i nepravdnega
pomiflenia,
efe iezem uuede ztuoril
ili neuuede nudmi

ЖДЕМЪ ЛЮБО НЕЖДЕМЪ, СЪПА ЛН
 15 БЪДА, ЛНХО КЛАТЕМЪ, І ЛЪЖА, І КЪ
 ПОМЫШЛЕНЪМЪ НЕПРАВЕДНЪМЪ, ПОУ-
 СТОШН І БЛАДН, ТКОЖЕ АЗЪ КОЛИЖЪ-
 ДО СЪТВОРИХЪ І ЁСЪ ИЗЪ ЛНХЪ. КЪ Т-
 ДЕНЪМЪ І КЪ ПНТЪМЪ І КЪ НЕПРАВЕ-
 20 ДНЪМЪ СЪПАНЪМЪ. МОЖЪ ТЪ ГІ
 БЖЕ МОН, ДА ТЫ МН РАУНЪЖЪ ЖИ-
 КОТЪ Н МИЛОСТЬ ПОДАТИ, ДА Н А-
 ЗЪ НЕ ПОСРАМЛЕНЪ ПРЪДЪ ОУНМЪ
 ТКОМЪ БЖДЪ, І ДА АЗЪ ЕЩЕ НА

72b

СЕМЪ СВЪТЪ МОИХЪ ГРѣХЪ ПОКА-
 ЖЕ СЯ І ДОСТОИНО ПОКАЯНИЕ МЫ-
 ТИ МОГЪ, ТКОЖЕ ТКОМЪ ЦЕДРОТЫ
 СЖЪТЪ ЁСЕВЪЛКО ГІ, ГРОИЦЕ, БЖЕ
 5 ЁСЕМОГЪ, БЖДН МН ПОМОЩНИ-
 КЪ І БЖДН МН ПОДАТИ СНАЖ
 І МЖДРОСТЬ І ПРАВЕДЕНЪ ЗА-
 МЫСЛЪ І ДОБРЪ КОМЪ СЪ ПРА-
 ВЕДЪНОМЪ ВЪТРОМЪ НА ТКОМЪ СЛОУ-
 10 ЖЪМЪ ГІ, ТЫ ЕДИНЪ НА СЪ СВЪ-
 ТЪ ПРЪДЪ ГРѣШНИКЪМЪ ИЗБАВИТЪ,
 БЖДН МА СПЪСЪ І ИЗБАВИ МА
 ГІ БЖЕ СМЕ ГІ ТКОЖЕ ТЫ ХОЩЕШИ,
 ТКОЖЕ ТИ ЛЮБО, СЪТВОРИ СЪ МИО-
 15 МЪ РАБОМЪ ТКОМЪ, МИЛОСТН-
 ЕМЪ, ЕН БЖЕ, РАУН МН ПОМОЩН
 ТКОМОУ РАБОУ, ТЫ ЕДИНЪ ВЪСН
 ГІ, КАКЪ МОЖЪ СЖЪТЪ БѣДЪ.
 КЪ ТКОМЪ МИЛОСТЬ ПРЪДАЖЪ АЗЪ
 20 МОЕ СРЪЦЕ І МОЖЪ МЫСЛЪ І
 МОЖЪ ЛЮБОМЪ І МОН ЖИКОТЪ
 І МОЖЪ ГРѣХЪ ОТЪЛОЖИ МОЕ
 СЛОВЕСА. І МОЕ ДѢЛО ОКОМЪУА-
 Н ГІ ТКОМЪ МИЛОСТЬ КЪ МНЪ
 25 ГРѣШНИКЪ РАБЪ ТКОМЪ ЛЕН І Н-
 ЗБАВИ МА ГІ ОТЪ ВСЕГО ЗЛА
 МЫНЪ Н ПРИСНО Н КЪ ВЪКЪМЪ ВЪТКОМЪ

ili lubmi zpe ili
 bde u zpitnih rotah, v lifnih
 refih (v tatbinach, v zniciftve, ulakomztue)

v lichogedeni
 v lichopiti (uuzmztve) i uuzem
 lichodiani (28—37). Dai mi bofe go-
 zpodi tuuoiu
 milozt, da bim
 nezramen (i neztiden na zudinem dine)
 pred tuima ofima ftoial (50—56)

Caiuze moi h grechou
 i rad ze chocu caiati... (eche me bofe po-
 ftedifi, 46—50)

(Criste bofi zinu), ife iezi razil na zi
 zuuet priti grefnike isbauiti
 (ot zlodeine oblazti, uchrani me ot uzega
 zla, 67—73, ostatnѣ viz ř. 25—26 v Euch.
 sin.)

Tebe, bofe miloztivui, porufo uza
 moia zlouuez(a) i moia dela i moie po-
 miflenie i moie zridze (i moie telo)
 i moi fiuuo (i moi udufu, 59—66)

uchrani me ot
 uzega zla (i zpazi me vuzem blafe, 72—74)

Ze shod zde uvedených poznáváme, že oba tyto texty pocházejí konečně z jednoho a téhož pramene. Zajímavé je, jak se shodují mohdy i v maličkostech proti jiným textům. V *Euch.* čteme 72 a 12: **тже азъ съвѣдъмъ съгрѣшихъ любо и не съвѣдъмъ нежделѣмъ любо нежждемъ**, ve Fris. III 30: **eſe iezem uuede ztuoril ili neuuede nudmi ili lubmi**. Druhou zpovědní formuli máme v *Euch.* na str. 68a. Zde čteme (ř. 16): **иже съвѣдъмъ и не разоумѣмъ съгрѣшихъ колемъ или неколемъ** (podobně ř. 68b 8: **и тже съвѣдъмъ и нхѣжс не съвѣдъмъ, тже сътворихъ колемъ ли неколемъ**). V první Fris. památce čteme podobně (ř. 14): **ili vuolu ili nevolu ili vuede ili ne vuede**. Co zde

před tím bezprostředně předchází (v ř. 13), totiž: efe pomngu ili nepomngu, shoduje se zase s druhou formulí (modlitbou) v Euch. (72a 11): **ѡже азъ помѣнѣхъ людо не помѣнѣхъ** (místo to též zde předchází bezprostředně před dříve uvedeným rčením, v první formulí je zde (68b 7): **иже не помѣнѣхъ и же сѣдѣхъ**.

Kdežto v první Fris. formulí je (ř. 17): ili zpe ili nezpe, máme ve Fris. III 32: zpe ili bde, tak čteme oběkrát v Euch. (68a 18: **сѣла ли бѣда**, tak i na str. 72a 14). Kdežto ve Fris. III slovo **лнхъ** - vyskytuje se třikrát ve složeninách (lichojedeni, lichopiti, lichodiani), nesetkáváme se s ním vůbec v první Fris. památce; v Euch. máme podobně 68a 18: **лнхомъ зѣнѣхъ и пнѣнѣхъ** (srovn. i ř. 22) a 72a 18: **и ѡсѣ нъ лнхъ въ зѣнѣхъ и въ пнѣхъ**.

Dále se zde může upozorniti na rčení: tebe ze mil tuoriv od zih poštenih greh (I 21—22) a teh ze tebe mil tuoriv I 23—24, v Euch. 68b 23: **азъ мнѣхъ сѣ дѣхъ боу**.

Zvláštní je, že v žádné ze tří památek nepřichází slovo *mir mundus*, kteréhož slova se užívá výlučně v evangel. Máme zde v tomto významu jen svět I 8, 9, 13, 25; II 80 a III 69). Z paralelního místa v Euch. jsme seznali, že i zde je **сѣдѣхъ** ve významu *mundus* (72b 10: **мѣ сѣ сѣдѣхъ**). V starých evang. textech tohoto významu slovo nemá. Jinde ovšem se též v tomto významu vyskytuje.

Original druhé zpovědní formule (modlitby) v Euch. sin., jež je částečně zachována též v třetí Fris. památce, nalezl jsem mezi staroněmeckými památkami. Že byl staroněmecký, tomu nasvědčují některé germanismy, s kterými se setkáváme v uvedených slovanských textech a ku kterým se ještě vrátíme. Z lat. originalu by se asi těžko vysvětlily. Že však i staroněmecké formule vznikly na základě latinských, o tom netřeba se zde zmiňovati. Original příslušného textu v Euch. sin. a částečně třetí Fris. památky jest tak zvaná Emmeramská modlitba, vyskytující se ve dvou rukopisech:

1. rkp. A (Tepelský) byl psán v Bavorsku v letech 828—876. Chová se v knihovně kláštera Tepelského (Teplá) s označením ψ VI 132

2. v rkp. mnichovské královské knihovny Cod. lat. 14345 v XI stol. psaném (rkp. B).

Dle tohoto rkp byla tato modlitba uveřejněna též u Müllenhoffa a Scherera, *Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII—XII Jhd. r.* 1864 na str. 187—188, kdežto ve třetím vydání díla tohoto (248—249) byl vzat za základ rkp. A a různě očištěn z druhého uvádějí se pod čarou.

Základem naší církevněslovanské modlitby byl text podobný tomu, který je zachován v rkp. B, jak uvidíme z následujícího srovnání, v němž v poznámkách udány jsou odchylky rukopisu A (k hláskoslovným se ovšem nepřihlíží). Jen ke konci přimyká se náš slov. text v některých zvláštnostech více k něm. textu v A. Zároveň seznáváme, že v německých rukopisech byla jednou věta vynechána, jež se zachovala v slov. překladě (**мѡмѣта гѡ** srovn. pozn. 2). Na několika místech je slov. přepis porušen (srovn. příslušné poznámky v závorkách při slov. textu). Jen zřídka můžeme pozorovati, že překlad není docela přesný, *kiridono* = *Gierde*, *Be-gierde*, v překladě **помышленіе**, *vizusheitō* = *dolus*, *astutia* (v překladě **поустомѣ**) atd. Ostatně nasvědčují tomu některé známky, že překlad zachovaný v Euch. sin. je již opravován a že původně nebyl tak přesně církevněslovanský; pífilhu je přeloženo slovem **прѣдѣхъ**, jak i na podobném místě v evang. čteme (Luk. 23. 46: **въ раце твои прѣдѣхъ дхъ мой**, tak i v Psalt. sin. 30. 6, ř. *εἰς χεῖράς σου παρατίθειμι τὸ πρ. μ.* ve Vulg. *commendo*). Ve Fris. III čteme však na příslušném místě **porufo** (*poručo*), zrovna tak i ve Fris. I 29. Toto sloveso bylo též v původním překladě, poněvadž lépe odpovídá něm. slovu, kdežto řecké *παρατίθειναι* znamená spíše svěřiti — tedy zcela správně **прѣдѣхъ** v církevní slovanštině na uvedených místech. Než poměr tento mezi Fris. III a mezi zpovědní modlitbou v Euch. sin. musí býti ještě blíže určen a proto zde raději podáme dříve německý original se slov. překladem v Euch. sin.

Emmeramská modlitba
(S. Emmeramer Gebet)

Trohtŋn, dir uuirdu ih pigih-
tŋg allerô mŋnerô suntôno
enti mŋnerô ¹⁾ missatâteô,
alles des ih eo missasprâhhi
(v A: missasprach)
5 oda missatâti oda
missadâhti, uuortô enti uuer-
chô enti gadanchô, des ih
kihugku oda ni gihugku,
des ih uuizzanto geteta oda
10 unuuizzanto, nôtag odo un-
nôtag, slâffanto oda uuahhen-
to: meinsuertô enti lugînô,
kiridôno enti unrehterô
vizusheitô, hûrôno sô
15 uuê sô ih siô giteta, enti
unrehterô firinlusto in mûsa
enti in trancha enti in
unrehtemo slâffa;
() ²⁾ daz dû mir, (trohtŋn),
20 kenist enti ginâda far-
kip, daz ih fora dŋnên
ougun unscamanti môzzi
uuesan ³⁾ enti daz ih in de-
saro uueraltŋ mŋnerô
25 missatâtô riuûn enti
harmscara hapan môzzi.
sôlŋho sô dŋno miltadâ
sin, alles uualtanto trohtŋn,
got almahtŋgo, kauuerdô
30 mir helfan enti gauuerdô
mir fargeban ⁴⁾ keuuizzida
enti furistentida, cûtan
uuillun mit ⁵⁾ rehtan ga-
laupon ⁶⁾ za dŋnemo deo-
35 nosta, trohtŋn, dû in desa
uuerolt quâmi suntŋga

¹⁾ V A vynechâno.

²⁾ V obou něm. rkp. vynechâna věta, v strsllov. *молю* atd.

³⁾ A: sŋ moz ziuuesan.

⁴⁾ A: farkepan kanist enti kanâda in dŋnemo rihe. Kot almahtŋgo, kauuerdo mir helfan enti keuuizzida mir ja furistentida ... etc.

⁵⁾ A: samon mit.

⁶⁾ A: mir fargepan za.

Zpovědní formule (modlitba) v Euch. sin.
na str. 72a

Г҃и, бже ѿсеомгы, тебе бждѣ азъ
исповѣдѣнъ ѿсѣхъ моихъ грѣхъ
и моего лиха сътвореннѣ,
(в)сего, еже колиждо изглаголахъ

и лихо сътворихъ и
лихо мыслехъ гл҃омъ ли дѣ-
ломъ, ли помышленнемъ, всего бже азъ
помынѣхъ любо не помынѣхъ,
ѣже азъ създѣхъ съгрѣшихъ любо
не създѣхъ, нѣждѣхъ любо не-
нѣждѣхъ, съпа ли бѣда,
лихо клатѣхъ и лѣжа
и въ помышленнѣ (и) неправеднѣхъ
поустоши и бл҃гди,
ѣкоже азъ колиждо сътворихъ и
ѿсѣхъ изъ лиха въ тѣснѣхъ
и въ пѣтнѣхъ и въ
неправеднѣхъ съпанихъ;
(молю тебѣ Г҃и, бже мои), да ты ми
раунѣхъ животоу и мн҃лоу по-
даши, да (и) азъ неосрамленъ предъ
оунами твоима бждѣ
и да азъ (еще) на семь
сѣхъ моихъ
грѣхъ покажѣ се и
достойно покаание имѣти могу,
ѣкоже твоимъ щедротамъ
сѣхъ, всевѣко Г҃и,
тронце (sic!) бже ѿсеомгы, бжди
ми помощникъ и бжди
ми подахъ (сила
и) мѣдростъ и правденъ замышлѣхъ и добрѣ
волю съ праведномъ вѣ-
роу на твоихъ словѣхъ
жѣбѣхъ. Г҃и, ты (единъ) на съ
сѣхъ приде грѣшникъ

za generienna, kauuerdô
 mih gahaltan enti ganerien.
 Christ cotas sun trohtîn, ¹⁾ sô-
 40 so dû uuellês enti sôso dir
 gezeh sî, ²⁾ tua pî mih scalh ³⁾
 dinan, (trohtîn) ganâdigo
 kot, kauuerdô mir helfan
 dinemo scalhe. ⁴⁾ dû eino
 45 uuêst, trohtîn, uuemo durfti
 sint; in dîno genâdâ, (trohtîn),
 pîfilhu mîn herza, ⁵⁾ mîna
 gadanchâ, mînan uuillun,
 mînan môt, mînan lip,
 50 mîniu uuort, mîniu uuerh.
 leisti, trohtîn, dîno ganâdâ
 uper mih ⁶⁾ suntîgan dînan
 scalh; kaneri ⁷⁾ mih, trohtîn,
 fonna allemo upila

НЗБАВНТЬ, БЖДН
 МА СПСЪ И НЗБАВН МА
 ГН БЖЕ СМЕ ГН, ЯКО-
 ЖЕ ТЫ ХОЩЕШИ, ЯКОЖЕ ТИ
 ЛЮБО, СЪТВОРИ СЪ МНОЖ РАБОМЪ
 ТРОНЫ, МИЛОСТИИ
 (ЕН) БЖЕ, РАУИ МИ ПОМОЩИ
 ТРОЕМОУ РАБОУ, ТЫ ЕДИНЪ
 ВЕСИ, ГН, КАКЪ МОЖ СЖЪ БЪДЪ
 КЪ ТРОМЪ МНАСТЪ
 ПРЕДЪКЪ (АЗЪ) МОЕ СРЦЕ (И) МОЖ
 МЫСЛЬ (И) МОЖ ЛЮБОВЬ (И) МОИ ЖИКОТЪ
 (И МОИ ГРѣХЪ) ОТЪЛОЖИ (chybně m. И ТѢЛО
 же srovn. Fris. III ř. 65: i moie telo i)
 МОЕ СЛОВЕСА (И) МОЕ ДѢЛО.
 ОКОНЧАН ГН, (И) ТРОМЪ МНАСТЪ
 ВЪ МНѢ ГРѣШНЪ
 РАБЪ ТРОНЫ; АКИ И НЗБАВН МА ГН (chybně m.
 РАУИ НЗБАВНТИ М. dle rkp. A) ОТЪ ВСЕГО ЗЛА

Mezi Frisinskými památkami a mezi zpovědními formulemi v Euch. sin. (hlavně ovšem mezi zpovědní modlitbou na str. 72 a) musili jsme uznati vnitřní přibuznost; original jmenované modlitby v Euch. sin. je nám nyní znám. Z toho jde na jevo, že Frisinské památky souvisí ještě těsněji s církevní slovanštinou, než jsme dosud předpokládali mohli, poněvadž jen to známo bylo, že některé věty z druhé památky vyskytují se též v homilii připisované sv. Klementu. Ano, bude nám uznati, že Frisinské památky vznikly na základě církevní slovanštiny a bez církevně-slovanské literatury že bychom neměli též žádných Frisinských památek. Vidíme v nich všude zcela zřejmě sledy církevní slovanštiny, ano i v jich pravopise ukážeme doleji vliv církevně-slovanského písma.

Text druhé památky poskytuje ještě více materialu připomínajícího nám církevní slovanštinu. Hned z předu budiž podotčeno, že text její v ř. 44—56 obsahuje tak zvaná »sex opera misericordiae«, která jsou čerpána z textu sv. Písma (Mat. XXV 35—39) a která často nacházíme ve zpovědních formulích, jak doleji uvidíme. Text tento srovnává se celkem úplně s překladem církevně-slovanským a sice po většině s nejstarším. Máme zde totiž:

lasna natrovuechu ř. 44—45, v *Mar.* čteme v Mat. 25 37: ГОСПОДИ КОГДА ТЯ ВИДѢХОМЪ АЛУЖИТА І МАТРОУХОМЪ. Podobně i v *Zogr.* Sloveso МАТРОУТИ bylo v pozdějších textech nahrazeno slovesem МАНИТАТИ. Tak v *Ostr.* (zde dvakrát místo to), v *Sav. kn.* (u Sreznevského na str. 57.25) a v *Trn. ev.* Toto má zde i přídavné jméno АЛУЖНЪ, jež souhlasí s lačen (lasna) naší památky. Tak i v *Supr.* 93.22. МАТРОУТИ přichází v textech sv. evangelia jen zde a dostalo se takto i do

¹⁾ A: uuiho trohtîn.

²⁾ A: dîno canâdâ sîn m. sôso dir g. s.

³⁾ A: mih suntîgun enti unuuirđigin scalh dînan uuiho tr. kanâd. got.

⁴⁾ A: suntîkemo enti fartânemo dînemo scalhe uuânentemo dînero kanadôno, enstîgo enti miltes trohtîn, dû eino uueist uueo mîno durfti sint, in dîno kanâdâ enti in dîno miltidâ uuiho truhtîn pîfilhu...

⁵⁾ A: herza ja mîna etc. tak i všude jinde zde spojka ja.

⁶⁾ A: in mir m. uper mih, dále: suntîgan enti unuuirđigin scalhe dînemo.

⁷⁾ A: kauuerdo mih canerjen fona allemo upile.

Frisinské památky. Ze žaltáře uvádí Šafařík (Über den Urspr. str. 33) dva případy, v nichž taktéž *НАПРОТИ* později ustoupilo slovesu *НАПНТИ*.

segna naboiachu (= žejna napojachu) ř. 45—46. V *Mar. Zogr. Sav. kn.* a v *Trn. ev.* Mat. 25.37: *ЖАЖДАЩА И НАПОИХОМЪ*. Naproti tomu nalézám v *Trn. ev.* na paralelním místě (Mat. 25.44) též přídavné jméno *ЖАДНА* (psáno *ЖАДНА*), též i v *Supr.* 93.22: *АЛУЕНЪ БО БЪХЪ, И ДАСТЕ МН КСТН, ЖАДНЪ БЪХЪ И НАПОИСТЕ МЛ*. Našemu žejna odpovídající *ЖАЖДНЪ* vyskytuje se v ruských kronikách. U Jana exarcha bulh. v Bohosloví str. 23 I 20 též: *ЖАДНЪ КСТЪ И АЛУНЪ* a v jeho «Слово на прѣображеніе» (в Чтенія общества исторіи и древн. Россійскихъ 1848 č. 7 str. 49 25): *ЖАДНА ЕГО КИДАЩЕ И АЛУНА*.

naga odeachu ř. 47—48 *Mar. Zogr. Sav. kn. Trn. ev.* (Mat. 25.38): *АН НАГА И ОДЪХОМЪ* (vedle *ОДЪХОМЪ*). *Supr.* však ř. 93.25: *ОБАКНОСТЕ*.

malomogoncka uime bosie bozzek'acho ř. 48—49. *Mar. Zogr. a Sav. kn.* Mat. 25.36 *БОЛЪХЪ И ПОСЪТНСТЕ МЕНЕ. ПОСЪТНТИ* vyskytá se ještě jednou ve Frisinských památkách: bozcek'achu ř. 55. Naproti tomu nalézáme v *Trn. ev.* zde již *ПРСЪТНСТЕ*, taktéž i v *Supr.* str. 93.24 a v citátu tomto dvakrát i v *Pand. Ant.*

stranna bod crowvi zuoge uvedechu ř. 50—52. *Mar. Zogr. Ostr. Sav. kn.* Mat. 25.35: *СТРАНЕНЪ БЪХЪ И КЪКЪСТЕ* (vedle *КЪКЪДОСТЕ*) *МЛ*. Shoda tato je tím nápadnější, že latinské texty zde mají sloveso colligere (hospes eram et collegistis me), což by bylo nepřivedlo překladatele na myšlenku, aby volil složeninu slovesa *КСТН*. V staroslov. překladu církevním měla se věc ovšem jinak, neboť tam měli v řeckém originalu *συνάγειν* (*συνηγάζειν*). Třeba i na to upozorniti, že Frisinské památky zde mají v souhlase se slov. překlady evangelia přídavné jméno *СТРАННЪ*. Z toho seznáváme, jak mocně zde působil hotový již překlad církevně slovanský.

Dále musíme vytknouti: v zezarstuo suoge, ese iest ugotouleno izconi doconi izvvo-lenicom bosiem ř. 63—66. Můžeme s tím srovnávat Mat. 25.34 v *Zogr. Mar. Sav. kn. Trn. ev.*, kdež, nehledě k menším odchylkám, čteme: *НАСЛѢДУЙТЕ ОУГОТОВАНОЕ ВАМЪ ЦРСТЕНЕ*. Na konci máme zde ovšem *ОТЪ СЪЛОЖЕННЪ КЪСЕГО МИРА*.

Máme zde ještě celou řadu rčení a výrazů, které se též objevují v církevní literatuře slovanské. Budiž poukázáno jen na některé:

pulti ugongenie (= pulti ugojenije) ř. 22. Druhý výraz odvozoval Vostokov a snad i po něm Kopitar od ugoniti a přeložil jej v (carnis) exstimulatio. Ale příbuzný církevně ruský text v Izmaragdu vykazuje zde plъti ugoženije (Miklosich, Die christl. Terminologie str. 5 ř. 1). *ПЛЪТИ УГОЖЕНІЕ* nalézáme též ve sborníku z Jana Zlatoústého v *Извѣстія* X str. 543. V *Ap. Šiž.* (Rom. XIII 14) čteme podobně jakož i v jiných památkách zde: *ПЛЪТИ ОУГОДНІЕ* (i na první str. kijeviských listů).

i u zelezneh vvosich ř. 53—54 vyskytá se podivným způsobem i v textech evang. jakožto *ЖА ЖЕЛЪЗНА* (ku př. Mar. 5.4.5 atd.).

Jen v nejstarších památkách církevních, hlavně evang. textech nalézáme i následující výrazy:

nepriiazninu 9—10 a 33. v kijeviských listech: *ОТЪ НЕПРИІЗННЪ ДІАВЪ* I. V 10. Později byl výraz ten obvyčejně nahrazen slovem *ЛЖАКЪ*, *СОТОННЪ* a *ДІАВОЛЪ*. V souhlasném textu homilie sv. Klementa čteme na místě tom též již *дѣволѣжу*. Ovšem zachoval se nám přepis homilie této teprv z pozdější doby, než pocházejí Frisinské památky. zlovuezki ř. 11 prozrazuje se jakožto *УЛОКАУСЪСЪ*, kterýžto výraz se nalézá obvyčejně jen v nejstarších památkách; zde ovšem i v homilii sv. Klementa. este ř. 41, později za to často *КДННАУЕ* (srovn. Altslov. Studien, str. 52 a 56). bali 90 a balovanige ř. 92 v Glag. Cloz *ОУБАЛОВАТИ* II ř. 118, toto i v Euch. sin. (84a ř. 3), v kijeviských listech *БАЛСТВО* IVb 20; VI 7. *БАЛН* vyskytá se často v nejstarších textech. tepechu 98—99 je též zvláštností nejstarších textů, jakož i izconi 65.

Jako v nejstarších památkách není ni zde slovo tělo nahrazeno slovem плѣтъ. Vyskytá se totiž v ř. 6, 40 a 90 (viz mé vydání Glag. Cloz. str. 39). Nejstarší texty znají jen slovo **кромѣ**. I zde máme bod crovvi ř. 51, později vyskytá se za to **срѣха** (srovn. Über einige orthogr. u. lex. Eig. des Cod. Supr. str. 42). Uclepenih ř. 54 inclusos nemáme sice s tímto prae-
fixem (**вѣжженихъ**) v nejstarších památkách, za to ale **жженихъ** (Luk. III 20: **и жженихъ поима
въ темнищи**, srovn. též Luk. IV 25), kteréžto sloveso je velmi charakteristické pro nejstarší
texty. V Kijevských listech též: **жженихъ** l. Vb 13 (reclisit). Zrovna tak se to asi má s výrazem
prinizse ř. 99 jakožto **принизъше**, jelikož se vyskytá sloveso to v nejstarších evang. textech
jakožto (**вжженихъ** a (**вжженихъ**). Vostokova výklad tohoto místa: nebo ie tepechu metlami i pri-
nizse ogni pecsachv (tedy asi: admovebant eos igni) jest bezpochybně lepší nežli Kopitarův,
kterýžto četl: pri nizcě ognji (ad humilem ignem).

V jazyku druhé Frisinské památky vidíme tedy nepopíratelné stopy církevní slovanštiny, poněvadž se tam vyskytují citáty z církevně-slovanského překladu evangelia a ne jen jednotlivé výrazy, z nichž některé vytkl Sreznevskij, a to v částech, k nimž nemáme paralelního textu v homilii připisované sv. Klementu.

V druhé Frisinské památce, jakož i v ostatních dvou jeví se též, jak se zdá, jakési stopy českého jazyka (slováckého nářečí). Zavuekati se od kogo renunciare cui 95, jakož i zaglagolati se v třetí Fris. památce (Jaz ze zaglagolo zlodeiu) nemá v církevní literatuře slovanské žádné obdoby (pokud mi známo); ve významu tom míváme zde **отърешти се а отърешти се** (v hom. sv. Klem. je **отрѣцаю се соитомъ и въсѣхъ дѣлъ его** str. 4 a v Euch. sin. v zpovědní formuli 68b 6: **всего того отрѣцаю се**), kdežto **жженихъ** znamená v nejstarších textech evang. *διατρεσθαι* disponere. Co chtěl dokazovati Vostokov s poznámkou: »завѣщати се чѣмъ вѣроятно тоже, что обрещися, обязаться обѣтомъ; въ сербскомъ: завѣтовати се« nemohu pochopiti. Význam nesouhlasí a u slovesa ve Fris. památce máme předložku od. Zavěcати a zaglagolati se ve Fris. památkách připomínají nám vzhledem k prae-
fixu české zafek-
nouti se čeho, vedle od čeho; toto rčení je i slovácké, srovn. zariokol sa od toho (Sborník sloven. národ. písní, pověstí, přísloví. Vyd. Matice slovenská. Sv. I 1870 str. 112). Zaglagolati má v třetí památce vlivem německého originalu při sobě dativ: ih fersache dem tiufel neb ih intsago mih demo tiufeli (viz pozn. k III 1). Podobný vliv českého prae-
fixu vidíme u poglagolani I 17, což nám připomíná české pomluva, pomluviti, v církv. slov. je **оклеветати** (jako i ve Fris. II 21), ač neznamená-li v poglagolani jednoduše in loquendo (**поглаголати** loqui je i v církv. slov.). Tato slova (zavěcати, zaglagolati a snad i poglagolati) byla zajisté již v prvním a původním spracování Frisinských památek, neboť kdyby tam bylo bývalo **отрѣцати се** (neb **оклеветати** m poglagolati), byl by to poslední přepisovač ponechal, tak jako ponechal jiná slova z církevní slovanštiny, ač bezpochyby ve vlastním jeho jazyku nebyla příliš běžná (ku př. natrovuechu), hlavně okleветати by byl ponechal, neboť toto sloveso bylo a je také ještě nyní též slovinské, ač většinou se říká nyní obrekovati (Pleteršnik, Slov. 406 klevetati). Zaglagolati se, zavěcати se (a poglagolati) ukazují nám tedy zcela zřejmě, že původce prvotního textu nebyl úplně mocen církevního jazyka slovanského; pomáhal si tedy, jak mohl. Základní slovo vzal bezpochyby z církevní slovanštiny, neboť víme, že sloveso glagolati je charakteristické pro tento jazyk, a prae-
fix se může svým významem českoslováckému vlivu připisovati. V čistě slovinské zpovědní formuli (z XV stol.) čteme: Ja ze odpovem chudiczu yno nega deylam (Miklosich, Slavische Bibliothek II str. 170), což nás též o tom může přesvědčiti, že zaglagolati nebylo slovinské (odpovem se opakuje ještě v uvedené formuli na str. 170 2; 172 11 na začátku). V témž rkp. v písni »Salve regina« máme arcit i glagolati, ovšem v pozměněném významu (str. 172 14): tuge sabne otroczy te Ewe, my k tebe zdvch-
game glagologicze yno placzec te dolynye tech slss. Píseň ta jest však, jak mnohé bohemismy ukazují, vzata z češtiny, kde se hlaholiti, ač celkem dosti zřídka, vyskytuje.

V nynější slovinčině je, jak se zdá, zachován jen glagol verbum a co s tím v grammatice souvisí (Pleteršnik, Slovar, str. 211).

Nejvíce zde mluví pro českoslovácký vliv slovo obět: I obeti naffe im nezem, oblationes, sacrificia II ř. 38. Slovo toto nevyskytuje se v uvedeném významě v církevních památkách. V nejstarších evang. textech máme jen **жрътва** *θυσία* victima a v apošt. **принесение, приношение** (**приносъ**) ve významu *προσφορά* oblatio, kdežto **обѣтование** zde znamená *ἐπαγγελία* promissum (Luk. 24.49). V Kijevských listech znamená **обѣта** též votum (**обѣта ради ... нже еси обѣцалъ** l. IIb 10—11), jakož i v jiných památkách, ku př. v Psalterium sin. žalm 21.26: **обѣтъ мѡмъ въздамъ** (*ἀποδώσειν τὰς εὐχάς*, vota reddere). Taktéž i ř. 64.2. V češtině má ovšem oběť též význam jako ve Frisinských památkách. Jest tedy snad lépe zde čísti oběti nežli oběty. Mimochodem zde budiž ještě podotknuto, že ve Fris. pam. vyskytuje se též rčení trebu tuorim II 20 ve smyslu pohanských obětí (v hom. sv. Klementa **идоложертвенна**). Tato pohanská oběť uvádí se též v německých formulích ještě jednou a sice ve Würzburgské (Denkm. 3. vyd. str. 245.14): heidangelt (quod fui sacrilegus v lat. textu, 3. vyd. II, str. 394). V nejstarších textech nevyskytuje se slovo **трѣба**, snad proto, že vůbec spojoval se s tím významem pouze pohanských obětí (srovn. v mém spisku »Über einige orth. u. lex. Eig. des Cod. Supr.« str. 43 u slova **трѣбениче** a v mém vydání Glag. Cloz. str. 9). V starších evang. je **жрътва** i ve významu pohanských obětí (ku př. Luk. 13.1, kde teprv Trn. ev. má **трѣба**).

Čechismus nebo-li lépe slovacismus může se též spatřiti v vzedli v zezarstuo suoge II ř. 62—63, neboť v Pražských zlomcích čteme též II B ř. 11—12: **въ рѣнъ въседѣнъ са**, kdežto v Kijevských listech je již: **даръ твои въсели въ ны** (IIb 5); **въселити са** *σκηνώ* je i v nejstarších evang. textech, slovo to je tedy bezpochyby v tomto tvaru z církevní slovanštiny, ale skupina *dl* se zde může přičísti slováckému vlivu (ač druhdy i v slovinčině se v některých slovech dialekticky vyskytuje), poněvadž slovo to bylo vzato odjinud.

izvvolenicom II ř. 65 máme i v Pražských zlomcích: **изволеннѣмъ** I A ř. 19; v jiných památkách církevní slovanštiny nenalézáme slova toho, za to však i v památkách staročeských: podte zvolenici otcě mého Leg. o 10.000 rytířích (Listy fil. XVI str. 40 v. 372—73) a v *Hrad. rkp.* str. 161—255.

V církevní slovanštině nemáme slova dokoni II 65, za to uvádí Jungmann ve svém slovníku slovo to (aby vedl, což potřeba jest k dokoni té pře, z mus. rkp. Belialu, v církv. slov. máme za to **исконн**).

ton II 91 předpokládá **°тънь**, kteréžto slovo se ovšem nevyskytuje v církv. slovanštině, za to je tvar ten zachován v českém ten. Slovo ton přijímalo vedle jiných známek Dobrovského kdysi k tomu, že hledal původu této památky v Lužici (zde totiž ton = ten, is). Kopitaru nelíbilo se toto čtení pro obtíže při výkladu slova a proto předpokládal jiné (ku př. to on, to ny atd.), ale nic se sem takového nehodí, poněvadž zde nemáme žádného závěti. Zde jen může býti ton = ten. Přepisovačům nebylo slovo **тънь** obvyklé a vlivem své mateřštiny udělali snad i to n, k čemuž se ještě vrátíme.

Pokud sem prejše naffi II 97 náleží, viz v indexu.

Křidlatec ein Geflügelter (crilatcem I 4 angelům) uvádí Jungmann z Aquense, ale slovo to je i v slovinčině (viz Pleteršnik, Slov. str. 467). Odpustek ve významu odpuštění máme i v bratrské bibli (Jud. 11.11): ovšem též i v slovinských památkách. v ue čne I 34 m. vuečno může se snad též spíše považovati za čechismus, v korut. nářečí máme jen ještě to dobre das Gute. Avšak nelze tvrditi, že by bylo nedela (**недела**) I 18 a vaffa (**вафа**) II 111 čechismus (srovn. v Pražských zlomcích: **възложима** II A 17, **та** II A 20 m. **та** atd.), neboť tvary ty třeba, jak doleji uvidíme, zcela jinak vyložiti.

Vliv češtiny viděl i Krek ve Frisinských památkách. Pravíť ve svém díle Einleitung in die slavische Literaturgeschichte (II vyd. v Hradci 1887) na str. 244: Und dieses Secundäre,

*

welche Provenienz hat es?') Wir denken, es entspringe aus derselben Quelle, aus der die vorhin erwähnten (modliti, vi, ton), neben den alteinheimischen einhergehenden Eigenheiten geflossen sind, — aus dem Böhmischem (Čechischen). Wir nehmen also an, dass die Vorfahren jenes Bruchtheiles der Slovenen, dem jene sprachlichen Kriterien eigen sind, zu einer nicht weiter bestimmbar Zeit einem starken westslavischem, genauer böhmischen Einflusse ausgesetzt waren, ähnlich wie wir dies anderwärts und mitunter in viel sicherer Weise zu verfolgen mannigfach Gelegenheit haben. — Nur beiläufig sei diesmal erwähnt, dass uns auch eine Anzahl urkundlich überlieferter slovenischer Personennamen die gleiche Einwirkung erfahren zu haben scheint.«

Co se týče skupiny *dl* je sice pravda, že se vyskytuje ještě dnes v zilském (Gailthal) nářečí v Korutansku a že se zde říká ku př. modliti, šidlo, taktéž se zde zachoval ještě praefix *vy-*, tedy: vignati, vidati atd., ale těžko je nyní určit, co se hláskoslovného a formálního dostalo do Fris. památek při jich přepisu a co bylo již v původním jich znění. Neboť že původně nevznikly na korutanské půdě, o tom se nyní nemůže pochybovati. Mimo to nelze vůbec přesvědčivě dokázati, že by byl mohl býti přepis pořízen jen někde v Korutansku. Praefix *vy-*, skupina *dl* a mimo to jiné známky menší váhy nemohou ještě zde rozhodovati.

Původní jich text mohl vzniknouti jen tam, kde byly, jak uvidíme, jiné literární podmínky. Proto se může jen připustiti možnost, že některé z dotčených jazykových zvláštností dostaly se již jinde do prvotního znění našich památek, hlavně přihlížíme-li k slovu *vzedli*. Praefix *vy-* vyskytuje se jen jednou v druhé památce: *uvignan* 9. V druhých dvou památkách není.

Vliv slovinského jazyka jeví se po lexikální stránce ve Frisinských památkách zcela nepatrně. Sem dlužno vřaditi spojku *ecce* II 1 a 42, v církv. slov. *аште*, v slovínčině nyní *šče* a *če*. V třetí památce máme též *eche* ř. 49. Dále nikjer nikde II 69 (jak třeba asi čísti, nyní dialekticky: *nikír*, obyčejně *nikjér*); *te* II 2 (v závěti podmínečné věty, v nejstarších církevně-slovanských památkách nebývá zde spojka, v pozdějších počínalo se závěti pravidelně se slůvkem *to*) a *tere* II 32 a 110. V církevní slovanštině vyskytuje se jednou *те*, ne sice v závěti, ale při *аште* (*аште те бесъмъртна на трона, то бесъмъртънъ не и единый отъ трона*, v *Izborniku* z r. 1073, *Mikl. Lex.*). Duvernois uvádí ve svém bulharském slovníku (*Словарь болгарскаго языка*) *те* jakožto serbismus (na str. 2324: *премени ся, намъкми ся, те отиде у мамини ся*, ze sbírky A. Dozona: *Chansons populaires bulgares inédites publiées et traduites par A. D. Paris, 1875, 40. 30—31*). V srbských památkách setkáváme se skutečně velmi často s touto spojkou (viz *Даничинъ, Рјечник из књижевних старина српскихъ*, III str. 283), taktéž i se spojkou *тере*, *теръ* (z **теже*, viz tamtéž). V slovínčině žije ještě spojka *ter*, která předpokládá ovšem též *te*, ale vidíme že slova ta nenáleží jen slovínčině.

V zíniftue I 16 a u zniciftve III 34 nemůžeme vytknouti, ač máme v slovínčině ještě *sničav* *vtipný*, *drzý*, *zvědavý*, poněvadž se slovo *to* vyskytuje i v církevní slovanštině.

Ve formální stránce třeba upozorniti hlavně na *zadeneš* I 26, což je jak slovinské (srovn. *Mikl. Vgl. Gramm. III*² str. 167: *dě hat im Praes. děnem ponam und dějem facio dico*), tak i srbské (l. c. str. 236). O jiných zvláštnostech tvaroslovných jsme se již zmínili (str. 11).

Záleží nyní ovšem na tom, může-li se dokázati, byly-li výrazy jako *tere*, *zadeneš* již v původním textu, neb dostaly-li se tam teprv přepisovači. U *tere* třeba na to upozorniti, že se vyskytuje pouze v druhé památce. To dovoluje předpokládati, že posledními přepisovači slovo *to* nebylo vneseno v památky. Celkem můžeme pozorovati, že se původní znění textu dosti zachovává ve Fris. památkách. Neobvyklá slova se nevynechávala, spíše se k nim přidala ještě jiná, význam prvních vysvětlující. Tak ku př. Fris. III 52: *nezramen i neztiden*; původně zde bylo asi jen první slovo, jak nám podobný text v *Euch. sin.* a německý original tohoto

¹⁾ Jde zde o stažené tvary possessivního zájmena *memu*, *mega* atd.

ukazují. Dále Fris. III 36: uuzmztue i uuzem lichodiani. Původně zde bylo asi jen první slovo (viz str. 12), přepisovač však výrazu původnímu nerozuměl, myslil snad na slovinské mas, masa (ku př. brez masi, v to maso atd.) a tak si zde utvořil nové slovo (snad vzmašstvo), jež hleděl ještě vysvětliti následujícím (lichodiani), při čemž lichovzal ve významu příliš, přes příliš. Tento význam byl mu znám z předcházejících slov lichogedeni, lichopiti (viz v indexu lichov-). Tyto složeniny jsou staré a byly bezpochyby již v původním textu. Podobně máme i v německém originalu složeniny dosti často.

Zřídka podává se výraz celými větami, ku př. Fris. II 23: roti, choife ih ne pazem, nu je preštupam, srovn. s tím Fris. III 33: u zpitnih rotah, Fris. I 15: u nepraudnei rote, v hom. sv. Klementa kljatvoprestupljenije a v Euch. sin. 68a 25: **прѣстѣноуахъ** (na str. 72a 15: **амхъ** **хлѣбѣхъ**). Parafraze byla asi sotva v původním textu, jak vidíme z Fris. III 33 a z Fris. I 15.

Avšak nelze ani dokázati, že by se byly tyto změny provedly teprv při posledním přepise. Tak nenasvědčuje tomu ani neztiiden ani parafraze roti, choife ih ne pazem, nu je preštupam, neboť slovu nesramen mohl slovinský přepisovač rozuměti (v slovinčině máme sram a pod.) a mimo to vyskytuje se zde stud, studiti, ale ne stiden. Pásti ve významu servare je též v češtině, ku př. stvořitel jie dal anjela strážce, jenž ji vždy strahovitě pásal, dále: počestný služebník jejie cti hledá a té ve dne i v noci pase. Tkadleček (Jungmann, Slovník, 3 díl, str. 40). Jen glossa při »uzmztue« připomíná nám spíše vliv slovinčiny. Můžeme tedy říci, že posledními přepisovači nebylo mnoho změněno ve Frisinských památkách. Jen co se týče druhé památky, má se zde věc poněkud jinak. Poslední přepisovač měnil zde dosti, jak ještě uvidíme, ale především jen co do hláskoslovné stránky. Byl to Němec, jenž podlehal úplně vlivu své mateřštiny.

Ve Frisinských památkách jeví se dále i vliv němčiny, jak ani jinak býti nemůže, poněvadž byly původně sepsány na základě německých originalů. V třetí památce viděli jsme to zcela zřejmě, o první to může platiti jakož i o druhé pro jich velkou shodu. Vliv ten jeví se hlavně ve rčení ispověden všech grěch. V první památce čteme: choku biti izpovuuden vzech moih greh 7, v druhé: im izpovvedni bodete grechov uuasih 112—113 a v třetí: Togo uzego izpouuuden bodo 41—42. Miklosich srovnával s tím zcela správně německé rčení: ih uuirdu bigihtig allero mīnero suntono (die christl. Terminologie str. 8). Nyní vidíme zcela zřejmě původ tohoto rčení z německého originalu k zpovědní modlitbě v Euch. sin. a v třetí Fris památce. Rčení to vyskytuje se i jinde dosti často v německých formulích. Ku př. i ve fuldenské: Ih uuirdu gote almahtigen bigihtig enti allēn gotes heilegōn enti thir gotes manne allero mīnero suntono, girido, abunstes, nides, bisprāchido, ubilerolusto atd. (Müll. u. Scher. Denkm. 241.1, srovn. i str. 243.1 a 244). Ostatně již Vostokov upozornil na tuto shodu (u Sreznevského na str. 46 u slova izpověden); bude nám o ní ještě mluvíti v syntaktické části této práce. Německý vliv viděli jsme dále ve rčení: jaz ze zaglagolo zlodeiu III 1, kde máme dativ vlivem něm.: ih intsago mih demo tiufeli (viz pozn, k místu tomu).

Viděli jsme dosud, že se celé věty z druhé frisinské památky vyskytují v homilii připsované sv. Klementu, kteráž je zachována v ruských přepisech, a že třetí památka souvisí se zpovědní modlitbou v Euch. sin., jehožto přepis pochází snad z Macedonie, původní však zpracování bezpochyby z východního Bulharska (aspoň jeho větší části).

Zcela zřejmě jeví se dále vliv německých originalů v první Frisinské památce a v modlitbě Euchologia sin. a sice v poslední ve rčení: **господи, ты (единъ) на съ свѣтъ прѣде грѣшныиъ изъбавиъ, бѣди на свѣтъ и изъбави** atd., což odpovídá staroněm. trohtin, dū in desa uueralt quāmi suntiga za generienna, kauerd mih gahaltan enti ganerien (viz na str. 15 ř. 35). »Dū in desa... quāmi« je relativní věta, v níž se může v takových případech vynechati relativní zájmeno. Srovn. ku př. fater unser, thu thar bist in himile... = Vater unser, (der) du da bist im Himmel (Könnecke, Bilderatlas 2. vyd. str. 10). Tak i v gotštině, srovn. ku př.: attā unsar, thu in himinam, vei hnai

namo thein, v němčině nyní: Vater unser, der du bist in dem Himmel atd. Původce prvního překladu neznal této zvláštnosti a považoval tuto relativní větu též za hlavní. Tak je i v první Fris. pam. : Bože, ti pride ze nebeze, vše ze da I 17 místo Bože, iže jesi přišel neb podobně. V III 67—71 je správně: Criste, bofi zinu, ife iezi razil na zi svet priti... uchrani atd. Z toho jde dále na jevo, že překlady těchto zpovědních formulí a modliteb nepocházejí od jedné osoby (srovn. i Miklosich, *Die christliche Terminologie* str. 8); dále pojednávají o uvedené zvláštnosti strněm. vět: O. Erdmann: *Grundzüge der deutschen Syntax nach ihrer geschichtlichen Entwicklung*. Stuttgart 1886. § 95 str. 49 a K. Tomanetz: *Die Relativsätze bei den ahd. Übersetzern des 8. u. 9. Jhd.* Wien 1879 str. 4.

Z uvedené souvislosti mezi bulharskými neb aspoň též v Bulharsku dříve psanými památkami a mezi Frisinskými můžeme souditi, že tyto vznikly v prvotním znění jen tam, kde bylo literární spojení s jím, se slovanskou církví v Bulharsku. Krajinou takovou mohlo být především uherské území v IX stol. Slované též obydlené, při čemž mám ovšem zde hlavně krajiny západní a severozápadní na mysli. Zde působilo již před příchodem slovanských apoštolů do velkomoravské říše německé duchovenstvo, jak se dovidáme mimo jiné hlavně též z tak zvané »*Conversio Carantanorum*«, která byla dle všeho r. 873 sepsána (uveřejněna též u Kopitara, *Glag. Cloz.* str. LXXII—LXXVI). Že v těchto krajinách žilo tehdy vůbec mnoho Němců, dovidáme se právě z tohoto pramene. Uvádějí se osoby přítomné při svěcení chrámu a mezi nimi je mnoho německých jmen. Dále je známo, že byl Methodiovi přidělen Němec Wiching jakožto suffragan, který mu tak velice ztrpčoval život.

Byly zde tedy i známy německé formule veřejné, obecné zpovědi, při níž lid po kázání obyčejně nahlas opakoval předříkávaná mu slova knězem. Takové zpovědi v národním jazyku byly v Německu v obyčeji hlavně od r. 813, když byl sněm turský ustanovil, aby homilie biskupem odbývané překládány byly do romanského neb německého jazyka, což ovšem platilo i o veřejné zpovědi

První Frisinská památka je takovou formulí, třetí je modlitba zpovědní, též na základě formulí zpovědních vzniklá, a že i druhá Frisinská památka těsně souvisí s takovými zpovědními formulemi, dokážeme ještě.

V naznačeném území mohly se v jistých mezích stýkati slovácké živly se slovinskými. Zde byly konečně i Methodějem a jeho učeníky bezpochyby též zavedeny slovanské bohoslužby a církevní slovanština zde tedy byla známa.

Nějaký slovanský duchovní, dle všeho tuzemec, kterému církevní slovanština známa byla, které však úplně mocen nebyl, přeložil zde německé zpovědní formule a modlitby, jaké se nám zachovaly v 1. a 3. Fris. památce a v Euch. sin. (jakož i jinde). Můžeme ovšem předpokládati, že bylo ještě více takových přeložených formulí v církevněslov. literatuře, nežli nás došlo. Tyto překlady nepocházely však všechny od jedné osoby, neboť přes to, že mají tolik společných výrazů a rčení, nalézáme v nich přece dosti odchylek (jak jsme to viděli mezi 1. a 3. Fris. památkou s jedné a 1. a 2. formulí či modlitbou v Euch. sin. s druhé strany). Ale byla to jedna škola, jeden a týž směr. Texty mohly býti již v něm. originale dosti podobny. Tak mohly ku př. shody a různosti v 3. Fris. památce a v modlitbě *Euchologia sin.* pocházeti již z takových originalů. Překladatel mohl však při své práci upotřebiti hotového již překladu druhého podobného textu, tak že můžeme konečně předpokládati týž pramen pro všechny podobné památky.

Že slovanské duchovenstvo dovedlo záhy použití plodů římské církve, toho jsou nám nepopíratelným svědectvím Kijevské listy, jichžto původní překlad pochází buď ještě z doby Methodiovy nebo z doby bezprostředně následující, jak tomu jich jazyk nasvědčuje. K překladům takovým, jako jsou naše formule, mohl se rozhodati jen ten, kdo měl před sebou povzbuzující příklady v církevní slovanštině a kdo dovedl též kořistiti z jejích pokladů.

Na téže půdě vznikla i zpovědní modlitba, jejížto text se nám částečně obráží v hom. sv. Klementa a která je většinou zachována též v druhé Fris. památce. Avšak vzájemný poměr těchto dvou památek není tak jednoduchý a proto se chceme s nimi blíže seznámiti.

Uvedeného prvního překladu zpovědní modlitby použil někdo při svém sepsání homilie na svaté a apoštoly vůbec a vzal z něho některá místa beze změny. Byl-li to právě Klement, který takto pracoval, těžko dříve rozhodnouti, dokud neznáme jeho vlastních děl a to hlavně po jich jazykové stránce. Klementu připisovaná homilie není určena na den nějakého svatého, poněvadž v ní není žádných bližších vztahů k životu nějakého určitého svatého. Poznalo se totiž, že byla určena původně pro mučeniky a apoštoly vůbec a že byla později svatému Marku (na den 25. dubna) proto připisována, poněvadž dvakrát tam v zkratce vyskytující se imja rek bylo vykládáno jakožto Marka, kdežto imja rek mělo kazateli připomenouti, aby jmenoval svatého, jehož památka se právě světla (Mikl. Die christl. Term. str. 6). Třeba ještě podotknouti, že podobných všeobecných homilií řecká církev, jak se zdá, ani vůbec neznala, kdežto v římské církvi vyskytují se často. Jest tedy více pravdě podobno, že homilie připisovaná Klementu vznikla již v Pannonii. Ostatně je známo, že Klement tento byl učeníkem Methodiovým a že se po jeho smrti (885), když byli učeníci Methodiovi z velkomoravské říše vypuzeni (r. 886), s nimi uchýlil do Bulharska.

V Pannonii pořízený prvotní překlad německé modlitby, která se před zpovědí snad předříkávala, byl opět někde a sice latinkou přepsán, jak se zdá, dle textu částečně již přepřacovaného. Jest to naše druhá Frisinská památka. Nezdá se, že by byl poslední přepisovač mnoho měnil v textu, nehledě k hláskoslovné stránce, za to však můžeme předpokládati, že spěšně psal, leccos přehledl a hodně zkracoval.

Že se nám druhá památka nezachovala zde v původním znění, nýbrž že je to jen přepis, vychází na jevo z následujícího. Jednou zde máme přídavné jméno a substantivum, k němuž náleželo, bylo vynecháno: a bosiu uzliubise 34. Na příslušném místě v homilii sv. Klementa čteme zcela správně: **БЛАГОДѢТЬ БОЖИЮ И МНОГОСТЬ БЛЪЖАЮЩЕ** (Die christl. Term. str. 6). Též i druhé subst. bylo vynecháno, jak vidíme. Dále zde máme více zkomolených výrazů, jaké lze si vysvětliti jen chybným čtením a chybným přepisem. Ku př. **ib byeni 68**, což Dobrovský vykládal jakožto pobejení, tedy **ПОБЕЖДЕНИИ**, Vostokov myslil zase na part. **bijen**, ač si sám mnoho nezakládal na takovém výkladu; **ugongenige 23 m.** **ugojenije**, o čemž jsme se již zmínili. (Preise 97 vykládal Vostokov jakožto **прѣждѣше** majores, Miklosich jakožto příslovku: **прѣже** Lex. u hesla **прѣже**.) Chyby jako **ugongenige**, **ib byeni** atd. dokazují nám, že poslední přepisovač textu všude nerozuměl a že se nestaral o to, aby jej opravil.

Shoda mezi druhou Frisinskou památkou a mezi homilií připisovanou Klementu jest zajisté zajímavý zjev ve slovanském písemnictví. Miklosich vykládal si nesprávně poměr dvou těchto památek. Praví totiž (na str. 8): »Bairische Glaubensboten... führen bei den Slovenen Pannoniens die öffentliche Schuld ein. Die entsprechende Formel wird entweder in Pannonien aus dem Deutschen übersetzt, oder es wird eine in Karantanien gefertigte Übersetzung nach Pannonien gebracht: letzteres ist mir wahrscheinlicher. Hier lernt Klemens die Formel kennen. Hier oder, was nicht ausgeschlossen ist, in Bulgarien verpflichtet er Theile der Beichtformel in eine für das Fest eines Apostels oder Märtyrers bestimmte Homilie. Es kann auch angenommen werden, Klemens habe die uns vorliegende Homilie aus dem Lat. übertragen, was zur Gewissheit würde, wenn es gelänge, das lateinische Original der Homilie aufzufinden.« Jak by se měla v tomto posledním případě Frisinská památka k homilii, o tom se ovšem Miklosich nezmiňuje. Ku konci ještě podotýká, že třeba připustiti, že přišla homilie z Pannonie do Bulharska, ne naopak z Bulharska do Pannonie.

Nehledě k identickým místům v našich obou památkách, třeba ještě následující vytknouti, abychom mohli správně posouditi jich obapolný poměr:

Druhá Frisinská památka souvisí těsně se zpovědními formulemi římské církve. Čteme v ní: i gest ze pred bosima osima vzacomu zuoimi vzti i zuoim glagolom izbovuedati, eze ge na sem zuete chisto stuoril 75—81 (et est ante oculos dei unicuique suo ore et suo sermone confitendum, quod in hoc quisque mundo fecit), dále: a to bac mui ninge nasu praudnu vuerun i praudnu izbovuediu toie mosim ztoriti 103—107 (at hoc denuo nos nunc nostra justa fide et justa confessione idem possumus facere) a: da potomu zinzi bosi raba (m. rabe) prizzuause tere im grechi vuasa postete i im izpovedni bodete grechov uuasih 109—113 (ergo, filii, dei servos advocate et eis peccata vestra enumerate et eis confitentes este peccata vestra).

Ještě lépe seznáváme souvislost naší památky se zpovědními formulemi z té okolnosti, že se v ní, jakož i v těchto často, uvádějí tak zvaná »Sex opera misericordiae«, která spočívají na textu ze sv. Mat. XXV 35—39. Počet těchto skutků bývá ovšem různý. Tak čteme v saské zpovědi, která byla jiným německým jaksí základem:

siakoro ne uuisisoda endi im ira nōdthurfti negaf sō ik scolda sēra endi unfrāha ne trōsta sō ik scolda, (mīnan degmon sō rehto negaf sō ik scolda), gastī sō ne antfeng sō ik scolda atd. (K. Müllenhoff u. W. Scherer, Denkmäler d. Poesie u. Prosa aus dem VIII—XII Jhd., 3. vyd. I, str. 236 a násl.). Obširněji jsou uvedeni v Reichenavské formulí (l. c. 244. 18 a násl.): Ih gihu gode almahtigen, daz ih hungarege ni azda, dursdage ni gidrancda, sichhero ni uuisāda, sōse got habēt gibodan unde mīn sculd uuāri. Ih gihu gode almahtigen, daz ih durftige man ci hūs ni giladoda, noh dēn maz nah dranc ni gap noh flezzi noh betdi, sōje... atd.

Tyto skutky milosrdenství nalézáme i v staročeské zpovědní formulí (Listy filologické XV str. 39): Shrzieffyl fem w fletteru mylořrdenřtwy krale nebeřřkēho, ze fem toho nevkazal k řwemu blyznyemu yakz gřem ř pravem gmyel k lacznemu, k zyeznywemu, nahemu, potyefnemu, pracznemu, nemocznemu, neduzywemu, zalarznemu, gych nevczyeffyl any nawřřczyewyl, any mrtweho ku pohrzyebu neprowodyl; ze fem naheho neodyel, lacznego nenakrmyl; zyeznyweho nenapogyl, potyefnneho w řwoy duom neprzygal, pracznego, nemocneho, zalarznego y wyeznye nenawřřczyewyl any vtyeffyl, mrtweho ku pohrzebu neprowodyl...« Taktěž jsou obsaženy v české formulí Kopitarem uveřejněné (Glag. Cloz. str. XLVII), ale jen krátce.

Podobně čteme i v staropolské formulí z roku 1375 (Nehring, Altpolnische Denkmäler str. 243):

Kaę sse teze, ijesm ne popelnal sesczora miloszerdza tworza mego: ubogego, lacznego ne nakarmil any napogil, pustego neoblozil, nagego ne prziodzal, iętego ne wczessil, nemocznego ne nauedzil, martwego do grobu ne przyprowadzil.

Avšak i homilie sv. Klementa souvisí se zpovědními formulemi a se zpovědními modlitbami vůbec. Nepřímou jde to již z toho na jevo, že v ní se opětují některé věci, které máme v druhé Frisinské památce.

Avšak může se podati i přímý důkaz, že některá místa vzata jsou ze zpovědních formulí. Ku př. jako oběščachom sja bogu, poraęajemi řvjatyimъ krъščenijemъ, predъ mnogy posluchy, sice glagoljušče: otricjaju sja sotony i vsęchъ dělъ jeho (Mikl., Die christl. Term. der sl. Spr. 4)¹⁾ a v uvedené již staročeské formulí zpovědní (L. f. XV str. 39): Shrzieffyl fem w ředmerze řwatořty tyerkwe řwate, na řwatem krztu, ze fem řy otrzekl zleho dyabla y geho sluh. Srovn. též začátek třetí památky Fris.: Jaz ze zaglagolo zlodeiu i uzem iego delom.

Dále se shoduje v homilii (l. c. str. 5: nъ da řъvřřřimъ obętovanija naša jaęe kъ gořpodu bogu našemu, lubjašče jeho vsęmъ srdcъmъ svoimъ i vseju myřľju i vseju

¹⁾ Místa z homilie podávají se zde v lat. transkripci, aby se rozeznávala od textu Euch. sin. Na závadu to snad nebude.

krępostiju i bližnjago svojego jako sam sja a v staročeské formuli (l. c. 38): že gsem nemylowal meho myleho spaffytele ze wffieho frdcze meho, ze wffie fyli, ze wffiech mych vdow nade wffieczko y mymo wffyeczeko gyne any fweho blyznyeho yakzto sam febe...

V homilii (str. 62): nъ da potъščim sja otъ selě vъniti tēsnyimi dvъrmi vъ žiznъ věčъnuju, si rěčъ vъzdržanijemъ, poščenijemъ, postъ že istinъnyi sje jestъ, netъkmo otъ brašъna vъzdržati sja li otъ pitija, nъ vsjakago grěcha bēgati... imiže sъ blaženyi, imja rekъ, podvignu sja... tomu ubo, bratija, porъvъnuimъ...

V Euch. 96b 16 (po zpovědní formuli): **и пѣны рече· подензѣнѣ сѣ вѣннѣи тѣснѣи вратѣ вѣкодѣннѣи вѣ жнѣотѣ... се сѣтѣ дѣла, а дѣланнѣ жадѣннѣ...** (70a 5) **еже единаго отъстѣпнѣше отъ грѣхѣ, нъ томоу не вѣзвѣрати сѣ нъ нимъ...** (13) **мы же уади... по-рекѣноуимъ дрекѣлюмоу блаждѣноумоу снѣу.**

Dále se v homilii výtýká důležitost pokání (5—6): čímъ li iskupimъ dušju svoju otъ muky, ašče že ne ostanem sja zla i ne pokajem sja, což bývá též hlavně jen v zpovědních modlitbách; srovn. i v hom. str. 48: paky vъnidoša vъ ръvjuju porodu a str. 56: to udobъ paky vъnidemъ v tuže porodu, v Euch. sin. 70b 20: **тъмъ бо пѣтъмъ бестоуади вѣннѣшн вѣ порожд...**; v hom. 5.14: rozdaja iměnije svoje niščiim, v Euch. 70b 10: **раздѣлюмъ нѣтъмъ снѣго.**

V homilii 5—6 uvedená »děla sotonina« jsou též vzata ze zpovědních formulí. Některá z nich máme i ve zpovědní formuli v Euch. na str. 68a jako: **разбѣмъ вѣ дѣтоуоубленнѣ, вѣ тѣтъмъ, вѣ пнѣнствѣ, вѣ клеветѣ... вѣ пласаннѣ** (v hom. pljasanija) **вѣ прѣстѣпѣннѣ** (v hom. kljatvoprestupljenije, ve Fris. pam.: roti, choise ih ne pazem nu ge prestopam', **вѣ уароджаннѣ** (hom. vъlšvenija, ale v Euch. 70b 17 podobně **вѣлѣкоулюбнѣ**), a před tím předchází v Euch. (ř. 20): **блаждѣи прѣлюбоуджаннѣ**, s čímъ souhlasí v hom. (5.2): bluzenija, prelubodějanija.

Opětují se tudíž v homilii připisované Klementu celkem tytéž myšlenky, s kterými se setkáváme i ve zpovědních formulích a modlitbách. Někdy se opětují i tytéž výrazy, jak jsme viděli. Můžeme ještě k tomu dodatí hom. 5.1: pъjanstvo, obъjadanie (v právě jmenovaných »děla sotonina«), v Euch. 69a 26—69b 1: **вѣ пнѣнствѣ сѣщю и вѣ обѣданнѣ**; v hom. 5.10: stranolubijemъ, Euch. 69b 25: **странѣлюбнѣ**; hom. 4.2: vъzdržanija (srovn. i ř. 5), v Euch. 69b 2: **вѣздръжитѣ сѣ отъ...**

Pochopujeme tedy, proč homilie tato nemohla již na Vostokova a potom na Undolbského činiti dojem obyčejných homilií, které jsou ve východní církvi běžné a obvyklé. Bylať to původně modlitba (poučení) před zpovědí, která později byla na homilii apoštolů a mučovníků vůbec přepracována. Německá předloha náležela ovšem západní církvi.

V liturgiích východní církve nenalezáme ničeho, co by se shodovalo s našimi zpovědními formulemi neb aspoň nám připomínalo obsahem svým druhou fris. památku a jmenovanou homilii. Marně hledáme u Goara (Euchologion sive Rituale Graecorum, Lutetiae Parisiorum 1647) u C. A. Swainsona (The Greek liturgies, Cambridge 1884) a u Krasnoselceva (Свѣдѣнія о нѣкоторыхъ литургическихъ рукописяхъ ватиканской библиотеки, Казань 1885). Nalezáme zde jen jednu modlitbu, která jaksi připomíná zpovědní formule, ale v podrobnostech je docela jiná (u Swainsona na str. 331—332 nejobširněji pod názvem *Εὐχή ἱλασμοῦ*, jinde je již zkrácena, u Goara na str. 673: *Εὐχή ἐπὶ τῶν μετανοούντων* atd.). Jarosiewicz hledal i v následujících knihách marně zpovědní formule a modlitby, jež jsou obsaženy v Euch. sin., totiž: v **Εὐχολογίονъ сн естъ тресннѣи азхикославенскій, вѣ Перемышлѣн 1844; Εὐχολογίονъ αὐτοῦ μοιτισλοῦκωτ ннн тресннѣи вѣ Λεοντ 1695; Тресннѣи, Москва 1769** (srovn. jeho práci »Über das Euchologium Sinaiticum«, výroční zpráva realn. gymn. v Kolomei 1888).

V literatuře církevně-slovanské se nám však v některých rukopisech zachovaly zpovědní formule z němčiny přeložené a bude je třeba nyní srovnati s formulemi frisinských památek a Euchologia sin. (viz Jagić, Archiv für sl. Phil. VII str 132, kdež se zpovědní modlitba z Euch.

sin. str. 72a, jejížto německý original nyní známe, výslovně uvádí též z Grigorovičova »Třebniku« č. 35 a z Grigorovičova »Služebniku« č. 32).

Že se text původní v homilii připisované Klementu, aspoň na začátku, lépe zachoval než v druhé Frisinské památce, jde z následujícího na jevo:

Obsahem svým souvisí věty homilie těsně jedna s druhou, což se nemůže říci o první části Frisinské památky, kde nemáme mnohdy vůbec žádné souvislosti. Kdežto se v homilii hned na začátku k tomu poukazuje, že bůh stále jenom pečuje o naše blaho a že nás chce opět do oné říše přivést, která byla pro nás ztracena pádem Adamovým, a kdežto dále vykládá, že by věčně trval život náš, kdyby se nebyl Adam prohřešil — začíná se Frisinská památka beze všeho spojení právě touto myšlenkou. Příštípkařská práce skladatele naší Frisinské památky jeví se i v tom, že opakuje v téže větě touž myšlenku týmiž slovy, totiž: te v veky gemu be siti (te v věky jemu bě žiti) 2—3 a o tři řádky doleji opět: nu u vueki gemu be siti 6—7. V homilii máme ovšem myšlenku tu jen jednou: *ЕЪ БЪЖЕИ БМОУ БМО ЖИТИЕ*. Nedoopatření stalo se snad tím, že poslední přepracovatel text částečně přestavoval (u Miklosiche je text památky uspořádán dle homilie), tedy jen mechanicky měnil, kdežto co se jazyku týče, podržel, jak se zdá, spíše původní znění. Na uvedeném místě nehodí se pokračování: bonese zauiztiu bui nepriiazninu uvignan od szlauui bosigę. Očekáváme zde adversativní spojku, jako je i v homilii (*ИЪ ЗАВНЧНО* atd.). Ve Frisinské památce nemohla zde však tato spojka státi, poněvadž se vyskytá již v předcházející větě, jež, jak jsme viděli, opakuje dřívější myšlenku. Mezi »děla sotonina« náleží jich dle Frisinské památky 7, dle homilie však 25 a vypočítávají se všechny; pořádek je ovšem týž (pokud jde o souhlasící jména), jen slovo nenavist uvádí se jakožto poslední ve Frisinské památce.

Text, který je nám zachován v druhé Frisinské památce, nemůže tedy býti původní (co se objemu týče, co do lexikální stránky je v něm původní znění lépe zachováno nežli v homilii, jak z příčin, již nahoře udaných, souditi musíme) a je též vyloučena možnost, že by byl Klement použil při skládání své homilie takového textu, který by byl v Karantanii povstal a tam nabyl již místního přibarvení, jak se Miklosichovi zdálo pravdě podobnějším. Srovnáváme-li oba texty, nečiní to vůbec na nás dojem, že by se byl musil původce homilie v oné mnohem obšírnější části, která je též zlomkovitě zachována ve Frisinské památce, utíkat k tomuto textu.

Než taktéž se nezdá, že by byl měl původce textu ve Frisinské památce zachovaného (mohl to býti ovšem zároveň i původce jejího posledního přepisu) homilii po ruce při své práci, poněvadž se nejeví žádná vnitřní souvislost ani mezi hlavními myšlenkami obou památek; tak daleko nemohlo zajisté jíti mechanické přestavování, které si mohl jen tu a tam z neznámých nám příčin dovolovati. Nezbyvá tedy, nežli předpokládati jiný, třetí pramen, z něhož povstaly a sice buď přímo aneb nepřímou; poslední jest ovšem pravdě podobnější. Chtěli-li bychom předpokládat, že byly již v němčině dva různé originaly shodující se v některých věcech, tedy zpovědní modlitba a z ní poslá homilie na svaté neb mučeníky vůbec, musili bychom připustit, že překladatel jedné užil hotového již překladu druhé a tím by se vysvětlovala shoda v mnohých výrazech. Dokud neznáme německých textů, které by se shodovaly více s dotčenými památkami, jest ovšem těžko věc tuto rozhodovati.

Pokud jsme dosud přihlíželi k jazykovým zvláštnostem Frisinských památek, týkalo se to hlavně jich lexikální stránky. Avšak třeba též přihlížeti vždy ku skladbě každé památky a proto chceme dříve ještě, než vytkneme, co důležitějšího v nich z hláskosloví, poukázati na syntaktickou stránku památek těchto.

Zachovalo se nám zde především několik starých a ryzích vazeb slovanských, ku př. u slovesa ukryti se stojí zde gen.: gegoze nemožem niki(er) se lica ni ukryti, ni kakože uběgati II 68—71 (Hattala v Čas. č. Mus. 1858, str. 525); též u slovesa ostati (abstinere): ostanęm

sich mrzkých děl II 17—18 (Hattala l. c. str. 522). Ispověděti (ispovědati) má zde sice zcela správně akk.: ispověď ves moj grěch I 2—3; též III 26, však brzy na to zde i gen.: všech nepravdných děl i nepravdnega pomyšlenija 28—29, tedy jakoby předcházelo: ispověď se. Pro vazbu tuto s gen. nemám dokladu z cír. slovanštiny, ale p. prof. Hattala upozorňuje mě na podobné příklady v staré češtině u Tomáše ze Štítného (Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, vyd. K. J. Erben 1852¹, kdež na str. 236—249 se často vyskytuje, ku př.: že se chce jeho zpovídati 236.19; zpovídati se i všedních hřiechův 237.25 atd., ale bývá zde i akk. (jenž vlastně původně byl též genitiv) zájmena středního rodu, ku př.: což se kto zpovídá 247.33 (srovn. i 248.8). Zrovna tak si vysvětluje p. prof. Hattala genitiv ve rčení: ispověden všech grěch, o kterém jsme se již zmínili nahoře. Já však považuji toto rčení spíše za germanismus, přihlížeje ne tak ku genitivu jako k adjektivnímu tvaru slova ispověden (v II 112 ispovědni, tedy cír. slov. **исповѣданъ**, čemuž odpovídá v Euch. sin. **исповѣдени**), který souhlasí s něm. *bigihtig*. Kdyby bylo toto rčení vzniklo na základě nějakého latinského originalu, mohlo by se vycházeti jen od lat. *confessus sum* (neb *confitens*). Potom by bylo ale v cír. slov. též participium, tedy **исповѣдающъ** (v II 112 stálo by též ispověděni). Ostatně viz též na str. 21—22 důkaz jiný, že i modlitba v Euch. sin. pochází z něm. originalu.

Dále zde máme řídský případ gen. vztahu (*relationis*): da mi račite na pomoči byti ki bogu moich grěchov III 20—22 (viz Miklosich, Vgl. Gramm. IV² str. 467).

Jako se vyskytuje již v nejstarších církevně-slov. památkách předložka **отъ** za prostý gen. (ku př. **изъбави мѧ отъ неприящихъ**, Zogr. a jiné v Mat. 6.13 i v staré češtině již: ale zbav ny ot zlého), tak máme již zde: izbaviti ot zlodějne oblasti III 70—71 a uchrani me ot vsega zla III 72—73. Srovn. též: tebě se mil tvorju od sich počtenych grěh i od ... I 21—22, ale: těch se tebě mil tvorju I 23—24.

Starší vazba je i dativ při slovesu *chtíti*: ...mi se tomu chotělo, jemuže mi by nedostalo chotěti I 16—17; při modliti se: i modlim se im II 36—37, tako ... i nam se modliti tomuje ... otcu II 59—61 a konečně při souditi: igdaže prideš sodit živym i mrtvym, komuždo po svem dělě III 56—59.

O dativu při *zaglagolati* se ve významu *odřici se čeho* III 1—2 zmínili jsme se na str. 18. V cír. slov. slova toho v uvedeném významě doložit nemůžeme. Odpovídá mu zde **отрѣсти сѧ**, obvykle s gen. (Miklosich, l. c. str. 455); někdy i s dat. v pozmeněném trochu významu: **отрѣсти сѧ ем** (l. c. str. 584 a 586). Tak se může snad i vykládati: Ja ze odpouem chudiczu ynu nega deylam atd. v slovinské zpovědní formuli z XV stol. (Slav. Bibl. 1858, str. 170.1 a 172.1), ač by to i zde mohl býti vliv německý, jak se mi zcela jistým zdá u *zaglagolati* se ve Fris. pam. V češtině má dativ při *zařici se* jiný význam, ku př. *zaříkám se ti*, že toho již neudělám. Zde se může vytknouti i vazba dativu zájmena osobního s infinitivem: *iměti mi je* I 9; i *jest se vsakomu ispovědati* II 75—79 atd. (viz Miklosich l. c. str. 599).

Jak jsme již seznali z příkladu: *igdaže prideš sodit živym ...* III 56, je zde ještě supinum jednou zachováno, kdežto jinde se již i infinitiv klade: *iže jesi račil na si svět priti grěšnike izbaviti* III 68—70.

Zajímavé je zde tak zv. *gerundium*: *beuši* (byvši) I 8; *neprijemljoči* II 3; *imoči* II 6 (viz poznámky k textu).

Předložka se může opakovati neb vynechat před slovy stejné syntaktické platnosti, ku př. *ili v nepravdněj rotě, ili v lži ili tatbě ili zavisti ili v usmasi* I 14—15. Ve rčení: *komuždo po svem dělě III 59 očekávali bychom spíše dativ*.

Vliv cizího jazyka jeví se mimo uvedené již případy též v užívání zájmen *moj*, *tvoj*, *naš* a *vaš* místo *svoj* (v 1. a 2. os.), ku př. *ispověď ves moj grěch* I 2—3; *porončo me tělo i mo dušu* atd. I 29—30; *oběti naše im nesem* II 38—39; *im grěchy vaše počtete i im ispovědni boděte grěchov vašich* II 111—114 atd.

*

Z toho ovšem bylo by ještě těžko vyvozovat, jakému originalu se to má připsati, neboť může to býti vliv jak němčiny tak i latiny.

Při otázce o původu Frisinských památek jest nám především přihlížeti k druhé, poněvadž vyniká svým zvláštním rázem mezi ostatními a dává nám vítané pokyny v tomto ohledu. Jsou sice některé jazykové známky, pro které by se mohla považovati za nejstarší ze všech tří neb aspoň za starší první. Tak považoval i Škrabec (na obálkách časop. Cvetje z vertov sv. Franciška II r. s. 4. 1881, článek ten čelí proti Jagićovým poznámkám v Archivu I str. 450—451, viz nahoře na str. 10) II. pam. za starší pro tyto příčiny: v I máme v gen. j. č. u zájmen atd. jen *-ga* (5krát: 19 dvakrát, 20, 25, 33), v II. jen *-go* (2krát: 68, 95) a v III 6krát *-go* (2, 3, 39, 41, 41—42 dvakrát) a 4krát *-ga* (6, 11, 29, 72). Dle Baudouina de Courtenay (v kritice Jagićova spisu »Pomladjene vokalizacije« str. 14) povstaly tvary s *-ga* vlivem genitivů na *-a* u jmen a proto byla prý doba, v níž se užívalo stejně tvarů těch. Dále uvádí, že větší počet stažených, tedy domácích tvarů zájmenných nalézáme jen v I (ku př. tua 26, me 29, 30, mo 30 dvakrát, tuo 32), v II je prý jen jeden (který? snad bořima 27 atd. m. bořijema) a v III jen dva (tuima 55 a lok. j. č. zuem 59) vedle gen. moih 21, 47, akk. j. č. ž. r. tuuioiu 51, moiu 66, moia 61, 62, moie 63, 64, 65. Třeba však podotknouti, že v II máme vůbec jen 4 tvary zájmen těch: akk. mn. č. m. r. fuoge 51, akk. j. č. stř. r. fuoge 63, zuoimi 77, zuoim 78. Z tvarů s *e* m. *y* dle obdoby vzniklých má prý II jen te 56,¹⁾ vedle toho ale ještě: vueki 2, 6, fzlauui 10, (roty 23), akk. crovvi 51, grechi 111, k tomu přidávám i: imugi (= imy) 5, ve III však je prý již jen *-e*: greche 27, uuede 30, ne uuede 31, grefnike 69, zlodeine 71. V prvním není příkladů. Za doby, když byla II psána, lišilo prý se ještě *y* od *i* (v památce té 4krát *ui* a jednou *u* psáno). Když však se III památka a bezpochyby i I psaly, nerozeznávalo se prý již *y* od *i*; když již se *k*, *g*, *h* nemusilo měkčit a mohlo po něm *i* stát, mohlo na jeho místo i *e* nastoupiti a rozdíl mezi duše a roki, konje a grěhi byl zbytečný. Najednou se to prý ovšem všude nestalo a mohlo by se tudíž mysliti, že II a III byly psány sice v stejnou dobu, avšak v různých krajinách.

Než uvážíme-li, že II a III pam. pocházejí, jak uvidíme, od jednoho pisatele, nemohou se zde vytčené zvláštnosti tak vykládati, jak se tuto stalo. Mluví proti tomu především i palaeografie. Zachovalo se nám sice v II a III ještě starší *m* a *n* karolinské doby (nožky vybíhají do špičky a jsou zahnuty na levo), avšak kolmice u liter *b*, *d*, velké *I*, *h* a *l* bývají u samého vrcholu tlustší, což vidíme zřetelně ku př. u *l* ve slově *cazal* II 94 (sn. 5, sl. 2 ř. 9) u *d* ve slově *od* (sn. 5, sl. 2. ř. 10) několikrát po sobě na posledním snímku atd. To jest známkou pozdějšího písma, kdežto kolmice všude stejné tloušťky v I jsou starší. (Ještě starší byly kolmice v prostřed kyjovitě nadužené.) Dále je v II a III již novější *h* tu a tam (viz o tom doleji poznámku k posudku Pertzovu). II a III pam. byly tedy později napsány než I, čemuž odpovídá i ta okolnost, že v kodexu předchází I a teprv v další jeho části následují po sobě II a III.

Dále se nám jeví ve Frisinských památkách částečně též dualismus, který vidíme v církevně-slov. památkách mezi staršími a mladšími, a tu shledáváme, že co je v II a III, je právě mladší nežli co je v I. V I máme ku př. děva 6 a v III pozdější děvica 19, kteréž slovo je též v ljubljanské zpovědní formulí (viz mé »Altslov. Studien« str. 48 a »O mluvě Jana ex. b.« str. 5 a 15). V I máme vedle grechov 11.12 ještě starší tvar grech 8, 22, v II však již grěchov 113 a v III od téhož písaře pocházející též grechov dvakrát: 21, 47. V I máme vedle potreba vuelica 20—21 ještě milozt vueliu 32, kdežto v II máme jen vuelico strastiu 107—108. Dle Jagićova indexu přichází v nejstarším ev. textu velij 53krát a velik jen 9krát; v Ostr. ev. je velij již jen 3krát. Zajisté jest pak dále v I: ili vuolu ili nevuolu 13—14 starší

¹⁾ Uvidíme, že zde bylo i rabe 110.

než nudmi ili lubmi v III, neboť v ev. máme ještě: nevolja bo estъ priti skanđalomъ (Mat. 18.7) vedle nažďa imamъ (Luk. 14.18) a v Glag. Cloz. ř. 196 máme: niktože nažďeja lučij byvajeť, čemuž již odpovídá v Supr. str. 309 ř. 14—15: niktože nudma byvaatъ dobrъ (srovn. zde i 270 ř. 3: jako Iosif nudma bě dobrъ). Tvary nudmi a nudma pocházejí tedy jistě z pozdější doby.

Proto třeba věc jinak vyložit. Z pravopisu druhé památky seznáváme, že ji mohl psát jenom Němec, neboť v něm vidíme všude vliv staré bavorštiny. Pisatel její napsal několikrát *u* místo *o*, spozoroval však chybu a opravil ji. Stalo se tak ve slově rafzboi 22 (sn. 3, sl. 2, ř. 22, původně bylo rofzbui), crovvi 51 (sn. 4, sl. 1, ř. poslední), prestopam 25 (sn. 3, sl. 2, ř. 8) a dle všeho i ve slově bovuedal 88 (sn. 5, sl. 2, ř. 3) začal psát původně *u*. Víme sice, že *o* přízvukné a potom i bezpřízvukné přechází hlavně v krajinském dolním nářečí v *u* (viz Oblak: Starejší slovenski teksti 1889 str. 33), ale pro tak starou dobu to není dokázáno a zde lze to dokázat, přihlížíme-li i k jiným zjevům, jen vlivem němčiny. *O* se často vyslovovalo jako *u* srovn. Weinhold, Bair. Gram. str. 43: »Dazu kommt die über das ganze Gebiet verbreitete Neigung, *o* in *u* zu verdumpfen.« Jest tam i hojně příkladů ze starší doby. Srovn. i Braune, Ahd. Gramm. § 32. vuirchnemo 'otczu II. 60 (sn. 4, sl. 2, ř. 9) m. vuirchnemu možno vysvětliti buď vlivem následujícího slova, které se počínalo též s *o*, neb vlivem německé dativní koncovky, která u adjektiv atd. zní právě též *-mo*. V bavorštině se vyslovovalo dále *a* téměř jako *o* (Weinhold l. c. str. 37 § 22: »Eine reiche Quelle des unechten *o* ist die Neigung des bairischen *a* sich zu verdumpfen. Wir können sie durch Jahrhunderte verfolgen«). I do památek písemných vniklo toto *o*, čehož uvádí Weinhold mnoho dokladů. Jak na snímku možno zcela zřetelně pozorovati, napsal náš písař původně též zpositel II 91 (sn. 5, sl. 2, ř. 6) a opravil *o* v *a*. Dále napsal rofzboi (původně vlastně rozbui) 22 (sn. 3, sl. 2, ř. 22) a opravil v rafzboi. I zde je vidět původní *o*, neboť *a* mělo podélné břísko a ne kulaté jako *o*.

Nejzajímavějším způsobem jeví se však vliv staré bavorštiny v tvarech: bofi raba 109—110 (sn. 6, ř. 7—8) a grechi vuafa hned v následujícím řádku. Výklad těch tvarů způsoboval dosud velké obtíže. Při vaša mysli se, že je zde v *a* reflex nosovky *ɣ*, neboť v korutanské slovinštině to nalézáme (a na korutanském území se především předpokládalo, že vznikly Fris. pam.). Tak praví Miklosich (Vgl. Gramm. I² str. 308): »Hier werde daran erinnert, dass schon die Freisinger Denkmäler einen Fall von *a* für *ɣ* bieten: tere im grechi vuasa postete«. Hůře se to mělo s raba. Předpokládalo-li se, že je to gen. akk. j. č., musil by být při tom adjektivní tvar bofego neb bofia; ostatně by tomu odporovalo, že v následujícím textu je: tere im... postete, i im izpovvedni bodete. Mimo to neklade se zde ještě gen. za akk., neboť v III máme akkusativy: v bog 5, zin 6, duh 7 atd. V jaké tísni byl zde Kopitar a jak mu pomáhal Dobrovský, seznáváme z jeho slov výmluvných: »l. 110. quid dicas esse boži raba, ubi raby aut rabe expectes. Nam pluralem possit mox sequens bis im (illis). Dobrovius, ut erat promptissimus ad respondendum, provocarat ad Russorum два, три, четыре чловѣка; sed hic minime numerantur confessarii, quos tantum plures adfuisse patet ex ipso sermone, habito probabiliter ab ipso episcopo in loco populi religionis causa undique affluentis frequentia celebrato, tempore solemniiori Paschatis, Pentecostes aut dedicationis; aut potius, nostro quidem iudicio, ab oratore enixe commendatur auditoribus confessoriorum advocatio.«

A jak tyto tvary třeba vysvětliti? Vlivem staré bavorštiny. Braune praví (Ahd. Gramm. § 58. pozn. 3): »Die kurzen und langen *e* der Endsilben zeigen im späteren Bairisch (10. und 11. Jhd.) eine starke Neigung in *a* überzugehen; Beispiele sind sehr häufig.« Ze starších památek uvádí příklady: werda, wesa, richisôia, danna, eogawanna, alla, unsar, geloufan, fruma, gasunta atd. Bylo tedy i v našem případě rabe a vaše, čímž pozbývá váhy shora uvedená poznámka Škrabcova, že v II pam. mimo *te* jsou jen tvary na *y*. Spůsobem tím mohl by se snad i gen. j. č. nedela I 18 m. nedele vykládati, ač v I památce nejví se vliv němčiny v tak

rozsáhlé mře (srovn. jen beufi doleji a vuuraken), avšak třeba vytknout, že je v Korutansku ještě slovo nediel. Nevíme ovšem, jak staré to slovo je.

Zbývá nám, abychom ještě vyložili uvedené bofi 109. Co se týče hlásek v zásloví, praví Braune (l. c. § 58 pozn. 2): *Etwas weniger fest sind i u. u, welche vom 10. Jhd. ab allgemein in e u. o übergehen.* Psalo se tedy i vedle e (srovn. § 59 pozn. 1. a 2.). Dle toho máme preife 97 místo preifi (že by to byl akk. za nom., tomu odporují jiné příklady), jako máme nyní přěji majores (Rad 45 str. 82) a v Prešpurském slovníku stč. podobně: *priezſſi prae-cessor* str. 41; dále tazie 31 m. tazii (tazi) a bylo správně dle předlohy božie 109, z čehož naopak udělal písař náš bofi, což ovšem psal jen bofi (srov. nom. zinouue bofi 16). I v koncovkách se to opakuje (srovn. Braune § 64 b). Dle toho mořim 106 m. mořem (možem), tedy zcela jako v 1. os. j. č. *gezim* II 88 proti *iezem* I 12, 18, 23 a III 38. Že by to bylo mořim = možem, není pravdě podobné, neboť v II se nikde nepíše z literou f, nýbrž jen ve III a to pouze dvakrát (viz doleji). Ostatně by se to sem i dle smyslu nehodilo. — Jinou zvláštnost uvádí Braune § 117: *»Ferner steht j häufig in Anlehnung an den Vocal i oder den Diphthong ei: zu fri, flect. fr̄ier, aber auch friger, frige«* atd. Dle toho: *ugongenige* II 23, *zcepaſgenige* II 39, *balouvanige* II 92, avšak v I *vuezeli* I 34, v III *pomiſlenie* 63, ač od téhož písaře; tedy jen různé předlohy to mohou vysvětlit.

Jak doleji vyložíme, psalo se v II pam. v násloví často *b* m. *p* a dvakrát *ch* m. *k*, všechno to vlivem němčiny.

V třetí památce však, jež byla psána týměž písařem, nemáme již žádné stopy tohoto tak mocného vlivu staré bavorštiny (až na *sce* atd., v hláskosloví však nikde). Jak si tuto zvláštnost třeba vysvětliti? Mohlo by se předpokládati, že III pam. byla psána později než II a že písař její přiučil se lépe slovanštině, neboť že to byl Němec, o tom nemůžeme na základě vytčených zvláštností ani pochybovati. Nejeví se však žádného rozdílu takového známky v písmě, spíše tomu nasvědčují všechny okolnosti, že III pam. byla psána hned po druhé. Že se vliv němčiny v nich tak různě jeví, vykládám si tím, že měl asi písař druhé památky před sebou original v jiném písmě, bezpochyby v hlaholském (jemuž se jakž takž přiučiti mohl, německé duchovenstvo bylo pořáde ve spojení s východními Slovany v bývalé Pannonii atd., pokud se tam zachovali), kdežto original třetí památky byl již latinkou asi psán. Že by mu byl býval hlaholský text II památky předčítán, proti tomu mluví následující nedopatření. V ř. 90 a násl. čteme: *naſ gozbod zueti cruz, iſe geſt bali telez naſſih i zpaſitel duſ naſſih, ton pozzledine balouvanige pozzledge pozzſtavvi ucazal ge...* Jde o slovo *cruz*; všickni skoro vykladatelé myslili zde na chybné podání slova *Christus* (srovn. Miklosich, Etym. Wtb. str. 144: *Cruz Christus ist wohl ein Fehler*); Kopitar připouštěl že *t*, které má být na konci, je snad ve slově *ton* (z jednoho řádku v originalu že bylo chybně vzato do druhého). Avšak, jak slovo psáno je, můžeme v něm viděti jen staroněmecké *criuz* (kříž) nebo vliv tohoto slova. Braune Ahd. Gramm. § 49 pozn. 1: *»Für iu tritt die Schreibung u auf, die als ü zu fassen ist. Häufiger wird ü für iu erst nach dem 10. Jhd., nachdem iu monophthong geworden ist.«* Z jedné památky tam uvádí též: *crúce*. Dále praví: *»Es ist dieses ü ein Versuch den Monophthong ü zu bezeichnen, und zwar mit demselben Zeichen ū, welches auch für den Umlaut noch meist geschrieben wurde«* (srovn. v naší památce: *muzlite* 84 = myslite, o čemž bude ještě uvažováno). Možno je, že v tomto tvaru vězí slovinské slovo *križ*, neboť *ž* se píše v naší památce dvakrát *s*: *zelezneg* 53, *zeſztoco* 97. Vliv německého slova jevil by se tedy jen v samohlásce či jen v grafice. Avšak jak sem přichází slovo *kříž*? Očekáváme zde slovo *Krist*, jež jednou ve třetí památce vyskytuje se ve formě: *Criſte* III 67. Myslím tedy, že písař špatně pochopil skratku hlaholského originalu *kr̄is*. Jako Němec pletl si *k* a *ch* v násloví (psal dvakrát *ch* místo *k*, jak uvidíme, v násloví) a proto myslil zde na skratku *kr̄is*, jak se vyskytuje v hlaholských textech.

Co se týče našeho místa, třeba ještě vyložiti čechismus (slovacismus) ton m. ten *O* třeba vyložiti dle Weinholda (Bair. Gr. § 24): »Als unbestimmter Laut der Spross-silben erscheint *o* nicht so häufig wie *e* und *i*, indessen setzen es die alten Schreiber zuweilen, wobei öfter auf *u* zurückzugehen ist.« Mezi příklady uvádí: ekol, werolt, aronti, mammonti, Erlongeshoven atd. Tvarem ten opakuje se zde ještě jednou podmět po delší apposici. Za postavu bylo asi v předloze postavě, čemuž přepisovač dobře nerozuměl a proto psal spojku *i* za slovem, nevěda, že je to bezpochyby transgressiv, který se sem dobře hodí.

Jen tím, že přepisovač nucen byl čísti vždy napřed více slov v neobvyklém mu písmě, aby pochopil jich smysl, a že neměl je před sebou v písmě, kterým psal, vysvětluje se nám, že podlehl v II pam. tak vlivu své mateřštiny. Možná dále i tím vysvětliti, že v druhé památce nemáme žádné interpunkce, že se slova dělí mnohem nedbaleji proti III pam. (viz doleji). Proto je zde dále mnoho zkomolenin: neimoki 13, bzzredu 13, ugongenige 23, choife Ih 23—24, ibbgeni 67 a slova se vynechávají: bofiu (blagodět) uzliubife 34. Pokusil-li se několikrát psát *u* německým způsobem, ne následuje ještě z toho, že by bylo bývalo tenkrát v slovinčině *y*. Mohla to být jakási tradice z církevní slovanštiny; píšeť obyčejně jen *i*, jak to máme i v I i v III pam. Beufi v I mluví, jak uvidíme, pro to, že se vyslovovalo již bívši. Dle všeho zaniklo již záhy *y* v slovinčině. Dle slova »Bistrica« ku př. v listinách X—XII v. mohlo by se arciť souditi, že se tenkrát ještě *y* rozeznávalo od *i* (Oblak, Starejší teksti str. 18). Píšeť se Vustrice 1120, 1170, Viustriza 1130, Fiustriz 1135, Fiustriza 1060, ale mohla zde rozhodovati německá výslovnost zakládající se na starší slovinské, mohla to být vůbec starší tradice. Že i v chorvatštině záhy přechází *y* v *i*, vidíme i v Glag. Cloz. (viz mé vydání str. 5) a jinde. Viz i Jagićovy vývody v Archivu IV str. 406.

Avšak písař druhé památky nepřepisoval pouze hlaholský text, on jej trochu měnil a tím se stalo, že jej ku př. hned na začátku trochu zkomolil (viz str. 26). Nepočínal si vůbec důsledně. Tím se stalo, že tu a tam zachoval starší tvary, tu a tam zase měnil více ve smyslu slovinčiny. V tomto posledním směru pokročil v jistých případech ještě dále, nežli ti, kteří před ním zpracovali I a III památku v slovinském smyslu. Jen v II pam. vyskytuje se dvakrát tere (teže) 32 a 110, dále zde máme zlodgem 74 (srovn. zlōdej, gen. zlōdja atd. diabolus Rad 45, str. 84; v I je ještě zlodeiu a zlodeiem 28 a v III zlodeiu 2 (zlo-deine 71), potom stōriti 105 vedle stūoril 81 a stvorife 106, v I je ale ztuoril 12 a v III z(t)uori 10, ztuoril 23, 30, 38. Stati II 72 a 87, ale ztoial (m. ztal) III 56; jen v I máme též již: doztalo I 16. Vidíme tedy, že jsou v III památce, jež byla psána týž písařem jako II, na mnoze starší tvary nežli v této, ačkoliv byla III teprv po II napsána. To lze vysvětliti jenom různou povahou předloh, jichž text se mohl buď při záměně písma též jinačit, neb zůstal nezměněn při totožnosti písma.

Dle toho není jisté, pocházejí-li tvary uvignan II 9, modlim II 36, modliti II 59 a vzedli II 62 od posledního přepisovače aneb byly-li již v předloze. Zvláště při posledním slově myslil bych, že bylo již tak v předloze (srovn. v Pražských zlomcích: i vř raj vřsedli sjē II, B, 12), protože slovo to, jak se zdá, bylo specificky církevně-slov. a nemohl se v něm tak snadno jeviti vliv živé mluvy. Jinak ovšem na slov.-českém území. Poukazuje-li se k tomu, že v korutanském nářečí máme ještě dnes: šidlo, kridlo, motovidlo (Kopitar, Glag. Cloz. XLI), nedokazuje nám v našem případě ničeho. Dle toho bychom očekávali i v I cridlatcem 4 a ne crilatcem.

Na základě několika uvedených zvláštností, jimiž v II památce slovinčina vychází tak rázně na jevo, předpokládám též, že II památka (a tedy i III a bezpochyby i I) byla napsána někde hluboko na slovinském území a ne snad někde na okraji, kde by se byly jevily i vlivy jiného nářečí (jak bychom to ku př. dle *u* a *o* místo *ā* očekávali mohli). Přihlížíme-li ke staženým tvarům mo m. mojo atd. a uvážíme-li, že i dnes v Ziljském nářečí korutanském máme mo atd. (viz Oblak, Archiv f. sl. Phil. XV str. 156), jsme ovšem nuceni pomýšleti hlavně na Ko-

rutansko, zvláště když na základě II památky nevychází ani na jevo, že by již v její předloze byly bývaly takové tvary. U chorvatských Slovinců (neb jakkoliv je jmenovati chceme) máme též ma za moja, avšak mu za moju, a mimo to svomu ne svemu, což máme ve Fris. památkách (vedle mo v akk. j. č. r. ž.). Viz Miklosich Vgl. Gramm. III² str. 149—150 a I² str. 331—332. Máme-li ve Fris. pam. vucerne I 34, můžeme ovšem připomenouti, že se i nyní říká v Korutansku: to dobre (Mikl. I² str. 331). Mohlo-li by se též na základě dialektického materialu pomýšleti třeba na horní Krajinu, není mi známo. Krajina by se mi pro jisté příčiny, jež hned uvedu, více zamlouvala, ne snad jen proto že v dolní krajinštině ku př. byla zpovědní formule v XV v. napsána.

Kdyby někdo chtěl připustit, že mohly Frisinské památky pro vyskytující se v nich bohemismy a pro *u* a *o* za *ą* vzniknouti někde v slovinském nářečí, které se stýkalo s českoslováckým, musil by se uchýlit do západních krajin Uherska poblíž Blatného jezera, neboť v 11. stol., kdy naše památky psány byly, tvořili již Maďaři klín mezi Slováky a Slovinci, tak že na jinou krajinu nelze myslet. Byli by tedy dříve musili Slovinci bydlet též na pravém břehu Dunaje a hluboko zasáhat v západním Uhersku až někde k Blatnému jezeru, anebo celé slovinské nářečí od pravého břehu Dunaje až k Blatnému jezeru musilo by tehdy být promíšeno českými živly. Obojí se mi zdá pravdě nepodobným. Mimo to nevidíme v uherskoslovinském nářečí ani dost málo tohoto mocného vlivu.

Vidíme-li ve Frisinských památkách hlaholské předlohy, musíme zde hned jednu námitku Škrabcovu odbýti. On totiž myslí, že při grafice *j + e* nejeví se vliv hlaholštiny, která měla jen *e*, nýbrž že se zde vynechává *j* tam, kde následuje *že*, tedy efe (často ve všech třech). egofe II 68, emufe I 16, elicofe III 48, potom v efte II 41 a edin III 8 a vedle toho i acofe dvakrát I 26, kdežto jinde se píše buď *i* neb *g*: iega I 20, gemu II 96, geft 5krát; že se tedy vynechává *j* jako v církevní slovínštině před každým *e*, nýbrž ve smyslu slovinském. Proč by byli však původcové našich památek nesměli tam psáti *j*, kde je slyšeli, když měli pro ně literu z němčiny hlavně známou? Ostatně je zde i iefe I 32 (ačkoliv tedy následuje *-že*).

Ve Fris. památkách máme některé známky, které nám snad ukázati mohou, jakou cestou se dostaly prvotní texty k Slovincům na západ. Dle nich zdá se, že nešly totiž přímo z Panonie neb spíše z krajin někdejší velkomoravské říše, kde asi vznikly, nýbrž že se dostaly k Slovincům skrze chorvatské glagolity. Jevíť se v nich sledy srbsko-chorvatského jazyka. Sem náleží především *č* místo *ć*, čehož příklady budou uvedeny doleji. Že se zde činí rozdíl mezi *č* a *ć*, vychází již z toho na jevo, že se píše za *č* obyčejně *f* (potom *s*, *c*, viz doleji), nikdy však *k*, za *ć* však pravidelně *k* (jednou *c* a jednou *ck*), nikdy však *f* neb *s*. Toto *k* za *ć* připomíná nám starý srbsko-chorvatský pravopis (viz str. 7) a tato shoda pravopisná byla by zde zajisté nápadná i kdybychom připustili, že bylo vůbec v slovínčině v těchto případech původně *ć*, které teprv později více změklo v *č* (podobně jako můžeme předpokládati i v češtině původně *ć* téhož původu, které zase v *c* ztvrdlo, jen při skupině *sc* přešlo též v *č*, tedy ku př. v strč. puščen, nyní puštěn, ale placen atd). V slovínčině máme sice tu a tam *k* m. *tj* a proto myslil Miklosich, že je v našich případech *k* = *k*: »In allen diesen Worten ist *k* wie *k*, nicht wie *ć* zu lesen, das vom Schreiber nicht durch *k* wäre wiedergegeben worden. Durch diese Eigenthümlichkeit wird die Heimat des Denkmahls nach dem Westen des nsl. Sprachgebietes versetzt« (Vgl. Gramm. I² str. 341). Proti tomu však mluví grafika, jak doleji uvidíme. Dále slovo vuenfiu I 23, kteréž třeba čísti: venčih. *č* si zde spíše vysvětlíme z *čš* (věššich) neb z *čš*, než z *kš*; toto by bylo zůstalo, jak se i nyní vekši tu a tam vyskytuje. Ostatně je možno, že v ojedinelých případech, jako lepocam III 4, chocu III 48 *c* třeba čísti jako *č*, tak že by se prozrazovala zde vlastní mluva přepisovačova, neboť i *č* zde psáno několikrát tak: ciſto III 22, zniciftve III 39 srovn. i vucera I 18. Sem třeba též asi vřaditi ecce II 1, 42

Za církevně-slov. *ą* vyskytuje se zde *u* vedle slovinského *o* a vedle ojedinělých příkladů se zachovanou nosovkou *un* (dvakrát: *funt* II 19, *vuerun* II 105) ve smyslu chrvatském s *u* a *on* (též dvakrát: *poronfo* I 29, *mogoncka* II 48) s *o* ve smyslu slovinském. Toto *u* vedle *o* není ve všech třech památkách stejně rozděleno. V I máme 15 příkladů s *u* (*musenicom* 5, *choku* 7, *vueruiu* 8, *moiv* 11, *pomngu* 13 (dvakrát), *vuolu* 14 (dvakrát), *tuoriv* 22, 24, *moku* 27, *dufu* 30, *voliu* 30, *vueru* 31, *vueliu* 32) a 8 s *o* (*zodni* 9, 31, *moku* 27, *poronfo* 29, *mo* 30 dvakrát, 31, *tuo* 38); v II čteme 22 příklady s *u* (*zavuiztiu* 8, *nepriazninu* 8, *bofiu* 34, *natrovuechu* 45, *naboiachu* 46, *obuiachu* 47, *odeachu* 47, *zigreachu* 50, *uvedechu* 52, *bozcekachu* 55, *uteffachu* 56, *nu* 6, 85, *iufe* 88, *tepechu* 98, *pecfachv* 100, *tnachu* 101, *vuefachu* 102, *raztrgachu* 103, *nafu* 104, *praudnu* 104, 105, *izbouuediu* 106) a 12 příkladů s *o* (*neprigemlioki* 3, *imoki* 6, *boido* 12, *prestopam* 24, *bozzekacho* 49, *vvořich* 54, *zopirnicom* 73, *bodi* 81, *zio* 87, *prio* 87, *řtradacho* 98, *bodete* 112). V prvních dvou památkách zdá se tedy poměr tento stejný, avšak přihlížíme-li k tomu, že se v II hlavně ve tvarech písati snad již tehda neobvyklých — v imperfektu — *u* vyskytuje (*o* je v těchto tvarech jen dvakrát), musíme uznati, že se blíží tato památka i co do *u* a *o* za *q* k třetí.

V III vyskytuje se totiž *u* 9krát (*vueruiu* 4, *nudmi* 31, což ovšem ani sem nepatří, neboť byly již původní tvary s *u*; *caiu* ze 46, *chocu* 48, *tuouiu* 51, *zudinem* 54, *porufo* 61, *moiu* *dufu* 66) *o* však již 11krát (*zaglagolo* 1, *uzemogoki* 5, *-mogokemu* 25, *zemlo* 11; *izco* 11, *mořenic* 16, *cifo* 22, *protiuuo* 38, *bodo* 42, *zodit* 57, *porufo* 61). Památka tato jest tedy jakož i II psána více ve smyslu slovinského jazyka v tomto ohledu.

Kdybychom chtěli připustit, že bylo nějaké slovinské nářečí, v němž se tak mluvilo, očekávali bychom, že v určitých případech (ku př. na konci slov, v dlouhých slabikách atd.) vyslovovaly se střídnice za *ą* buď jakožto *u* neb *o* a v jistých, určitých případech že se zachovaly i nosovky. Avšak zde nevidíme žádných pravidel, tak že v tom nemůžeme viděti sledů živé mluvy.

Dle opravy ve slově *prestopam* II 24 (viz na str. 29) seznali jsme, že pisatel druhé památky (a tedy i třetí) vyslovoval *o* za *q*, což bychom již i dle toho očekávali, jak v našich památkách se píší střídnice za *ą*. Máme-li zde *u*, *o*, *on*, *un* v takovém nepořádku, nemůže nikdo tvrditi, že je to vliv mluvy pisatelovy; dle této mělo zde býti spíše všude *o*. Nosovky udržovaly se v církevní slovanštině delší dobu uměle (tradicí). Tak vidíme v Glag. Cloz. — u Chrvatů to psané památce — že jsou zde ještě pravidelně nosovky *q* a *ę*, ale několikrát pronikla zde přece domácí výslovnost *u* (viz mé vydání str. 5). Tak byly asi i originaly, které se dostaly prostřednictvím chrvatských hlaholitů k Slovincům. Bylo tam aneb čtlo se dle nich *q* ale i *u*, *ę* a bezpochyby i *e* a náš pisatel přidal ještě ze svého *o* (mimo to mnohé nové *e*) a umělou kombinací neb nedokonalostí pravopisnou *un* a *on*. Byly-li skutečně v jeho nářečí ještě některé zbytky nosovek, těžko dokazovati.

Především s Krajinou mohli Chrvaté snadno vejíti ve spojení. Němečtí duchovní mohli si vypůjčiti od chrvatských hlaholitů zpovědní formule, neboť viděli, že se shodují s německými, z kterých kdysi povstaly, vždyť jim dostatečně mohli rozuměti, jakož i tomuto duchovenstvu svěřený lid, pro nějž jich potřebovali. Jiných textů, jako evangelia a obřadních knih, v slov. překladě nepotřebovali tehdy ještě, proto se nám asi nic podobného nezachovalo. Spojení to s chrvatskými hlaholity nemohlo býti tak závadné, poněvadž tito náleželi k římské církvi a k tomu třeba zde hlavně přihlížeti. Kolem r. 1000 a později byli asi Slovincům jen Chrvaté na blízku, od nichž mohli si vypůjčiti církevně-slov. texty.

Neslovinský a spíše srbskochrvatský vliv jeví se ve slově *pozledge* II 93 (= poslední, církevně-slov. *позлѣдѣ*), kteréhož si Miklosich nedovedl vysvětliti (Vgl. Gramm. I² str. 342: „*pozledge* ist mir dunkel“), neboť za *dj* máme ve Fris. památkách jen *j*. Zde třeba vytknouti, že aspoň v kajkavsko-chrvatském nářečí máme též *gj* (Jagić, Archiv IV str. 486), což před-

pokládá *dj*, a i jinde (Mikl. Vgl. Gramm. I² str. 411), což ovšem nemusí být jen serbismus. Na základě slovinského jazyka nemohlo posledje vzniknouti.

Ve svých přednáškách rozeznával Jagić dříve též tuto trojí povahu jazykovou památek našich, totiž vliv církevní slovanštiny, korutanského domácího jazyka a jazyka chrvatských hlaholitů. Zvláštnost tuto bylo by snad snáze vysvětliti, kdybychom předpokládali nějaké slovinské nářečí, které spíše přiléhalo ještě k srbsko-chrvatskému jazyku majíc s ním společně některé zvláštnosti. To by nás vedlo zase někde do západních krajů Uherska, kde již jsme se jednou octli a odkud nám bylo bezděky se zase uchýliti více do západních krajů slovinských, buď do Korutanska neb do Krajiny.

Jiná je ovšem otázka, kde vznikly prvotní překlady, které přešly asi k Chrvatům a od nich teprv k Slovincům. Na str. 18 jsme vytkli některé bohemismy (slovacismy), které se v nich ještě zachovaly. Tím jest nám zároveň naznačeno, kde jich původu máme hledati, totiž v oblastech někdejší říše velkomoravské.

Mohlo by se sice zdáti poněkud podivné, jak se ještě mohly zachovat bohemismy v památkách, které přešly prostřednictvím Chrvatů k Slovincům. Avšak nesmíme zapomínati, jak houževnatě se vůbec bohemismy (moravismy) udržovaly v církevně-slovanských památkách na jihu přepisovaných. Zachovaly se mnohdy v několikátém již přepisu. Tak máme v Mar. *кнѣзь*, v čemž zcela patrně vidíme vliv moravsko-slovácký, ač přepisovač hleděl ještě chybu, pokud to šlo, opravit. Srovn. Jagić Cod. Mar. str. 438. V Žalt. sin. nalézáme *некажества* 24.7; *осица* (vl. *оскаца*) 29.1, *цркви* 78.1.

Možno-li tvary *розыство* v Glag. Cloz. ř. 877 atd. *кнѣсе* II ř. 137 též připsati tomuto vlivu, s určitostí nelze ještě říci, neboť jeho original nepovstal v moravsko-pannonských krajích (viz mé vydání str. 12—13).

Mohly se tedy i v našich památkách dotčené slovacismy udržeti.

Původně byl tedy text našich památek psán asi hlaholsky (sotva cyrillsky). Tomu nasvědčuje i způsob, jak jsou zde polohlásky zastoupeny. Tyto se totiž někdy nahrazují, jindy se zase úplně vynechávají a sice v témž slově; bez pochyby děje se toto vlivem mluvy přepisovačův. Ku př. zudinem III 54 a zodni I 9, 31; uizem I 4 a uzem I 5, 6, III 2, 3, vzem I 24; srovn. dále i mirzene II 26, bozzledine II 92. I Oblak o těchto příkladech (zudinem — zodni, bozzledine) připouští, že povstaly vlivem církevně-slov. předlohy: »die beiden übrigen Beispiele sind wahrscheinlich auf Rechnung der kirchen-slav. Vorlage zu setzen (vgl. zcepa-zgenige II 39)« v Archivu XV str. 163. S posledně uvedeným příkladem třeba srovnati: zemirt II 14 (což nám připomíná *сѣмрътъ* ano i *сѣмрътъ* nejstarších hlah. památek chrvatských), dále zimizla III 49 (na základě *сѣмизла*), ze nebeze I 27, zegrefil II 1 a zigreahu II 50.

Zajímavé je, jak se zde slovo *сѣмнѣство* píše; I 16 čteme v ziništve (v sinič(s)tvě), zde bylo tedy *ѣ* nahrazeno, *ѣ* za to prostě vynecháno. V III 34 máme ale: u zniciftve (v sničistvě), zde bylo naopak *ѣ* vynecháno a *ѣ* nahrazeno. Jednou bylo *ѣ* nahrazeno též u předložky *ѣ*: ki bogu III 31 proti c tomu dini II 83. Tak by byl zajisté žádný slovinský písař nepsal, který by byl neměl před sebou příklady církevně-slovanského písemnictví. Nahrazuje-li se dále polohláska někdy samohláskou *e*, někdy zase v témž slově samohláskou *i*, ku př.: vuez I 3 a vuiz I 27; zelom I 5 a zil III 15; den I 9, 12, 32 a diniznego III 41 a dine (lok.) III 54, gen. sg. III 39, 41, dini (dat. sg.) II 83 (ač v těchto příkladech těžko předpokládáti, že by se byla polohláska zde zachovala, *дѣнѣс* bylo pod vlivem nom., nedokazuje tedy ničeho), iezem I 12, 18, 23, iefem III 30, 38 a gezim II 88 a též v I. os. mn. č. gezim II 32 vedle gezm II 66 (zde pro nedostatek místa), ukazuje nám to ovšem, že v těchto případech byla snad hláska, které pisatelé našich památek nemohli snad písemně naznačiti (srovn. Oblak l. c. str. 162). Volilo se zde *e* a *i* dle německé grafiky, kdež se *e* a *i* v jistých případech též střídalo (Braune, Ahd. Gramm. § 64—65). Někdy se zdá, že samohláska

následující slabiky rozhodovala: nezegrefil II 2, zimiſla III 49, mirzene II 26, timnizach II 52, zopirnicom II 73, v ziniſtue I 16 a zniciftve III 34 atd. Podobné zjevy můžeme pozorovati i v staré němčině při tak zvaných slabých neb pohyblivých samohláskách, ku př. biviluhu, bifilihit, beſelahanne, bifalah, bifuluhun atd. (Braune Ahd. Gramm. § 69 a).

Dalekosáhlých závěrků nesmíme činit z grafiky Frisinských památek, co se týče někdejší polohlásky slovinské, když v nich vidíme vliv církevní slovanštiny.

Zcela zřejmě vidíme též vliv církevně-slovanského písma v několika případech u tak zvaného *r* sonans. Píše se zde totiž creztu I 3 = *крѣстоу* = kristu (nyní); creztu I 20 = **крѣстоу* = *крѣштению* = křtu; criſken I 13 = *крѣштень*; zridze III 64; priuuae II 30. Zde se tedy psala samohláska po *r* tak jako se to dělo s polohláskou v církevní slovanštině. Oblak uvádí jména z lat. listin (Starejší slov. teksti, str. 20) z Zahnovy sbírky (Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark): Treztoniz 1200, Tſirnowe 1209, Verbach 1208, Ternperg 1190, Ostirwiz 1155, 1192, Osterwitz 1130, 1236, Osterbize 1142 a z druhé sbírky (Fr. Schumi, Urkundenbuch des Herzogtums Krain): Stermo 1102, Osterwiz 1209, 1249, 1254, Sterminiz 1264, Tyrneulach 1239, Tirnovlach 1248, Tirnowich 1258, Zernomel 1263, Schirnomel 1228. Jak vidíme, je zde jen jeden příklad (Treztoniz) se samohláskou po *r*. V kajkavských listinách je též obecně *er*: Berglez 1213, Cernez 1201, Cernoglau 1201, Chernech 1211, 1244, Strazni werch 1280, Cherna, Chernech, Chernomel, Ternava, Terzennicha, Verpouchi 1354 a jen zase Treztenic 1209, Tristenec 1201. I v němčině vyvinula se podružná samohláska před *l*, *r*, *n*, *m* a sice *a*, jež potom podlehl různým změnám (Braune, Ahd. Gr. § 65).

Několikrát máme však ve Fris. pam. samohlásku před *r*: zemirt II 14, mirzcih II 18, mirzene II 26, vuirchnemo II 60, zopirnicom II 73. Jsou to tedy vesměs příklady z druhé památky, jejížto písař, jak jsme viděli, počínal si samostatněji, řídě se dle církevně-slov. originalu jen jak seznal obsah celých vět a odstavců a měně v něm značně. Co se týče slova: u circuvah II 35, máme i v lat. listinách podobně: Zirkniz 1242 (Zahn, třikrát), Zirkenitz 1219, Circheniza (Schumi, 1040), Cyrcheniz 1184, Cirkeniz 1209, 1240, 1254, Cirkiniz 1265 atd. v kajkavských listinách též: Cirkueniz, Cirkuenicha, Cirkuenische. Ale i v Kijevských listech a v Žalt. sin. s *i* před *r*.

Bez samohlásky máme příklady mrzna II 50, raztrgachu II 103, mrtuim III 58 a jednou při *l*: flzna II 5. Jsou to tedy zase druhá a třetí památka (a sice hlavně druhá), jež od téhož písaře pocházejí. V druhé máme též *u* před *l*: pulti II 22 (*пульту*).

Grafika a pravopis. V předešlém vytkli jsme několikrát vliv staré němčiny na jazyk našich památek. Vliv tento jeví se i, jak již můžeme z předešlého soudit, v jejich grafice a pravopisu a to v míře rozsáhlé. Než však se s ním blíže seznámiti chceme, třeba dříve upozorniti na jednu grafickou zvláštnost: týká se naznačení přízvuku, jež spatřujeme v památce první častěji, řidčeji v druhé, v třetí pak nemáme žádných podobných sledů. Je známo, že se v památkách z 11. století (a i dříve) označovalo *i* ve spojení s druhým *i* neb *u* čárkou, aby se mohly litery takto rozeznávati, tedy: *ii*, *iu*, *ui* (v prvním případě se označovaly tedy obě litery). Již ve XII. stol. nalézáme čárku i tam na *i*, kde se samo vyskytuje. Dále se vyskytují čárky na zdvojených literách, avšak teprv později, ku př. ááron v rkp. z r. 1176, éé za eae, ano i éé z XIII. stol, úú z r. 1207. V starofranc. textech jsou prý tyto čárky již v dřívější době, ano i na jednotlivých písmenech, hlavně na *e* (v. W. Wattenbach, Anleitung zur lat. Palaeographie, 4. vyd. 1886, str. 52). Takové případy máme i v našich památkách. Tak třeba si vysvětliti íim II ř. 112 (snímek 6 ř. 10, zde je tedy čárka na prvním *i*). Nejinak se to má asi s čárkami na *i* v první památce, které se zde často píše jakožto velké počáteční písmeno, tedy ku př. Í zuetemu creztu. Í zuetei maru I ř. 3; í protiui I 19, dále: í minſih I 23; í moi I 31 (sn. 2, ř. 7).

Můžeme tedy uvedené udání Wattenbachovo opravit v ten smysl, že se jednotlivé *i* označuje čárkou již v dřívější době (tedy okolo r. 1000) než ve XII. stol., neboť čárky tyto ne-

*

můžeme asi vykládat jakožto znaménka přízvukná. Spíše se může připustiti, že chtěl zde písař naznačiti, aby se *i* nečtlo jako *j* (na začátku nepsal totiž nikdy *g* za *j*, jak uvidíme, v I památce), což nám připomíná Notkerův system (Braune Ahd. Gramm. § 115 pozn. 1).

Avšak máme zde i čárky na jiných hláskách, jichž nelze vykládati uvedeným způsobem, tak že v nich musíme spatřovati první a nedokonalé začátky označení přízvuku. Pro výklad ten mluví ta okolnost, že se objevují důsledně na určitých slabikách. Nemůžeme ovšem očekávati, aby v tak staré památce přízvuk byl již důsledně označen a aby se vždy samohláska a ne snad jiná litera v slabice označovala; musíme uvážiti, že jsou to právě, jak již podotčeno, první počátky. Avšak pro nás jsou nicméně velké důležitosti, neboť se zdá, že pocházejí již od původního písáře a že čárky, o něž jde, nebyly teprv později vepsány, ač zde o slabice ni nad řádkem ve slově zodni (ř. 9) se s jistotou může tvrdit, že byla teprv později nadepsána. Písmo je jiné a nad *i* je již puntík (Wattenbach našel puntíky na *i* teprv v rkp. z r. 1327 l. c. str. 52). Při otázce o původu našich památek bude třeba též přihlížeti k přízvuku.

Přízvuk jakož i délka naznačovaly se i v staroněmeckých památkách, avšak nedůsledně. V jakousi soustavu uvedl to Notker (ke konci 10. a na začátku 11. věku), který naznačoval dlouhé, přízvukné samohlásky cirkumflexem a krátké, přízvukné akutem. Sledy toho vidíme nejlépe ještě u Willirama (Braune, Ahd. Gramm. § 8, snímek Willirama viz Koenneke, Bilderatlas 2. vyd.). V naší památce se asi také nerozeznává důsledně mezi kvantitou a přízvukem a můžeme předpokládati, že v některých případech je zde jen délka naznačena.

Tak se v první památce vyskytuje slovo život třikrát s přízvukem na druhé slabice: I 9, 31 (sn. 2, 7) a 34 (sn. 2, 10). Ve dvou prvních případech je sice čárka nad *z*, ale jak již podotčeno, písaři šlo, jak se zdá, jen o to, aby se vůbec jen slabika přízvukná označila. Zajímavé je, že i ještě nyní máme v slovinštině život, života s přízvukem na druhé slabice (dále životu, na životi, iz života, v uhersko-slov. nářečí a v chrv. však gen. života vitae, Valjavec, Rad, 45 str. 119).

Dále národ jednou s přízvukem na první slabice: I 28 (sn. 2, ř. 4). V slovinčině i ještě nyní: národ, gen. naróda (Rad 48, str. 155) a v uhersko-slov. nářečí: národ, naróda (Rad 48, str. 156).

věčer: vuécera I 18 (u Kopitara nesprávně: vüecera), nyní ovšem večer, večera, od večera atd., ale: »čuje se večer n. pr. vtōri večer Dinstag abends, nocōj večer heut abends... a i večer... osobito iza predloga na večer... pod večer« (Valjavec, Rad 45, str. 99). V slově tom je čárka na *e*; nesnadno je však připustit označení přízvuku, kde je čárka na *u* neb *v*, jako ve slově: vüzelie I 34 (sn. 2, ř. 10). V slovinčině máme nyní: veselje i veselje (Rad 56, str. 4, a 57, str. 51). Tak se to má asi též se slovy: vúolu ili nevúolu I 14 (u Kop. úolu). Nyní: vólja (Rad 43, str. 25) a nevólja Unwille, aerumna nevóljum (tamtéž, str. 26), vedle toho: od névolje, névoljah (tamtéž).

Není však asi náhodou, že ve slově dušú I 30 (sn. 2, ř. 6) je čárka na druhém *u*. Dnes ovšem dúša, akk. dúšo (Rad 43, str. 25 a 44, str. 36), vedle toho ale akk. též dušō (Schön. 390: kir je stvaril zemlō, nebū — člověku dal dušō. Rad 44, str. 64) a sice v krajinském nářečí. V uhersko-slov. nářečí: dűša, lok. pl. dűšaj, akk. sg. zde Valjavec neuvádí.

Nápadné je dále, že je v slově: devuám I 6 čárka na *a*, nyní je déva, ale v krajinském nářečí mají slova jako gōra (Pleteršnik: góra) v dat. pl. též gorām, gorām (Rad 44, str. 38—39), nõga — dat. nogām, nogām (str. 40), sōlza — solzām, solzām (44) a v uhersko-slov. nářečí: gōra — gorām (str. 49), nõga — nogām (str. 51), ròka — rokām (str. 54), dále i křčma — krčmām (str. 68).

Z adjektiv zde máme: miloztiuví I 2 (na snímku lze zde jen málo čárku pozorovat, zcela zřetelně však na negativním snímku, jenž je majetkem České akademie) a miloztíví I 21 (Kopitar má v obou případech nesprávně čárku na *v*). Je zde tedy vždy čárka na po-

slední slabice. Dnes ovšem milostlív, krajinsky: -fv, -fvi (Rad 119, str. 161) a uhersko-slov. též (str. 216—217). Nejisté příklady jsou: zúeta I 18 proti dat. pl. zvetím I 24 (krajinsky: svět, svetí (Rad 119, str. 174) a v horní krajinštině: mlád, dat. mládim a mladim (str. 170); vúelica (I 21) dnes: vélik, velíka (Pleteršnik v určitém tvaru též vělika); vuénfi h I 23 (zde je čárka na *e*, Kop. chybně vúenfi h); vúecfne I 34 (sn. 2, ř. 10), vúecfni (tamtéž). Zdá se, že i ve slově redka v prvním řádku je čárka nad *e*.

Z tvarů zájmených zde máme: Tí I 20, krajinsky: tí (Rad 121, str. 152) uhersko-slov. též (str. 165); dat. tebe I, 23 s čárkou nad *t* (Kop. zé tebe): na oñ zuet I 8; akk. mó I 30 (sn. 2, 6) dvakrát (na téže řádce moia bez přízvuku), tvó I 32 (sn. 2, 8) a tvóimi I 32 (sn. 2, ř. 8); nom. tuá I 26 (sn. 2, ř. 2). Srovn. i vuřz I 27 (sn. 2, ř. 3, u Kop. chybně: vúiz), jinde vřzem I 24.

Ze slovesných tvarů: tuoriú I 22 a 24, což je nápadné a souhlasí zajisté s dnešním tvorím (Pleteršnik), dále krajinsky storim (Rad 93, str. 177): chokú biti I 7 (u Kop. chybně čárka ta), dnes ovšem hotéti, hócem, vedle toho ale: čem, hčem, což předpokládá též přízvuk na poslední slabice (choců). Srovn. rusky хорѣ.

vueriú I 8, dnes vérjem, krajinsky vérujem (Rad 102, str. 102). Ve tvaru ie I 9 je již čárka nad *f* následujícího slova (řivuot, u Kopitara je na *e*); řzovuef I 32 (sn. 2, ř. 8).

Dále: vúde ili ne vuéde I 14 (u Kop. chybně vúde ili ne vúde), zpé ili nezpé I 17 (dnes vedóč, vedé).

Nápadné je otél, neboť zní i dnes tvar ten tak; dále řzel I 25 (sn. 2, ř. 1); 2 os. j. č. praes.: vuéz I 20 (u Kop. chybně vuez).

Konečně: ákofe I 26 (sn. 2, ř. 2) a vře I 27 (sn. 2, ř. 3) s čárkou nad *f* (Kopitar chybně řfe).

Že u písaře naší památky čárky ty nebyly jenom k tomu, aby *i* lišily od *u* a pod., shledáváme z latinského přispisku tří řádek, který pochází od téhož písaře. Nemáme v něm žádné čárky, ač se zde jednou *i* po *u* vyskytuje (tuis sn. 2, ř. 12). V připsaných jmenech od jiné ruky pocházejících na téže stránce máme jen jednou na *o* ve slově Hamidio čárku kolmou (je to vlastně *z*) v ř. 18 a nad *f* ve slově Liutgíf ř. 19 (jež zní trochu slovansky).

Podotknouti ještě můžeme, že čárky v první památce jsou dvojího druhu: jednoduché, neb se podobají háčku, avšak nelze dokázati, že by měly i různou platnost (viz na snímku).

V druhé památce máme čárku ve slovech: neprigemlióki II 3—4. Kopitar myslil, že je zde naznačeno tím *ó*, které přechází v korutanském nářečí v *ú*, jako v zájmeně oñ zuet I 8, nyní ún svet (Glag. Cloz. XLIII). V slovinštině má i nyní slabika -óč- v těchto tvarech přízvuk. I v krajinštině vždy -óč-: cvetóč, cvetóča, cvetóče atd., cvetóči *ó ávðwv*, cvetóča (Rad 110, str. 1); tak i v uhersko-slov. nářečí (str. 2—3, -óč- zde zní -ouč-, v kajkavštině -uč-: mogúča str. 5 a -óč-: jemlóčega str. 7). Jest důležité, že i v druhé pam. vyskytují se, třeba pořádku, tyto čárky. Písař 2. pam., který byl úplně pod vlivem německé grafiky, užil zde čárek zajisté i v tom smyslu, jak se jich užívalo v staroněmeckých rukopisech.

úgotouleno II 64 (sn. 4, sl. 2, ř. 13); nicacofé II 70 (sn. 5, sl. 1, ř. 2). O řim II 112 (sn. 6, ř. 9) jsme se již dříve zmínili. Až na neprigemlióki zdá se, že čárka ta zde ani nenaznačuje přízvuku, což se zřejmě jeví v posledním příkladě. Srovnej i nuúvueki II 6. Za to zde však máme nové znaménko pro tento a sice nad *i* ve slově: Tigefe II 41 (sn. 4, sl. 1, ř. 7, v krajinském a uhersko-slov. nářečí máme v nom. mn. č. m. r. ři. Rad 121, str. 158 a 167). Toto znaménko se opakuje ještě jednou ve třetí památce, která byla touž rukou psána, nad *e* ve slově bde III 32 (sn. 7, sl. 2, ř. 15). Zde nemůže míti znaménko to jiného významu, neboť zde není žádná litera vynechána, která by se byla takto naznačila. Mimo to jsme viděli, že i v první památce byly podobné tvary zpé ili nezpé naznačeny čárkami. A skutečně uvádí Wattenbach ve jinenovaném spise (str. 96) jak čárku tak i našemu

úplně podobné znaménko k označení přízvuku: »Accente zur Anleitung des Lesers finden sich schon im IX., vorzüglich in Büchern, welche zum Vorlesen bestimmt waren (naše první památka se nahlas předčítávala jakož i bezpochyby druhá a třetí!) wie Legendarien, ' und .'. Namentlich wurden auch die Praepositionen á und é, gewöhnlich mit dem folgenden Wort zusammengeschrieben, zur Unterscheidung so bezeichnet.« Slovo »Tigefe« je v našem případě syntakticky důležité a proto je zde snad spíše větný přízvuk naznačen. Zde chci jen ještě připomenouti, že máme v Kijevských listech vedle různých znamének nad literami, jež dílem napodobují řecký přídech, dílem, jak se zdá, jen grafické povahy jsou (kroužek nad druhou částí *u*), též čárky, které se opakují na téže slabice, ku př. podáz I b 5; II 12; V b 18; otdáz IV b 10, dáz VII 16; prósim II b 19; III 10 atd. A jsou i v jiných památkách a třeba je jim věnovati náležitou pozornost.

Na některé důležitější známky vlivu německé grafiky v našich památkách upozornil již W. Braune ve svém článku »Die altslov. Freisinger Denkmäler in ihrem Verhältnisse zur althochd. Orthographie« v »Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur«. Vyd. H. Paul a W. Braune I (1874) str. 527—534. Braune zde shledal, že se za *s* a *z* v našich památkách píše *z*, kdežto za *š* a *ž* se zde vyskytuje *f*. Napočítal, že se vyskytuje *z* ve Frisinských památkách celkem 43krát a v 40 případech že se podává literou *z*, jednou *zz* (II 110: *prizzuaufe*), jednou *sz* (II 22: *rafzboi*), jednou *f* (III 70: *ifbauuiti*, avšak i: *blafe* III 74). *S* vyskytuje se v I 72krát a 70krát se píše za literu *tu* *z* a dvakrát *f* (neuvedl zde však těchto dvou příkladů, tak že nevíme, kde četl *s*; v ziništue I 16 je ligatura *ft* za *čž*, srovnej doleji poštenih = počtenih ř. 22, jinde se zde píše za *st* všude *zt*, kdežto v druhé a dílem i v třetí památce máme již ligaturu *ft* = *st*).

Ve III napočítal 70 případů *s*, 64krát podáno literou *z*, 6krát *f* (vlastně jen 5krát): *ufeh* 17, 18; *znicištue* 34 bez ligatury *st*; *cifto* 22 s ligaturou; *iefem* 38; *sem* nepatří *šce*, *sce* 6krát a *Crifte* 67 s ligaturou.

V druhé památce však, která prý bez pochyby od jiného spisovatele pochází, je v 93 případech *s* a za toto jen 59krát *z*, 2krát *fz* (vlastně 4krát: *gofzpod* 61, *fzuete* 80 oba případy s ligaturou *fz*, *zefztoco* 97 bez ligatury a *fzlauui* 10), 3krát *zf* (*ozftanem* 17—18, *pozftavv* 93, *dozftoi* 95 všude ligatura *st*), 2krát *zc* (*zcepaſgenige* 39, *bozcekachu* 55), 3krát *sz* (*bozza* 46, *bozzekacho* 49 a *pozzledine* 92). V ostatních případech shledal *f*, mezi nimi je však *f* v 19 případech ve spojení *s t* (ligatura *st* byla oblíbená, zde dával původce této památky přednost písmenu *f*) tak že dle Brauna jen 5 příkladů možno vřadit k výjimkám druhých památek (vlastně: *flzna* 5, *funt* 19, *fuoge* 63, *fe* 69 (?), *fem* 80, *zpaſitel* 91, *zcepaſgenige* 39 a *fotonina* 19, což sem nemusí býti vřazeno). Nemůže tedy býti o tom pochybnosti, že zde panuje jisté pravidlo s nepatrnými celkem výjimkami.

Písmenem *f* naznačují se však souhlásky *š* a *ž*. *Š* zde máme 38krát a píše se 31krát písmenem *f*, 6krát spřežkou *ff* (5 případů z toho v druhé památce: *naſſe* 38, *naſſih* 90, 91, *naſſi* 97 a *uteſſahu* 56 a v první uzliſſal ř. 31) a jednou *z* (II 58: *bripliſaze*, vedle toho i: *diniznego* III 41, což Braune vřadil mezi *ž*). *Ž* našel Braune 101krát a je psáno 97krát *f*, 4krát *z* (*zelezneg* II 53, *zefztoco* II 97, avšak *diniznego* III 41 sem nepatří a v ř. III 75 stojí jen: *amen*, tak že zde máme vlastně jen 2krát *z*).

Z toho soudil Braune, že se *s* a *z* v němčině asi tím rozeznávalo článkováním, že se *s* blížilo více k *š*. *Sch* se tenkrát vyslovovalo ještě jako *s-ch* (ne jako *š*) v němčině, jinak by se byli písaři našich památek rozhodli asi pro tuto spřežku. Že se *s* jinak v němčině vyslovovalo, tomu nasvědčuje i staročeský pravopis, jenž byl též pod vlivem německé grafiky. Byloť zde totiž *z* psáno někdy *z*, a *ž* literou *s* (Gebauer, Hist. ml. j. č. str. 491) a za *š* se psalo *s*, *f* často (ne *z*, Geb. str. 510—511), za *s* ale též *z*, *sz* (str. 475). Mimo to vyskytuje se v přejatých slovech z němčiny v starších *š*, *ž* (*žehnat*, *židle*, *šafrán*), v nových *s* (Geb. I. c. str. 484—485).

Již v staré češtině se psalo též š:ff a proto myslí Schuchardt, *Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches* 1884, str. 52, že i v tom se může jevití vliv němčiny: »Hat nicht das deutsche ss in wissen u. s. w. etwa das ss = š der älteren tschechischen Orthographie hervorgerufen?»

Co se týče souhlásky *c* (v našich památkách 15krát, měli za ni naši písaři dvě litery: *c* před *e* a *i* a pak německé *z* v jeho druhé platnosti. Užili skutečně též obou písmen. Mámeť zde dle Brauna 4krát *c* před *e* a *i*, ve skutečnosti však jen 2krát (crlatcem I 4, circuvah II 35), neboť II 17: mirzcih třeba čísti mrzkich, je zde tedy *c* = *k* před *i* proti pravidlu a II 28: zinzi¹⁾ má *z*. Jinak se *c* před *a*, *o*, *u* stídá s *k* k označení souhlásky *k*. 11krát se psalo *z* a sice jak před temnými samohláskami, tak i před jasnými. V tom hlavně vidí Braune též vliv německého pravopisu, že má ve Frisinských památkách *z* právě dvojitou platnost jako i v němčině (ku př. ve slově zridze III 64, zinzi II 83).

Velkou obtíž způsobovalo č, pro něž nebylo v němčině nic podobného. Souhlásku tu našel Braune 36krát. Největší kolísání jeví se zde v II památce, kdež se píše:

7krát f

6 (5)krát z (zlovuezki 11, ozima 27, zlouuezi 30, zesti 37).

2krát cc (ecce 1, 42)

2 (3)krát tf (petfali 4—5, petfachv 100, metfi 101)

1krát tz (petzali 12)

1krát cf (dle Kop. pecsachu 100, v rkp. však je petfachu).

Jednou čž je psáno: nizce 26.

V I a III máme: 9krát f

2krát cf (vuecfne I 34, vuecfni I 34)

3krát c (vuecera I 18, cisto III 22, znicitve III 39)

1 (2)krát z (otze I 2, razil III 68)

1krát ch (eche III 49).²⁾

Z toho vidíme, že nejčastěji (16krát) užilo se sykavky *f*, která, jak jsme viděli, pravidelně *ž* a *š* zastupuje, kteréžto souhlásky byly dle toho písaři přivedeny v jakous takous příbuznost s č.

I při *ch* se jeví, jak Braune ukázal, vliv německé grafiky. *H* v násloví bylo pouhým příděchem v stněm. (proto se psalo mnohdy chybně na začátku slov, která vlastně se počínají samohláskou). V zásloví bylo však hrdelnou sykavkou (ku př. sprah), kdežto v mezisloví dříve se užívalo *h*, později (tedy v době našich památek) kladlo se *ch*. Touže grafikou vidíme ve Frisinských památkách. Slov. *x* (němá hrdelná sykavka) píše se v zásloví téměř vždy *h*, ku př. I 8: vzeh moih greh; zřídka se zde vyskytuje *ch*, které je v mezisloví pravidlem. V násloví, kde se nemohlo upotřebit něm. *h* pro shora uvedenou příčinu, máme bez výjimky *ch*: choku. K tomu třeba dodat, že výjimky vyskytují se jen v druhé památce. Kdežto v první ku př. máme moih grechou I 10, 11 a více jiných správných příkladů, ve třetí *h* na konci slov 18krát, v mezisloví *ch* 7krát a v násloví jednou (chocu), čteme v druhé: jich II 18, ich II 37, nafich II 40 (dvakrát) a vvořich II 54 a vedle toho: zigreahu II 50, uteffahu II 56. Německá grafika jeví se zde i ve slově: Michahela III 13.

Souhláska *v* psala se pravidelně v staroněmčině: uu. V našich památkách píše se v násloví před samohláskami a v mezisloví mezi samohláskami: uu (uv, vu, tyto spřežky máme

¹⁾ V Kopitarově vydání ovšem chybně: zinci.

²⁾ Zde se má čísti bezpochyby eče (jako ecce II 1, 42). Č máme i ve slově vuenřih I 23 (proti očekávanému vuenkih). V prvním slově pronikla tedy, jak se zdá, pravá domácí výslovnost, neboť sotva asi je možno slovo to dělit od aurre (dle toho očekávali bychom eke, srovn. criřken I 13).

i v němč. ku př. *uvinē* = *wīne* v památce z XI stol. Könnecke, Bilderatlas. 2 vyd. str. 19, ř. 10) ku př. *vueru*, *fiuot* I 31. Takových případů napočítal Braune v I památce 34 a jen čtyřikrát u (v). Poněvadž pak dále naše památky v tomto ohledu prý souhlasí, neuvádí podrobného počtu z ostatních dvou. Jednoduché *u* je prý vždy na konci slov, ku př. *grechou*. Setká-li se *v* s následující souhláskou, píše se též *u* (v první 18krát): *vzovuef* I 32. Konečně je prý jednoduché *u* i po souhláskách (17krát v první) a jednou *uu*. K tomu třeba dodat bližší počet. *uu* je v první památce 3krát (4, 35 dvakrát), v druhé 7krát, v třetí 15krát (zde tedy nejčastěji).

uu je v I památce as 26krát, v II as 13krát a v III jen jednou (miloztiui III 60, zde není snad *ui* = *y*).

uv v první: *miloztiui* I 2, 11; v druhé: *uvignan* II 9, *uvideti* II 28, *uznenauvideffe* II 33, *circuvah* II 35, *balouvanige* II 92. V třetí není žádný příklad.

vv v první bez příkladu, v druhé *crovvi* II 52, *vvořih* II 54, *izvvolenicom* II 65; *bovvedal* II 89, *pozřavviu* II 93, *izpovvedni* II 112. Ve třetí není též příkladu.

v se píše: *vziniřtue* I 16, *vpoglagolani* I 17, *miloztvi* I 21, *ztvoril* I 23, *vzem* I 24, 28, *zvetim* I 24; *vzel* I 25; *vmoku* I 27, *miloztviu* I 29, *zlovesa* I 30, v (vy) I 34, *vueki* II 2, *vzedli* II 62, v *zezarřtvo* II 63, *vzakomu* II 76, *grechov* II 113, *vliřnih* III 33, *vtatbinah* III 34, *vlichogedeni* III 35, *vlichopiti* III 36.

Z toho tedy jde na jevo, že se jeví i v tomto ohledu trochu odchylný způsob psaní v třetí památce. Vyskytuje se zde totiž *v* jen pětkrát samo o sobě a v kombinaci *vu* (v této jednou). Ani za *u* se zde nikde nevyskytuje *v*. *u* se sice píše pravidelně: *u*, ale v první a v druhé též *v*: *moiv* I 11, *vře* I 3, *vřti* II 77, *vřloniti* II 85 atd. V třetí, jak již podotčeno, žádné *v* = *u*. (V strněm. památkách se střídá též i zde *u* s *v*. Ku př. na uvedené str. u Könnecka: *Cvss* ř. 1 a *cuffe* ř. 2.)

I co do hlásky *j* liší se částečně druhá památka od dvou ostatních. V první a třetí památce píše se v násloví a v mezisloví mezi samohláskami bez výjimky ¹⁾ *i*, avšak v druhé píše se 16krát *g* v násloví a jen 4krát *i*, a v mezisloví (mezi samohláskami) 9krát *g* a 11krát *i*, v čemž viděl Braune důkaz, že *g* v němčině mělo též tuto platnost, která ovšem vycházela již dříve na jevo z tvarů jako *herige*, *gihu* a *pod*.

G a *i* naznačují též změkčené souhlásky a sice zde především *ř*. V první památce se v tomto případě užívá jen *g*: *pongefe* I 12, *pomngu* I 13 (dvakrát) při *ř*, třeba ale podotknout, že při *l* a *r* se píše jen *i*: *izvuolieni* I 33, *ugotoulieno* I 35, *vuoliu* I 30, *tuoriv* I 22, 24 a snad sem i patří *vuezeli* I 34. V třetí je za *řj* dvakrát ligatura *ni* (III 29 a 35), mimo to jen *n*: *ponefe* III 40 a srovn. i *lichodiani* III 37, ale *pomiřlenie* III 63.

Z druhé uvádí Braune jen 2krát *ng*: *ugongenige* 23 (to je chyba, viz slovo to v indexu) a *ninge* 104 (vedle *nine* 35¹⁾, třeba též uvést: *pozledge* 93. Při *l*: *ugotouleno* ale *i*: *nepri-gemlioki* II 3 a při *r*: *i*, totiž ve slově *prio* 87. Mimo to třeba ještě dodat, že shora uvedené *g* v násloví a mezisloví vyskytuje se zde jen před samohláskou *e* (jakož i v *ninge* a *zlodgem* 74), proti *iue* 88, *nepriiazninu* 8, *nepriiaznina* 33, *nabaiachu* 46 atd. Před souhláskami jen: *řegna* 45 proti *preiře* 97. Zajímavé je že se zde píší substantiva na *-ije* vždy jen *-ige*: *ugongenige* 23, *zcepařgenige* 39 a *balouvanige* 92. Viz str. 30. Dále třeba podotknouti, že písař této památky chtěl psát *iego* 95,²⁾ opravil se však a udělal z *i* *g*, jak zcela zřetelně na snímku viděti. To nám ukazuje, že dával v těchto případech přednost liteře *g*.

Zcela správně vykládá Braune zvláštnost druhé památky, která nám prozrazuje Němce jakožto jejího písaře. Klade se zde totiž často za tvrdé *p* měkké *b* a sice z 54 případů s *p*

¹⁾ Ve třetí máme ale přece *g* = *j* v násloví (mezisloví) a sice jednou: *vlichogedeni* III 35, jinde ovšem pravidelně *i*: *zlodeiu* III 2, *uueruiiu* III 4, *caiu* ze III 46, *caiat* III 48, *tuuoiiu* III 51 atd.

²⁾ nechtěl psát *nego*, neboť *i* se zcela zřetelně rozeznává od první nožky litery *n*.

je zde 18krát *b*. Zvláštnost tato se však nevyskytuje též v III památce, jak Kopitar nesprávně podotkl ve svém vydání (Glag. Cloz. XLII). Nápadné je dále, že z oněch 18ti *b* za *p* nalézáme 17 případů v násloví, ku př. naboiachu 46 (proti pigem 38). Jediný příklad, v němž i v mezisloví *p* se píše jakožto *b*, je gozbod 89. Ve slově briplifaze 58 je opačně v násloví i *b* zaměněno literou *p* a jest mi ještě na to upozorniti, že pisatel naší památky chtěl psát původně též palouvanige 92 (jak na snímku 5, sl. 2, ř. 7 vidíme), že však opravil *p* v *b*. V posledge 93 (sn. 5, sl. 2, ř. 8) psal zase původně bozledge, zbytky kolmice možno ještě viděti. Poněvadž se prof. Braune o této zvláštnosti jen zkrátka zmiňuje, obrátil jsem se k němu, aby mi zjeven vyložil, načež mi psal takto:

»Písař druhé Fris. památky psal v násloví často *b* za *p*, poněvadž byl zvyklý německou hlásku, která se nejvíce blížila k slovanskému *p*, totiž starohornoněmecké *p* v násloví, psáti též často *b*. Hornoněmecké *p* (*b*) v násloví (ku př. poum, boum atd.) nebylo sice totožné se slovanskou temnou hláskou *p*, blížilo se však k ní dosti jakožto bezzvučná (temná) hláska prostřední intensity, která se v hornoněmeckých památkách od 10. stol. psala většinou *p*, ale také často *b*, tedy zrovna tak, jak se to dělo v 2. Fris. pam. O *b* v mezisloví nemůžeme zde uvažovati, poněvadž v bavorském jazyku v 10.—11. stol. se psalo již pravidelně *b* a jen jako zbytek starobavorského pravopisu zachovalo se v jednotlivých případech *p* místo *b*. To lze vysvětliti tím, že *b* v mezisloví bylo zcela jiné (měkkí), než v násloví *p* (*b*). Toto *b* v mezisloví nebylo snad prosto zvučnosti a proto máme za ně v novobavorských nářečích též *w*. Písař Fris. pam. nemohlo napadnout, aby psal *p* za slov. zvučné *b*, ale mohl temné slov. *p* v menšině případů nahraditi hláskou *b*, poněvadž i v němčině mohl za své bezzvučné *p* tuto literu psáti. Bavorské památky z pozdější doby (11. stol.) mají právě v násloví vedle *p* často *b*, v mezisloví mají jen *b* za měkkí hlásku.« (Srovn. W. Braune, Althochd. Grammatik, Halle 1886, § 136, pozn. 1: »Aber erst vom 11. Jhd. ab verschwinden im Baier. die in- und auslautenden *p*, während im Anlaut *p* neben *b* bestehen bleibt.«)

Z toho vidíme, že byl Kopitar na omylu, srovnával-li příklady jako probrium (m. proprium), puplicum, forpannitum a forbannitum, které se vyskytují v tak zvané »Constitutio venerabilis ducis Heinrici« téhož rkp. (Glag. Cloz. XXXIV), s našimi příklady v druhé Fris. pam. a činil-li z toho závěrky o jakési příbuznosti (l. c. str. XLII). Vždyť se zde týče tato záměna *b* a *p* v mezisloví a ne v násloví.

Co pak se týče skupiny *sb* = *sp* v mezisloví ve slově gozbod ř. 89, praví o této zvláštnosti Braune v uvedeném díle (Ahd. Gr. § 133, pozn. 2): »Das *p* in *sp* wird vereinzelt als *b* aufgefasst. Häufiger bei Williram im Verbum sprēchan (sbrēhhan, sbrihhet, sbrah, gesbrāche), daneben sprung, spunne. Sonst nur sporadisch in Glossen...«

Vliv německé grafiky jeví se však ještě v jiných případech, na které Braune neupozornil. Tak máme jednou v druhé památce pagi II 14. V strněm. pam. psalo se místo *g* často *k* neb *c*, tedy se mohlo naopak za slov. *k*, jež nebylo žádnou affrikatou jako bylo něm. *k*, psáti též *g*. Braune sice praví ve své mluvnici § 149, § 6, že od 10. stol. v mezisloví *k* a *c* za *g* úplně vymizelo, ale v násloví a v zásloví shledáváme se s nimi ještě v 11. stol. Tak nalézáme v Emmeramské zpovědní modlitbě (Archiv für slav. Phil. XV 124—125) got almahtigo vedle ganādigo kot a cotas sun. Viz i nahoře str. 15—16.

Též chifto II 80 = kiždo (киждо neb куждо) třeba asi německému vlivu připsati. V hornoněmčině bylo *k* v násloví = *ch* (*kx* třeba vysloviti), psalo se ale vedle *ch* též *k*, *c*, tedy vedle chorn, chind též corn, kind atd. (Braune § 144). Dle toho možno si vysvětliti *ch* v chifto. Po samohláskách přešlo *k* v hlásku, jež se lišila od právě uvedeného *ch* (*kx*) a jež se psala pravidelně *hh*, někdy ale též *ch*, které však bylo jiné (Braune § 145). Proto nemáme v mezisloví nikde v našich památkách psané *ch*, které by odpovídalo slov. *k*. Druhý příklad pro *ch* m. *k* v násloví je choife ih II :3. Strany *t* m. *d* v chifto viz Braune § 163 pozn. 5. Ve slově detd

m. děd II 1 máme *td*, které nalézáme i v něm. památkách (Braune § 164 pozn. 1 v porýnských památkách a jinde § 167 pozn. 10).

Nejpatrněji se však jeví vliv německé grafiky v *ui* m. slov. *y*. Za něm. přehlásku *ü* psalo se od 10. století buď jen *u* (*û*), totiž přehláska se vůbec nenaznačila, neb *iu*, neb *ui* (Braune § 32 pozn. 4 a § 42 pozn. 1). Pisatel druhé a třetí památky psal též několikrát posledním způsobem slov. *y*, ale jen v druhé památce máme bezpečné doklady a sice po retnicích *b* a *m*. Tak zde čteme: bui II 8, mui II 32, 41, 104 a buiti II 84. Ano, máme zde i jednou muzlite II 84, tedy jako v němčině, kde se psalo též u m. *ü*. (Mohlo by se to ovšem vykládat i tak, že pisatel vynechal následující *i*.) Nejzajímavější je způsob, jak se *y* psalo, ve slově: neimugi = neimy II 5, neboť pořádku se tak psalo i *iu* v němčině. Braune Ahd. Gr. § 49 pozn. 3: »Zu den Worten mit *iu* ist ... seit dem 9 Jhd. auch fiur Feuer hinzugetreten. In Mus (pilli, památka z 9 st., již psal snad král Ludvík Němec 843—876 v klášteře sv. Emmerana) steht neben fuir (10.21), vuiru (56) sogar vugir (59), also noch deutlich zweisilbig. Is. und M. haben fyur. Vgl. Zs. f. östr. Gymn. 23, 287; Beitr. 6, 244.« Jako ve slově vugir psalo se tedy *y* ve slově uvedeném. Na neimuči, jak předpokládal též Škrabec (Cvetje z vrtov sv. Franč. II, seš. 4), nelze zde pomýšlet, srovn. i Braune § 117 pozn. 1.

V třetí památce nemáme bezpečných dokladů, neboť miloztivui II 60 je dle všeho spíše miloztivu-i (vu = v). Též siuuim nemůže se tak vykládat. Celkem zde máme as 18 případů, v nichž *ui* mohlo nastoupit, kdežto v 2. pam. je takových případů as 25 a v šesti je *ui* (*u*).

V první památce je jen *i* za *y*. Další příklad, v němž se prozrazuje též *y* jakožto *i*, je beufi (= bevši za ~~БѢВШІ~~) I 8. Jest zde sice možný výklad, dle něhož za základ vezmem tvar bivši, krátké *i* bezpřízvučné aneb přízvučné přešlo v polohlásku, jež se psala obyčejně *e* (Oblak, Archiv XI str. 586). U pozdějšího spisovatele máme podobně *be* m. ~~БѢ~~ (l. c. str. 587). Avšak pravdě podobnější je vliv němčiny zde. Viz Braune, Ahd. Gr. § 30 pozn. 2: »Der Wechsel zwischen *ë* (= offenes *e*) und *i* war ursprünglich auch vor *w* (bez. *ww*) vorhanden ... Im Ahd. ist aber das *ë* vor *w* (= *ww*) überall zu *i* geworden ... Nur in einzelnen alten Quellen sind noch Formen mit *ë* bewahrt.« Tedy i dle toho bylo zde *y* = *i*.

Jiné grafické zvláštnosti jsou:

c se píše *k* (*c*, *ck*): choku I 7; (vuuraken I 13), criſken I 13, neprigemlioki II 3, imoki II 6, nemoki II 13, bozzekacho II 49, bozcekachu II 55, zavuekati II 95, -mogoki III 5, moki III 19, pomoki III 20, -mogokemu III 25;

c: lepocam III 4, chocu III 48 (viz též na str. 32); *ck*: mogoncka II 48; že uvedené *k* není hláska *k* (jak Miklosich myslil, Vgl. Gramm. I⁹ str. 341), ukazuje způsob, jak se vlastní *k* píše. Je zde *k* v těchto případech: redka I 1, paki I 9, moku I 27, uueka I 35, uuek I 35, veki II 2, 6, nikoligefe II 4, zlovuezki II 11, niki(r, er) II 69, ki III 21, grefnike III 69. *c* však je zde as 44krát za *k*, hlavně vždy před *a* (atd. viz str. 39), kdežto jsme zde viděli: bozzekacho, bozcekachu, zavuekati. Criſken I 13 předpokládá též kriščen a ne snad krišken (viz Jagić v Arch. IV, str. 486). O *ecce* = *eče* jsme se již zmínili na str. 39 pozn. 2.

Za *ъ* a *ь* se zde píše, jak již na str. 34—35 podotčeno, někdy *e*, někdy *i*, někdy vůbec se zanedbává.

Za *ѣ* se píše *e*: redka I 1 atd.

Za *q* máme zde *un*, *on*, *u*, *o*.

un: funt II 19; vuerun II 105;

on: poronfo I 29, mogoncka II 48;

u a *o* příklady viz na str. 33.

ɛ se píše: *e*, *en* (*a* vlastně za *e*). Pravidelně *e*: zueti I 3, 24, III 89, II 7, 9, priel III 24 atd.

en se zachovalo jen ve slově: vuenſih I 23;

místo *e* objevuje se zde též *a*: vaša II 111, raba II 110 viz str. 29; nedela I 18 je nejisté.

Vezmeme-li za základ cyrilskou azbuku, obdržíme následující přehlednou tabulku písma Fris. památek:

а	se psalo <i>a</i> (srovn. str. 29)	с	se psalo <i>z</i> (<i>f, fz, zf, zc, zz</i>) (str. 38)
б	» » <i>b</i> , v II často <i>b</i> za <i>p</i> , zřídka <i>p</i> za <i>b</i> (str. 30 a 40—41)	т	» » <i>t</i>
в	se psalo <i>u, uu, v, vu, w</i> (39—40)	уѣ	» » <i>u, v</i> (toto jen v I a II) (40)
г	» » <i>g</i>	х	» » <i>ch, h</i> (<i>ch</i> na začátku, v mezi-sloví a na konci, <i>h</i> na konci a v mezi-sloví, jednou i řeckým <i>a</i> i v lat. rkp. oblíbeným způsobem <i>χpen</i> III 40) (str. 39)
д	» » <i>d</i> (též <i>t</i> : <i>chfto, td</i> : <i>detd</i>) (41)	ц	se psalo <i>z, c</i> (str. 39)
е	» » <i>e</i> (srovn. str. 30)	ѣ	» » <i>f, s</i> (<i>c, tf, cc, cf, ch</i>) (str. 39)
ж	» » <i>ſ</i> (v 2. též <i>z</i> 2krát, výjimkou: nizce II 26 = ničže) (str. 38)	ѣ	» » <i>f, ff</i> (<i>x</i>) (str. 38)
з	se psalo <i>s</i> (<i>sz, fz, f</i>) (str. 38)	ѣ (č)	» » <i>k</i> (<i>c, ck</i>) (str. 32, 42)
и	» » <i>i</i> (srovn. str. 30)	ѣ а і	» » <i>e a i</i> (str. 34—35)
й (j)	» » <i>i, g</i> (str. 30, 32, 40)	ѣ	» » <i>i</i> (několikrát v II <i>ui</i> , jednou <i>ugi</i> a <i>u</i>) (str. 31, 42)
к	» » <i>c, k</i> (2krát <i>ch</i> , jednou <i>g</i>) (30, 41)	ѣ	se psalo <i>e</i> (2krát <i>i</i> ? str. 12, lichodiani III 37 spíše = -djani)
л	» » <i>l</i>	ѣ	se psalo <i>o, u</i> (<i>un, on</i>) (str. 33)
м	» » <i>m</i>	ѣ	» » <i>e</i> (<i>en, a</i>)
н	» » <i>n</i>		
о	» » <i>o</i> (srovn. str. 29)		
п	» » <i>p</i> (<i>b</i> m. <i>p</i> viz pod <i>в</i>)		
р	» » <i>r</i>		

Z se tedy vyskytuje 6krát, totiž za *ž, z, s, c, č* a *š*, a *ſ* pětkrát, totiž za *ž, z, c, č* a *š*.

K jednotlivým literám třeba ještě poznamenati:

Víme, že v lat. rkp. psalo se často *ç* (tedy s háčkem dole) za *ae*; dostalo se však i do německých rukopisů a máme je i v našich památkách a sice v II: *eccę* 1, 42, *vuęi* 6, *bofigę* 10; jednou též ve III, která od téhož pisatele pochází: *u* *zniciſtę* 34.

Za touž hlásku máme v lat. rkp. ligaturu *æ*, která znamená v něm. rkp. přehlásku *ä*, ku př. *Aengilscah* (Weinhold, Bair. Gramm. § 9, W. Braune, Ahd. Gr. § 26, pozn. 4). I v II pam., v níž se jeví tak značně něm. vliv, máme jednou tuto ligaturu: *priuuae* 30 (= *prvęe*). Stažením povstalé *e* (z *ęje*: *ęž*: *ę* Mikl. Vgl. Gramm. I^a str. 331) znělo jinak a proto chtěl i písář literou to naznačit. Srovn. Braune, Ahd. Gr. § 57, pozn. 2: »Nur vereinzelt steht in Endsilben auch *ç* od. *ae* statt *e*, *ę* zur Bezeichnung der offenen Aussprache.« V dřívějších případech s *ç* je jen *eccę* nápadné, neboť by nepoukazovalo k *e* ve slově *ckvnę-slov. amte*. V tomto slově je i *cc* nápadné místo očekávaného *k*.

Jiná ligatura je *&* (= *et*) v slověch: *zuetih* III 18 (sn. 7 sl. 2 ř. 1) a *zuuet* III 69 (sn. 9 sl. 1 ř. 1). Tuto ligaturu máme i v německých zpovědních formulích a v jiných památkách často. Dále: *ni* dvakrát a sice vždy na konci řádku (pro nedostatek místa): *pomiſlenia* III 29 (sn. 7 sl. 2 ř. 12) a *lichogedeni* III 35 (sn. 8, sl. 1, ř. 1). Je to též zbytek starší kursivy (Wattenbach, Anl. str. 52).

Samohláska *u* je často opatřena ohonem jakožto majuskule v druhé a třetí památce, což shledáváme často v rkp. této doby. Toto *u* vidíme i v německých jmenech připsaných na druhém snímku.

Kdežto v druhé památce máme jen jedno *z*, nalézáme v první a třetí dvojí. I to není nic zvláštního, jak myslil Docen, který druhé *z* našel v rkp. mnichovské knihovny z XI—XII stol. Nalézáme je ku př. i v zpovědní formulí sv.-havelské (z XI stol., viz G. Kónnecke, Bilderatlas, 2. vyd. str. 18).

Skratek je zde málo. Nejzajímavější je: nikŕfe II 69 (sn. 5 sl. 1 ř. 1), což nahoře (str. 20) bylo vyloženo jakožto nikjer se. Tímto znaménkem naznačuje se *r* ovšem velmi zřídka (viz Wattenbach, Anleitung zur lat. Pal. 4 vyd. str. 72 ve slově porcos). Poněvadž obyčejně - naznačuje *m* a *n* (l. c. str. 69) a zvláště je-li nad *i*: *im* a *in* (l. c. str. 74), myslili zde někteří na nikymže, ku př. Miklosich, Vgl. Gramm. III² str. 341. Tak máme i v první památce ve slově uzem 6 naznačené *m* čárkou nad *e*, jen že je rovná. Myslím však, že v našem případě jde o zkrácené *er*, tedy: nikjer se, neboť podobným znaménkem naznačovalo se *er* (l. c. str. 72: »Speciell aber bedeutet es seit dem XI [ich weiss nicht ob früher] *er*, seltener *re*«). Povstalo-li kje, kjer, z kde, kdež (Mikl., Vgl. Gramm. II str. 208 a Etym. Wtb. str. 151: gde, nekje; nikir nuspiam ist nikŕdeže), je nikjer starší než nikir, třeba se vyskytovalo v pozdějších památkách kir dříve než ker, kjer (Oblak, Starejší slov. teksti, str. 57). Že v té době, když se 2. pam. psala, *ž* již přecházelo v *r*, ukazuje nám tere 32 a 110 v téže památce. *f* značí sice obyčejně *š*, *ž*, ale někdy i *s*, ku př. na téže stránce: na fem fzuete 80, zpařitel 91.

Skratky: *ŕce* III 12, 13, 27, *ŕce* III 14, 43 a *ŕco* III 43 vyložil již Vostokov správně jakožto lat. sancte, sancto (str. 28). Tak se píše ku př. v něm. formuli sv.-havelské z XI. stol.: Hich gio... froun *ŕce* mariun unde *ŕce* petren atd. (viz Könecke, Bilderatlas, 2. vyd. str. 18). Přepisovač, maje psáti slovanskou skratku, bezděky psal běžnější mu lat.-německou. Zajímavé je, že vidíme rasury v ř. 12, 13, 14 a snad i 27. Byly zde bezpochyby připsány původně slov. koncovky a pak pro neobvyklost u lat. slova vyškrahány, tak že máme v slov. textu zcela dle německého: sancte petra III 14 (v něm. bylo v dat.: sancte Petren). V ř. 43 je latinská koncovka: *ŕco* laurenzu (zde bez rasury).

O skratce už I 6 již jsme se zmínili. Užilo se jí zde pro nedostatek místa (na konci řádku).

Skratka *p* = pro (Wattenb. Anl. str. 76) je zde jen jednou: *ptiuuo* III 38 (sn. 8 sl. 1 ř. 4).

O *χpen* III 40 viz na str. 44.

ŕ přeškrtnuté čárkou nahoře znamená božich III 17 a 19. Chtěl-li se psát přidržeti způsobu běžnějšího, měl připsati koncovku (srovn. *ds*, *di* deus, dei. Wattenbach, str. 67). Toto *ŕ* znamená jinak *ber*, na konci *-bis* (l. c. 73).

Z toho všeho vidíme, že v grafickém ohledu třetí památka je nejzajímavější.

Dělení slov je jen v I a III památce dosti správně provedeno. Jako i v jiných památkách této doby, píše se zde předložka obyčejně dohromady s následujícím slovem, ku př. Ponaz I 1, zenebeze I 27, otboga III 24, vtatbinach III 34, odtogo III 39, predtuima III 25; totéž platí o jiných částicích: dabim III 22, 52 atd.

V druhé památce je rozdělení slov ještě velmi nedbale provedeno: celé věty píší se beze všeho rozdělení, ku př. ř. 2, 6—7, 69, 82, 83, 96 atd. (viz str. 31). Taktéž není v II památce žádné interpunkce, v I a v III je puntík. Písmo III pam. je úhlednější než II; tato byla zběžněji psána.

Co se týče stářích památek, kladli je němečtí palaeografové hned zprvu do IX—XI stol.

Tak se vyslovil o nich G. H. Pertz:

»Nach dem, was ich von lateinischen Schriften gesehen habe, würde ich die kleinere ganz runde lateinische Minuskel »Confitentibus tibi *dn̄e*« in das XIte Jahrhundert setzen, und dasselbe Alter der kleineren slavischen Schriftprobe zuschreiben. Die grössere slavische Schrift gehört in das Xte oder selbst das IXte Jahrhundert, wenn man nicht, wohin auch der unter die Linie herabgehende rechte Strich des *h*¹⁾ deuten würde, vielleicht voraussetzen muss.

¹⁾ Toto *h* vidíme ku př. ve slově: lh II 24, -vah ich II 36, telez nafich 40, nafich 91 atd., dále: duh III 7, uzeh III 16, moih III 21. Podobné *h* máme na 2. snímku v něm. jméně: Alprih (3 ř.). V lat. homilii na sn. 9 je však ještě starší *h*. O novějším *h* praví Wattenbach (Anl. str. 51): »Gegen Ende XII fängt man an, den Seitenstrich zu verlängern: *h*«. Avšak začátky k tomu děly se již dříve,

dass sie von einem der Sprache nicht kundigen, welcher die vorgefundenen Züge einer älteren Handschrift ganz getreu nachahmte, erst im Anfang des XI Jahrhunderts hier eingetragen sei.«

Cassel, am 2. Februar 1824.

G. H. Pertz.

Ulr. Fr. Kopp podotkl o tom Köppenovi: »Gegen Pertz Meinung kann ich nichts erhebliches sagen; indessen hätte ich Ihre Handschrift auf den Blick in das XII Jahrhundert gesetzt.«

Zajímavé je, jak se vyslovil o našich památkách Jak. Grimm. Psal totiž Köppenovi:

»Die Schrift in den Freisinger Urkunden machen Sie mir, ich gestehe es, zu jung. Ich würde nicht zaudern sie ins IXte oder mindestens in die erste Hälfte des Xten Jahrhunderts zu setzen, meine auch bei ihrer Anwesenheit hier in Cassel ein *na* (nia) darin gelesen zu haben, was sonst nicht übers IXte sec. hinaus geht. Auf den mir gesandten Correcturblättern finde ich es nicht.¹⁾ Aber die *Uu* (*Vu*) für *w*, die *p* für *p* scheinen mir jeden Gedanken ans XIte Jahrhundert entfernen zu müssen.

Das neunte, zehnte Jahrh verrathen auch die Formen der deutschen Eigennamen. Das *pht* bedeutet *perht* (*clarus*). Übrigens kommen alle mir mitgetheilten nom. propria der Freisinger Urkunde auch in anderen alemannischen und bairischen Diplomen der Zeit vor. Eine andere ist: ob sie alle deutsch sind.²⁾ Die meisten sichtbar und ohne Zweifel. Aber es mögen einzelne slavische darunter sein, namentlich *Pezo* und *Peza*, was ich nicht deutsch erklären kann, es scheint von *pes* (*canis*), wie die Krainer *z* für *s* schreiben. — Goldast hat *piezo*, *pezzo* unter seinen Namen und Neugart im cod. diplom. No. 203 (dipl. anni 818) *pezo*, No. 639 (dipl. anni 903) *piezo*. *Slougo* scheint mir *sluga* (*servus*) und steht bei Goldast wie bei Neugart No. 400, 401 (anni 861); übrigens halte ich unser *scalh*, *schalk* (*servus*) etymologisch für einerlei mit slav. *sluga*. Auch *racco* (Neugart No. 585 *rako*) scheint undeutsch, und mit dem hochdeutschen *rahhra*, *reccho* unverwandt.

Man müsste aus lateinischen im Slavenland abgefassten Urkunden die Eigennamen ebenso reichlich alphabetisch geordnet haben, wie die altdeutschen, um aus dem Dasein und der Häufigkeit einzelner Wörter theils ihre Eigennamenqualität, theils ihren slav. Ursprung sicher zu entnehmen. Zusammengesetzte slavische Eigennamen scheint die Freisinger Urkunde nicht zu gewähren, wie genug deutsche (*Sigihart*, *Engilpero* cet.).«

Odhady tyto co do stáří Frisinských památek uveřejněny jsou v Köppenově vydání na str. 11—13. Za tak staré nepovažoval Frisinských památek A. Schmeller, dle něhož pocházejí z pozdější doby, asi z 12. stol. (Münchener Gelehrte Anzeigen 1837 str. 107). Poněvadž však jeho námitky proti dřívějším odhadům bude třeba vyvrátiti, musíme se dříve s nimi blíže seznámiti. Na uvedeném místě vykládá:

»Ein anderer noch zu berührender Punkt ist das Alter der slavischen Formeln, die im Münchener Cod. Fris. 226 enthalten sind.

Es kommt dabey alles auf das Alter dieses Codex und seiner verschiedenen Bestandtheile selbst an. Kopitar hält ihn, auf das Urtheil seiner Münchener Freunde, besonders des

jak vidíme. Již v jednom rkp. z X. stol. začíná se čárka ta prodlužovati pod linku (W. Arndt: Schrifttafeln I vyd. 1874 č. 18, ku př. ve slově *his* ř. 13, *honore* ř. 30, 33). Poněvadž v III památce jest ještě mnoho starších *h*, tak že je zde skoro týž poměr jako v II, můžeme z toho souditi, že III byla psána v téže asi době jako II, neb že aspoň není žádný značný rozdíl časový mezi oběma. Jest to důležité vzhledem k vývodům na str. 30.

¹⁾ Jde zde skutečně o ligaturu *ni*, která, jak jsme viděli, dvakrát se vyskytuje v III pam. (viz str. 43). Avšak vyskytuje se v minuskuli, kamž se z kursivy dostala, ještě v XI stol. (Wattenbach, Anl. 4 vyd. str. 52). Též i v jiných udajích je tento posudek Grimmův nesprávný.

²⁾ Jde zde o dva seznamy vlastních jmen z kodexu Frisinského, jeden je na l. 78b, na kterémž se končí první památka Frisinská, druhý na následujícím listě (79). Dle abecedy seřadil jména ta Köppen ve svém vydání str. 14.

sel. Bernhart gestützt, für das Handbuch (*Vademecum*) des Bischofs Abraham (957—994). Grund hierfür ist die Bl. 152b—153a eingeschriebene Notiz über den Besitz von Gudago (Godego im Trevisanischen), oder vielmehr der Schluss derselben: *quantum mihi pertinet*. Kopitar glaubt, dieses *mihi* müsse nothwendig auf Abraham bezogen werden, da die Besitzung nach den kais. Urkunden v. 972 u. 992 (Meichelb. H. Fr. I 177, 187) nur ihm u. auf Lebenszeit überlassen war; allein es konnte allenfalls auch noch auf Bischof Albrecht passen, welchem sie auf K. Friedrichs Entscheidung (Meichelb. Hist. Fris. I 353) im J. 1159 durch Eccelin v. Bassano zurückgegeben werden musste. Sollte indessen die Notiz, die bis auf die Schlussworte mit jener Schenkungs-Urkunde von 972—992 ganz gleichlautend ist, wirklich von Abraham herrühren, so möchte sie doch hier nur eine Abschrift durch andere Hand seyn; denn die Worte: *Breve recordationis decurte nostra Godigo vel quicquid ad eam pertinet*, welche augenscheinlich die Ueberschrift bilden sollten, sind hier vom Abschreiber in den Text selbst, nämlich nach *macelli* und vor: *et in ejus finibus* gesetzt worden. Dazu kommt, dass diese Notiz nicht bloss f. 152b—153a, sondern, wie es scheint, wieder von anderer und älterer Hand doch nur bis zum Worte *macelli* auch auf dem Vorsetzblatte eingeschrieben ist.

Den Haupt-Inhalt dieser Hs. v. 169 Bl. in gr. 4. bilden (gegen 30) verschiedene Sermonen u. Homilien . . . In all diesem (war) wohl mehr als eine Hand thätig. Mag das Meiste aus dem X. Jhrh. seyn, so geben doch die Federproben wie f. 49b: »Penna nihil valuit, dicit qui scribero nescit«, oder f. 147b am Rande »var hin brivelin«, 162b: »uns ist div zit«, 163b: »Swerter gib mir daz ze lone unde sage miner nieftelen« schwerlich über die Mitte des XII. Jahrhunderts zurück. Und nicht blos diese Proben möchten von derselben Feder seyn.

Sind nicht erst nach der Hand verschiedene in Text und Format zusammenpassende Quarternionen (nur zwey derselben haben Signaturen) blos vom Buchbinder vereinigt worden, so hat doch der oder haben die Besitzer des Buches die leeren Blätter, Spalten und Stellen benützt. allerley weitere Dinge einzuschreiben. Dahin gehört die Notiz, die auf dem Vorsetzblatt auf die über Godago folgt, nemlich über Bezüge von Leuten aus Ergoltinga und Radespona, welche Notiz auf f. 78b u. 79a wo 51 u. 74 altd. Person-Namen verzeichnet sind, fortgesetzt scheint; f. 126b in *Enistala sub potestate Lintolfi haec mancipia sunt etc.* f. 146a *Isti sunt testes concambii Abrahae episcopi et Adalperonis: Perahtold etc.* . . . f. 152b die wiederholte und erweiterte Notiz über Gudago . . .

Und unter diese gelegenheitlichen Eintragungen endlich scheinen auch die fraglichen slawischen Formeln zu gehören.

Nur die erste, die nachzusprechende Bericht: *Bose gozpodi etc.* mag allenfalls, obschon von anderer Hand geschrieben, mit der vorangehenden liturgischen Behandlungsart der Kranken zusammenhängen. Auch stehen nach *iz uueka v uuek amen*, von derselben Hand die für den absolvirenden Geistlichen bestimmten lateinischen Worte: *Confitentibus tibi domine famulis ac famulabus tuis . . . consolentur*. Die beyden anderen hängen weder mit dem, was vorangeht, noch mit dem, was folgt, irgend zusammen . . .

Aus dem Gesagten möchte folgen, dass diese slawischen Formeln dem Zeitalter Abrahams, oder gar ihm selbst nicht ganz ohne allen Zweifel zugeschrieben werden dürfen. Gewiss ist übrigens, dass Freysing wenn nicht mit noch nähern damaligen Slawenländern, doch mit Kärnthen, Krain etc. mancherley, wenigstens administrative Verbindungen hatte.

So lehrt eine Notiz am Schluss des Cod. Fris. 227: *Walto episcopus conquirivit ab Arnolfo rege in Carinthia Regalem Capellam apud Lurna cum adjacentibus bonis, postea acquisivit ab eodem rege aliam capellam apud Liburniam cum adjacentibus bonis . . .*

Veranlassung genug für Freysinger Geistliche, sich gelegentlich auch um das Seelenheil ihrer, wenn auch in fremder Diöcese lebenden Untergebenen zu bekümmern.

Wie es sich übrigens mit St. Batho, des Freysingischen Bischofs Ellenhard Sacellan, der bey Arnpack (chr. Bojoar. col. 74) S. Watho Carinthiae apostolus heisst, verhalte, und ob das schwanken zwischen *B* und *W* im Namen etwa gar auf einen gebornen Slawen rathen lasse, mag dahin gestellt bleiben. Ihm freylich könnte man, wenn Arnpecks Benennung Grund haben sollte, jene Formeln mit dem grössten Rechte zutrauen. Auch in solchem Falle wären sie gegen ein Jahrhundert jünger.«

Avšak Schmeller zde neodhadl správně stáří našich památek. Nynější palaeografové kladou je do X. neb XI. století. Ředitel mnichovské knihovny p. J. v. Laubmann psal mi o nich:

Ihre Anfrage wegen der Freisinger Denkmäler beantworte ich in ihrem ersten Teil dahin, dass die Handschrift keineswegs ein Palimpsest ist; vielmehr ist das Pergament stellenweise so dünn und zart, dass die Schrift der umstehenden Seite durchschaut. Was das Alter der Handschrift betrifft, so können wir auch nicht mehr sagen, als dass diese slavischen Denkmäler am Schlusse des X. oder vielleicht in der ersten Hälfte des XI. Jahrhunderts geschrieben sind. Da Sie Photographien davon besitzen, so können sich Ihre sprachlichen Forschungen und die palaeographischen Vergleichen mit den vielen heutzutage existierenden Schrifttafeln hoffentlich leichter auf einem sicheren Punkte begegnen, als ich oder einer meiner Beamten zu bestimmen vermöchten.

München, 11/3 1895.

Dr. v. Laubmann.

Zajímavé je též jeho sdělení strany připsku o Gudagu, o čemž jsme se nahoře zmínili. Píšeť takto:

»Dass der auf Gudago bezügliche Eintrag in cim. 6426, f. 152 v., 153 — quantum mihi pertinet aus der Zeit um 1159 stamme ¹⁾, halte ich für ausgeschlossen. Es scheint mir dem Ende des X. oder Anfang des XI. Jahrhunderts, also der Zeit des Bischofs Abraham anzugehören. Die Schrift dieses Eintrags scheint gleichzeitig und hat Ähnlichkeit mit den Einträgen auf f. 158b bis 161b ²⁾, scheint jedoch nicht von demselben Schreiber zu rühren. Mit dem ersten Freisinger Denkmal auf f. 78 hat sie weniger Ähnlichkeit, doch dürfte auch diese derselben Zeit angehören. So lautet die nach erfolgten Recherchen von meinem Oberbibliothekar Dr. S. Riezler gegebene Auskunft.

München, 23. März 1895.

Direktor Dr. v. Laubmann.

Pan prof. E. Mühlbacher, známý palaeograf a historik, soudí o věku a povaze písma takto:

»Lässt sich auch die Schwierigkeit nicht verkennen, eine genaue Altersbestimmung einer Handschrift zu geben, ohne weiteres Material aus derselben oder einer verwandten Schreibschule zur Hand zu haben, mehrt sich, da bestimmte Kriterien der Orthographie, der Kürzungen wegfallen, die Schwierigkeit bei einem nicht lateinischen Texte, so kann, wenn deshalb auch nicht in zu engen Grenzen, immerhin mit genügender Sicherheit das Alter der mir in Facsimiles vorliegenden Handschrift festgestellt werden.

¹⁾ Tak myslil Schmeller, viz str. 46.

²⁾ Tedy se podobá písmo 2. a 3. památky písmu těchto poznámek, a ne 1., jak udává Kopitar dle Bernharta v Glag. Cloz. str. XXXIV: Characterem vero hujus notae de Gudago oculatus et peritus testis J. B. Bernhart eundem statuit cum caractere primae confessionis formulae, tantum paullo crassiore. Na str. XLII však praví naopak: »Nam manus, quae scripsit supra citatum »breve recodationis de curte nostra Godigo etc.« et »quantum mihi pertinet«, itemque »constitutionem venerabilis ducis Heinrichi« eadem plane videtur, quae scripsit monumentum II et III. Imo eadem fere germanica confusio B et P sonorum in dictae constitutionis latinis vocibus probrium, puplicum, forpannitum et forbannitum etc. recurrit etiam in monumentis II et III.« Že pravopis tento neopravňuje k srovnávání s II pam., vyloženo na str. 41. Taktéž i podotčeno na téže str., že v III pam. nezaměňuje se *b* s *p*, neb naopak.

Sie weist 4 Hände auf. Die erste schrieb vom Beginn »Glagolite« bis »consolentur Per«. Eine zweite trug die Liste der zinspflichtigen Leute ein (von »Racco« bis »qui census dederunt«). Die dritte fertigte den slavischen Text von »Ecce« bis »amen«. Die vierte fügte den »Sermo in nativitate s. Mariae« bei.

Die erste Hand gehört etwa der Wende des 10. u. 11. Jahrhunderts an. Eine Zeitbestimmung auf Grundlage so beschränkten Materials, $1\frac{2}{3}$ Seiten, wird an sich einen Spielraum von etwa 2 Jahrzehnten nach rückwärts oder vorwärts geben müssen, umso mehr, als die Frage, ob ein älterer oder jüngerer Mann das Stück geschrieben, eine offene bleibt. Die Schrift trägt noch im wesentlichen die charakteristischen Merkmale, wie sie Sickel (Das Privilegium Otto I. für die römische Kirche 10) für die Minuskel des 10. Jahrhunderts dargelegt hat. Es ist derselbe Charakter, den auch die beiden ältesten Hände des Brixener Traditions-codex A (Hand α aus dem Ende des 10. Jahrh., Hand β um 1030 ¹⁾) oder, um auf allgemein zugängliches Material hinzuweisen, das Autograph von Purchards Gesta Witigowonis (992), die Annalen von Hildesheim (Mon. Germ. SS. 4 t. II; 3 t. I vgl. die Hs. der Conversio Carantanorum ib. 11 t. I.) oder etwa der Codex Sangallensis 820 (Chatelain Paléographie des classiques latins t. XVIII a) zeigen.

Es muss dahin gestellt bleiben, ob die Liste der zinspflichtigen Leute noch vor Eintragung des folgenden slavischen Textes hier eingeschrieben oder nach dessen Eintragung in die leer gebliebene Stelle, wie solches häufig geschah, eingefügt wurde. Die Schrift weist noch auf das 11. Jahrh.

Der 2. Hälfte des 11. Jahrh. theile ich auch die 3. Hand zu. Es ist genau derselbe feste Zug, es sind dieselben Buchstabenformen, welche in dem in Regensburg geschriebenen Autograph des Mar'anus Scotus (von 1079) (Paleographical Society I t. 191) oder im Autograph Otlohs von St. Emmeramm aus ungefähr derselben Zeit (Arndt Schrifttafeln 2. A. T. 19) oder in andern Handschriften des 11. Jahrh. (so Arndt T. 50, Mon. graph. VIII, 15; 10, 5) begegnen.

Erst nach diesem Text ist der »Sermo« von der 4. Hand eingetragen. Die Schrift (so noch durchaus f, noch Verschränkung von r und t) wie die Vocalisation (nur ξ neben ae) weisen auch den Sermo noch dem Ausgang des 11. Jahrh. zu.

Das 12. Jahrhundert ist für die slavischen Texte ausgeschlossen.

Wien, 19. April 1895.

E. Mühlbacher.

Frisinské památky jsou nám nyní novým důkazem, jak se kořistilo i u západních Slovanů z pokladů, které poskytovalo církevně-slovanské písemnictví. Čím důkladněji se nyní studují starší památky slovanského písemnictví, tím více shledáváme, jak mocný vliv měla církevní slovanština i na západní Slované. Slovanští apoštolé založili dílo, jehož účinky jeví se později i mimo území, na němž původně působili, u jižních, východních ano i západních Slovanů. Vliv tento u západních Slovanů nebyl však dosud důkladně a spravedlivě oceněn a uznán. Chci jen podotknouti, že máme v staročeské literatuře píseň, jež pošla z církevní slovanštiny (Gospodine pomiluj ny) a mnoho výrazů, které dle se udržely až do nynějška (blahosloviti, přěsný a jiné), čehož Dobrovský (Gesch. d. b. L. 1818) ještě nechtěl uznat. O písni dotčené nemohl se ani rozhodnouti, má-li ji připsati vlivu církevní slovanštiny. Jak dalece však tento vliv sáhal, je ovšem spornou otázkou. Poněvadž pak dále církevní písemnictví přešlo z Čech do Polska, podlehla bezpochyby i polština jeho vlivu. Vliv tento jeví se i v slovinštině, jak nyní zřejmě vidíme, tak že se může říci, že dílo slovanských apoštolů působilo takměř na veškeré Slovanstvo.

Vliv ten mohli míti pěstitelé církevně-slov. písemnictví, neboť stáli na výši vzdělanosti a osvěty. Jak vysoce vzděláni byli slovanští mniši, toho nalézáme čím dále tím více důkazů.

¹⁾ Facsimiles verdanke ich der Güte meines Kollegen O. Redlich vgl. dessen Traditionsbücher des Hochstifts Brixen XIII f.

Dovedli překládati nejen z řečtiny a latiny (ku př. Kijevské listy), nýbrž i ze — staroněmčiny, jak nyní vidíme z Frisinských památek a ze zpovědních formulí v Euch. sin.

Frisinské památky mají pro nás ještě jinou důležitost. Církevní jich slovanština činí ovšem dojem staršího svého období, jak se asi jevila za času působení obou slovanských apoštolů ve velkomoravské říši a v Pannonii a v době bezprostředně následující (srovn. balij, natrověchu, spytny, iskonj atd.), nicméně ukazují se již i zde některé zvláštnosti, které nám prozrazují takové změny po lexikální stránce, jaké nalézáme i v pozdější redakci církevně-slov. památek (ku př. trebu tuorim II 19 m. žrtvu; zopirnicom II 73 m. soprem; stol II 72 m. prestol; doŕda II 61 m. daŕe da; primete I 33 m. nasledite; segna II 45 m. žejoča; nebo II 98 m. ibo, jak máme výhradně v nejstarších textech; deuuic III 19 vedle toho ovšem i starší devam I 6; liho li si II 82 (viz index u hesla si); v závěti te II 2, čemuž v církevní slovanštině pozdější doby odpovídá to; sem patŕí konečně snad i nudmi III 31 (doklady k těmto výrazům udány byly dŕlem již dŕíve na příslušných místech, dŕlem se tak stane v indexu). Z toho jde na jevo, že již na území na kterém působili slovanští apoštolé a kde zaváděli slovanské bohoslužby, záhy se ukazují první stopy částečně změněné redakce prvního překladu písma sv., které potom dosti zřejmě vidíme v památkách, jež vznikly na bulharské půdě. Avšak záleží nyní na tom, aby se vypátralo, jaké to byly okolnosti, které způsobovaly tuto částečnou změnu. Že nepocházela od domácích účastníků, můžeme z vážných příčin předpokládati. Mně se zdá dosti pravdě podobné, že podnět k těmto změnám dán byl východobulharskými či lépe dackobulharskými učenňiky, kteří samostatněji zasahovali do literární činnosti dále udržované i po smrti jejích zakladatelů. Dotčené změny týkají se totiž hlavně výrazů, které se výlučně neb skoro výlučně vyskytují ve východobulharské škole, ku př. u Jana exarcha bulharského, což se snad opět tím vysvětluje, že tyto výrazy byly v dackém a východním Bulharsku běžnější. Výrazy ty tvoří jakousi protivu mezi východní bulharštinou a mezi západní (macedonskou) bulharštinou, která se nám asi zachovala v nejstarších překladech církevně-slovanských od obou slovanských apoštolů pocházejících. Že by byli též chrvatští glagolité k těmto změnám vydatněji přispěli, nezdá se mi při onom konservativismu, který se v chrvatských památkách právě jeví, pravdě podobné. O těchto otázkách viz v mém spise O mluvě Jana ex. b. str. 14—15. Že se řady Methodiových učenňků doplňovaly též z Bulharska, jest dosti pochopitelné. Blízká příbuznost, ne-li totožnost jich vlastního jazyka a církevní slovanštiny, mimo to celý duševní svět byzantinský, z něhož vyšli i slovanští apoštolé a jehož vlivu podléhali i Bulhaři dosti záhy, nemohly jinak nežli přitažlivě působiti na horlivou mládež bulharskou, jakož i kouzlo, provázející všude ve slovanském světě jméno slavných našich učitelův. Že bylo již záhy spojení s velkomoravskou říší a s Bulharskem, ukazuje nám ta okolnost, že se učenňci tito uchýlili, když byli po Methodiově smrti z velkomoravské říše vypuzeni (886), hlavně zase do Bulharska, kdež potom nastal onen známý rozkvět písemnictví církevně-slovanského, hlavně za panování císaře Symeona. Ostatně třeba ovšem na to pamatovati, že bulharský kmen sídlil též i v jižním Uhersku až k levému břehu Dunaje (srovn. slovo Pešť, zbytky dackých Bulharů, které se zachovaly až do našeho století v Sedmihradsku atd.). Jich nářečí mohlo býti příbuzné s nářečím ve východním Bulharsku.

Jsou-li naše vývody správné a vznikly-li naše památky původně v nynějším Uhersku nebo spíše v krajinách někdejší velkomoravské říše, máme nyní opět nový důvod proti Miklosichově teorii. Jak s dostatek známo, předpokládal Miklosich, že církevní slovanština byl jazyk, jímž se skutečně mluvilo v Uhersku (v Pannonii), ano snad i na Moravě. Ve Frisinských památkách shledali jsme však stopy českého (slovenského) jazyka a to byl tedy spíše onen jazyk, kterýmž se mluvilo na jmenované půdě, jak se to celkem děje ještě nyní. Na uherské půdě byli ovšem také Slovinci (hlavně u jezera Blatného), jakož se i dnes na západu zachovaly ještě jich zbytky, ale u těchto nebyl učiněn počátek církevně-slov. písemnictví, nýbrž na Moravě.

Nalezli-li jsme dále ve Frisinských památkách již první stopy pozdější redakce, která se jeví též v církevně-slovanském překladě písma sv., můžeme s jakousi pravděpodobností předpokládati, kdy asi staroněmecké formule, vyskytující se též ve Frisinských památkách, do církevní slovanštiny přeloženy býti mohly. Na dobu, v níž zároveň působili oba slovanští apoštolé mezi Slovy, a na dobu, v níž sám Method úkol svůj dále plnil, nemůžeme snad ani pomýšleti, neboť v případě tomto jevil by se v citatech Frisinských památek jistě prvotní překlad sv. evangelia. Od tohoto by se asi za jich živobytí nikdy nebylo odbočovalo; v jiných textech mohlo by se to ovšem spíše státi. Poněvadž nám ale vedle uvedených změn přece některé výrazy připomínají tento původní překlad (jako balij, natrověchu), můžeme připustiti, že překlad staroněmeckých formulí do církevní slovanštiny, která nebyla ovšem bezvadná, pořízen byl záhy po době působení slovanských apoštolů, tedy někdy ke konci IX. stol., když učenci Methodiovi z velkomoravské říše byli vypuzeni a hlavně do Bulharska se uchýlili. Někteří mohli ovšem ještě dále za změněných okolností v uherských krajinách působiti — a pokud to šlo — se svými druhy ve východním Bulharsku spojení udržovati. Tyto změněné okolnosti mohly snad záležeti hlavně v tom, že bylo třeba naprosto přidržeti se nyní římského obřadu — aspoň na jistém území — a takto jaksí ještě více přilnouti k římské církvi. Jagic připouští, že již za časů Methodiových byl na území se slovanskou bohoslužbou aspoň částečně zaveden římský ritus. Pravíť ve svých *»Glagolitica«* na str. 5—6 (*Denkschriften cís. akademie věd ve Vídni, fil.-hist. tř. sv. XXXVIII. r. 1890*): *»Seit der Bekanntmachung der Kijewer Blätter also muss an der Behauptung festgehalten werden, dass schon in der ältesten Epoche der slavischen Liturgie, die man als mährisch-pannonische zu bezeichnen pflegt, in welche jedenfalls dieses Denkmal fällt, die ersten Versuche gemacht wurden den Gebrauch der altslovenischen Kirchensprache mit den Anforderungen des römischen Ritus in Einklang zu bringen. Ich hatte früher, nach dem Vorgang Šafaříks und Anderer, hauptsächlich die Zeiten, die unmittelbar auf den Tod des Methodius folgten, in Betracht gezogen. Allein es scheint vieles dafür zu sprechen, dass der erste Anfang der Umgestaltung bereits in die dornenvolle Laufbahn des pannonischen Erzbischofs fällt«* a na str. 4: *»Jetzt unterliegt es nämlich keinem Zweifel mehr, dass nicht erst in Kroatien, sondern schon im Bereich Grossmährens und Pannoniens, zu einer Zeit, als dort die slavische Liturgie noch ihr bedrängtes Dasein fristete, die ersten Versuche gemacht worden waren, die kirchenslavische Sprache für den Gottesdienst dadurch zu erhalten, dass man sich im Ritus der herrschenden römisch-germanischen Richtung anschloss und in diesem Sinne auch die Kirchenbücher anfang umzuarbeiten.«*

Za takových okolností mohly býti přeloženy i německé formule běžné v církvích s latinským ritem v době, kde se již snad hledělo odolati opozici proti slovanským bohoslužbám tím, že se chránil všemožně římský ritus. Stojíce na tomto stanovisku, musíme vřaditi prvotní text Frisinských památek, jenž byl psán jedním ze slovanských písem, s kijevskými listy v touž kategorii, jen že byl původní text těchto asi starší, nežli onen Frisinských památek. V těchto zachovaný nám přepis poukazuje k staršímu textu, jenž znamená snad jen další postup na této cestě, směřující k tomu, aby se Slované najednou všeho nevzdali. Poněvadž ve východní církvi, jak jsme viděli, takových formulí nebylo, stojí naše památky též v jakési protivě proti jejím tradicím. A přece se jich užívalo později i na jihu (v Macedonii), jak nám Euch. sin. ukazuje.

Přeložily se tyto formule do slovanštiny proto, aby se jich hned původně užívalo tam, kde před tím v chrámech slovanský jazyk nepožíval žádného práva? Asi sotva. Spíše se zdá, že se tak mohlo státi jen tam, kde byla slovanská bohoslužba třeba jen částečně ještě v platnosti. Tuto okolnost třeba též uvážiti, chceme-li připustiti, že by byl snad překlad pořízen teprve někde v Korutansku. Byly-li tamtéž někde slov. bohoslužby — o čemž arciž nemáme žádných zpráv — mohl tam i náš překlad pořízen býti, jen že bychom potom tak lehce ne-

dovedli si vyložit bohemismy ve Frisinských památkách. Jinak se ovšem můžeme spřáteliti s myšlenkou, že byl původně někde v severní Pannonii nebo vůbec na pozdějším uherském území pořízen a odtud že se dostal církevně-slov. text k Slovincům a že tam byl přepsán. Na půdě, na níž se ještě nepěstovalo církevně-slov. písemnictví, nemohly se hned tak beze všeho poříditi překlady ty pro velké překážky jazykové. Můžeme li si tedy vznik překladu spíše jen tam představit, kde znali ještě ke konci IX a na začátku X stol. slovanskou bohoslužbu, musíme především v krajinách dotčených po takových místech pátrati. Místa taková byla ještě v XI stol., jak nám ukazují Kijevské listy. Pro povahu jazykovou nejsme ani nuceni držeti se slovinského území hned při vzniku původního textu Frisinských památek, neboť co tam je slovinského, dostalo se tam teprv při posledním přepisu neb při posledním spracování (snad již několikátém). Naopak nám ukazují zachované v nich bohemismy, že původní texty vznikly na půdě, kde panoval ještě český (slovenský) živel.

Než chceme se nyní blíže seznámit s textem Frisinských památek jak v originalu tak i v transskripci a lat. překladu. Berouce za základ církevní slovanštinu, jak ani jinak by dle dosavadních výkladů nemohlo býti, nemusíme ještě proto v transskripci klásti tam *ě* a *γ*, kde nás zachovaný přepis obyčejně nechává v pochybnostech, neboť třeba též šetřiti rázu slovanštiny, jak se nám jeví v prepisech. Avšak při *γ* jsme viděli, že se volil v II památce mnohdy spřežkový způsob psaní (ui). Zde jsme nechali v transskripci též *γ*. Toto bylo všude psáno v indexu tam, kde je očekáváme dle církevní slovanštiny (jakož i *ě*), poněvadž mnohá slova možno vyložit jen na základě církevní slovanštiny. V transskripci jsme dále všude psali *ch*, poněvadž pravopis (viz str. 39) je předpokládá.

Co se týče vydání Kopitarova, třeba podotknouti, že je celkem dosti správné. Jen některé maličkosti třeba u něho opravit. O některých jsme se již zmínili (hlavně o čárkách nad samohláskami atd. v I).

Tak ku př. psal II	28: zinci	v rkp. je ale zinzi
II	80: zuete	» » » » fzuete
II	81: libo bodi	» » » » libobodi
II	100: pecfáchv	» » » » petfáchv
III	72: uchrani me	» » » » uchranime.

I.

a) Text v původním znění.

b) v transskripcii.

GLAGOLITE PONAZ. REΔKA ZLOUEZA.

Glagolite po nas redka slovesa:

Bofe gozpodi miloztiuvf. otze bofe. tebe
izpovuede.
vuez moi greh. Í zuetemu creztu. Í zuetei
marii. Í zue
temu michaelu. Iuuizem crilatcem bofiem.
I zuetemu pe
5 tru. I' územ zelom bofiem. I územ
mufenicom bofiem.
Iúzem vuernicom bofiem. I územ devuám
praudnim. I úž
praudnim. Itebe bofirabe. chokú. biti.
izpovueden. uzeħ. moiħ
greh. Í vueruiú. da mi. ie. nazem zuete.
beufi. iti fe. na oħ
zuet. pakife uztati. na zodⁿⁱ den. Ímeti mi
ie. řivuof
10 pozem. Ímetimiie. otpuztic moiħ
grechou. Bofe

Bože, gospodi milostivi, očče bože, tebe
isповede
ves moj grech, i svetemu Kristu (Krstu),
i svetej Marii, i sve-
temu Michaelu, i vsem krilatcem božiem,
i svetemu Pe-
5 tru, i vsem selom božiem, i vsem mučenikom
božiem,
i vsem vernikom božiem, i vsem devam
pravdnim, i vsem
pravdnim, i tebe, boži rabe, choću biti
isповeden vseh moich
grech, i veruju, da mi je na sem svete bivš
iti že na on
svet, paki že vstati na sodni den. Imeti mi
je život
10 po sem; Imeti mi je otpustik moich
grechov. Bože

Ř. 3.: zuetemu creztu, že by zde mělo slovo crezt týž význam jako v ř. 20 (baptismus, křest), nelze připustiti; dle jiných formulí předpokládal Dobrovský, že zde má býti Jan Křtitel (Joanni Baptistae), ač by slovo to mělo teprv po »zuetei marii« následovati. V originále bylo bezpochyby **крѣсть** = Kristus; v stč. formulí: ... zpowiedagy sie bohu otczy, fynu, swatemu duchu (Listy fil. XV, 37). Strany zuetemu viz index.

Ř. 8. beufi (byvši v. str. 42). Zvláštní tento tvar místo očekávaného na -u i v církv. slov. **Бѣуѣи** opětuje se ještě dvakrát v druhé památce: »neprigemlioki« II 3 a »imoki« II 6. Jest to tak zvané gerundium, v němž v církevní slovanštině máme obyčejně koncovku -**уѣ**. Tak zní naše místo z II pam. v homilii církevně-slov.: ašče by zapovědъ съхранилъ, то въ вѣкъ jemu bylo žitije, starosti nepřijemljušče ni slъzъna dѣla imušče. V jihoslovanských jazycích bývá v případě tom často koncovka -šti, -či, -ći (srovn. Miklosich, Vgl. Gramm. IV² str. 829 a 837).

Ř. 9. »ni« ve slově »sodni« bylo později psáno nad řádkem, viz str. 36.

I mo vueru .fmoi fivuof . I da bim uzliffal	i mo veru, i moj život. I da bim uslišal na
na zodni	sodni
den tuó milozt vueliu . Z temi iefe ýzovuef	den tvo milost velju s temi, ježe vzoveš
tvoí	tvoi-
mi vzti. Pridete otza mega . izvuolieni . pri	mi usti: pridete, otca mega izvoljeni, pri-
mete vúecfne vúezelie . í vúecfni fivuót . Efe v	mete večne veselje i večni život, eže v(i)
85 iezt . ugotoulieno iz uueka ý uuek. Amen.	85 jest ugotovljeno iz veka v vek. Amen.

Dicite post nos pauca verba.

Deus, dominé misericors, pater deus, tibi confiteor
 omne meum peccatum, et sancto Christo et s. Mariae et sanc-
 to Michaeli et omnibus alitibus (angelis) dei, et sancto Pe-
 5 tro, et omnibus legatis dei, et omnibus martyribus dei,
 et omnibus fidelibus dei, et omnibus virginibus justis et omnibus
 justis, et tibi, serve dei, volo esse confitens omnia mea
 peccata, et credo, quod mihi est, postquam in hoc mundo fuero, eundum in illum
 mundum, rursus resurgendum ad iudicii diem. Habenda mihi est vita
 10 post hanc, habenda mihi est remissio meorum peccatorum. Deus
 misericors, accipe meam confessionem meorum peccatorum, quod
 feci mali ex eo die, quo fui in hunc mundum
 redditus et fui baptizatus; quod memini aut non memini, aut
 libens aut coactus, aut sciens aut nesciens, aut in in-
 15 justo jurejurando aut mendacio, aut furto aut invidia aut in fornicatione (?)
 aut in adulterio (?), aut si id mihi collibuit, quod mihi non conveniebat
 collibere, aut in calumnia (?), aut dormiens aut non dormiens, aut quod non
 servavi dominicam, nec sacrum vesperum, nec meum
 jejunium et aliud multum, quod contra deum et contra me-
 20 um baptismum. Tu solus, Deus, scis, quam mihi illius necessitas
 est magna. Deus, domine misericors, tibi me excusabilem
 facio horum enumeratorum peccatorum et aliorum multorum
 et majorum et minorum, quae feci. Horum me tibi
 excusabilem facio, et sanctae Mariae, et omnibus sanctis.
 25 Et ut in hoc mundo talis peccati punitionem accipiam,
 quam tu mihi impones et quae est tua misericordia et (ut) tibi placet.
 Deus, qui venisti de coelo (et)iam te dedisti martyrio pro omni
 populo, ut nos diabolo eriperes, eripe me omnibus diabo-
 lis. Misericors domine, tibi commendo meum corpus et
 30 meam animam, et mea verba et meum opus, et meam voluntatem.
 et meam fidem, et meam vitam. Et ut exaudiam in iudicii
 die tuam misericordiam magnam cum his, quos convocabis tu-
 o ore: venite patris mei electi, possidete
 aeternum gaudium et aeternam vitam, quod vobis
 35 paratum est e seculo in seculum. Amen.

Ř. 34. »vúecfne«, očekáváme »vúecfno« (dle slovinského jazyka, v cír.-slov. БЪВАНОЕ) viz str. 18.

Ř. 34. »efe v« omylem m. »efe vi« (eže vy).

II.

Eccę bi detd naf neze
 grefil tevuekigemube
 fiti starosti neprigem
 lióki nikoligefe pet
 5 fali neimugi niflzna
 telezeimoki nuúvue
 kigemubefiti bone
 fezavuiztiubui ne
 priiazninu uvignan
 10 Odszlauuibofigę Potom
 nanarodzlovuezki
 strazti Ipetzali boi
 do neimoki Ibzzre
 duzemirt lpagi bra
 15 tri ia pomenem ze
 dai zino uuebofi na
 refemze botomu Oz
 stanem zich mirzcih
 del Efe sunt dela foto
 20 nina Esetrebu tuorim
 bratra Oclevuetam Efe
 tatua Efe rafzboi Esepulti
 ugongenige Eferoti Choi
 fe lh nepazem nuge pre
 25 stopam Efene nauuizt
 nizce teh del mirzene
 pred bofima ozima mo
 fete potomu zinzi uvi
 deti lzami rozumeti
 30 efefefe priuuae zlou
 uezi Ułiza tazie aco
 fe imuigezim tere ne
 priiaznina uznenauvi

Eče bi ded naš nese-
 grešil, te v vekí jemu be
 žiti, starosti ne příjem-
 ljoči, nikoliježe pe-
 5 čali neimy, ni slzna
 telese imoči, nu v ve-
 ki jemu be žiti. Pone-
 že zavistju by ne-
 prijazninu vignan
 10 od slavi božije, potom
 na narod človečki
 strasti i pečali poi-
 do (i) nemoči i b(e)z re-
 du smrt. I paki, bra-
 15 tria, pomenem se,
 da i sinove boží na-
 rečem se; potomu os-
 tanem sich mrzkich
 del, eže sunt dela soto-
 20 nina: eže trebu tvorim,
 bratra oklevetam, eže
 tatva, eže razboj, eže p(u)lti
 ugojenije, eže roti, koich-
 že ne pasem, nu je pre-
 25 stopam, eže nenavist.
 Ničže tech del mrz(e)ne(je)
 pred božíma očima. Mo-
 žete potomu, sinci, vi-
 deti, i sami rozumeti,
 30 eže beše prive(je) člo-
 veci v lica tacie, ako-
 že i my jesim, tere ne-
 prijaznina vznenavi-

Ř. 2. te (v církevní slov. to) je zvláštností pozdější doby, viz str. 49.

Ř. 3. neprigemlioki, viz poznámku k »beufi« I 8.

Ř. 5. »neimugi« viz str. 42.

Ř. 6. »imoki« viz pozn. k »beufi« I 8.

Ř. 13. »neimoki« má být bezpochyby: i nemoki. Tak se přepsal pisatel i v ř. 23: choife Ib m. choihfe, tedy představoval slabiky vedle sebe jsoucí. Jinde psal hlásku, která teprv následovala neb již předcházela, ku př. v ř. II 98 psal původně strar a udělal z toho strad-acho, v ř. 23 psal ugon- genige a neopravil toho.

Ř. 20. »efe trebu tuorim« zajímavý výraz pro pohanskou obět; vyskytuje se později též místo **жрѣта**, viz str. 19.

Ř. 23. stran »ugongenige« viz str. 17., choi viz pozn. k ř. 13. Miklosichův výklad (Vgl. Gramm. 3^a str. 149) nezamlouvá se z grafických příčin.

deffe A boſiu uzliubiſe
 85 da botomu nine Ujircu
 vah ich clanam ze I mod
 lim ze im Izefti ich
 pigem I obeti naſſe im
 nezem Ozcepaſgenige
 40 telez naſich iduſ naſich
 Tigeſemoſem imui eſte
 buiti eccę tage dela
 naſnem delati iaſeo
 ni delaſe Onibo laſ
 45 na natrovuechu ſeg
 na naboiachu bozza
 obuiachu naga ode
 achu malo mogoncka
 uime boſie bozzekacho
 50 mrzna zigreahu ſtran
 na bod crowi zuoge
 uvedechu Utim
 nizah iuzeleznih
 vvofich Uclepenih
 55 bozcekachu I u ime
 boſie te uteſſahu
 temi temitize deli
 bogu briplifaſe taco
 zinzi inam ze mod
 60 liti tomuge vuirch
 nemo Otzu Goſzpodi dol
 dani tamoge vzed
 li vzezarftuo fuoge
 Eſeieſt úgotouleno iz
 65 coní doconi izvvo
 lenico^{com} boſiem I gezm
 bratria bozuuani ib
 bgeni Egoſenemoſem
 niki^{fe} liza niucrí
 70 ti nicacoſé ubega
 ti nugeſtati pred
 ſtolom boſigem ze
 zopirnicom naſim
 zezlodgem ſtarim

deſe a božíu [blagodet] vzljubiſe.
 85 Da potomu ninje v cirk-
 vach ich klanam ſe i mod-
 lim ſe im i čeſti ich
 pijem i obeti naſe im
 neſem o ſepaſenije
 40 teles naſich i duš naſich.
 Tije že možem i my eſte
 byti, eče taje dela
 načnem delati, jaže o-
 ni delaſe. Oni bo lač-
 45 na natrovechu, žej-
 na napojachu, boſa
 obujachu, naga ode-
 achu malomogonča
 v ime božíe poſečacho
 50 mrzna ſigreachu, ſtran-
 na pod krovi ſvoje
 vvedechu, v tim-
 nicach i v železnech
 vožich vklepenich
 55 poſečachu, i v ime
 božíe te uteſachu.
 Temi, temi ti ſe deli
 bogu približaſe. Tako,
 ſinci, i nam ſe mod-
 60 liti tomuje vrch-
 nem(u) otcu goſpodi, dož-
 da ni tamoje vſed-
 li v ceſarſtvo ſvoje,
 eže jeſt ugotovleno is-
 65 koni dokoni izvo-
 lenikom božíem. I jeſm,
 bratria, pozvani i p(o)
 b(e)jeni, egože nemožem
 nikjer ſe lica ni ukri-
 70 ti, ni kakože ubega-
 ti, nu je ſtati pred
 ſtolom božijem ſe
 ſopirnikom naſim,
 ſe zlodjem ſtarim,

Ř. 34. (blagodět) doplňujeme z homilie Klementovy, ve Fris. památce slovo to vynecháno.

Ř. 44. zde se počínají tak zvané skutky milosrdenství (sex opera misericordiae) ve zpovědních formulích často se vyskytující (viz str. 24).

Ř. 60. vuirchnemo viz str. 29.

Ř. 61. doſ(e)da připomíná též pozdější dobu (viz slovníček).

Ř. 65. doconi, dokoni i v českých památkách (viz slovn.).

Ř. 69. liza viz v slovn.

75 igeftze pred bofi
 ma ofima vzaco
 mu zuoimi vzti
 izuoim glagolom
 izbovuedati Efege
 80 nafemfzuate chifto
 ftuoril libobodi do
 bro libolizi zlo
 Dactomudini zinzi
 muzlite ide neca
 85 moze vcloniti nu
 ge pred bofima ofima
 ftati izio prio imeti
 iufegezim bovvedal
 Naf gozbod zueticruz
 90 ifegeft bali teleznaffih
 izpafitel dufnaffih ton
 bozzledine balouvani
 ge posledge pozftavv
 iucazalge im feze nam
 95 dozftoi odgego zavue
 kati igemuzeoteti
 preife naffi zef ztoco
 ftradacho nebo ie te
 pechu metlami ipri
 100 nizfe ogni petfachv
 imetfi tnachu ipolezv
 vufachu ifelezni cliufi
 ge raztrgachu atobac
 mui ninge nafu prau
 105 dnu vuerun ipraudnv
 izbovuediu toiemofim
 ztoriti efeoni to vue
 lico ftraftiu ftuorife
 dapotomuzinzi bofi
 110 raba prizzuauſe tere
 im grechi vuafa poſte
 te fim izpovvedni bo
 . dete grechov uuaſih.

75 i jest se pred boži-
 ma očima vsako-
 mu svojimi usti
 i svojim glagolom
 ispovedati, eže je
 80 na sem svete kiždo
 stvoril, libo bodi do-
 bro libo li si zlo.
 Da k tomu dini, sinci,
 myslite, ide ne, ka-
 85 mo se ukloniti, nu
 je pred božima očima
 stati, i sjo prjo imeti,
 juže jesim povedal.
 Naš gospod, sveti Krist,
 90 iže jest bali teles našich
 i spasitel duš našich, ton
 posledine balovani-
 je posledje postav(l)
 (i) ukazal je, imže se nam
 95 dostoi od iego zave-
 ćati, i jemu se oteti.
 Prejše naši žestoko
 strādacho, nebo je te-
 pechu metlami i pri-
 100 nizše ogni pečachu,
 i meči tnachu, i po lesu
 vešachu, i železni ključi
 je rastrgachu. A to pak
 my ninje našu prav-
 105 dnu verun i pravdnu
 ispovediu toje možem
 storiti, eže oni to ve-
 liko strastju stvoriše.
 Da potomu, sinci, boži
 110 rabe prizvavše, tere
 im grechi vaše počte-
 te, i im ispovedni bo-
 dete grechov vašich.

Ř. 89. cruz viz str. 30. Skratku, o níž zmínka se děje, mohl si přepisovač či spíše předčítatel vykládati jako krŕstŕ = kříž, přihlížel li jen k tomu, co hned následuje, neboť máme i jinde, ku př. v Glag. Cloz. podobně: i krŕstŕ priŕedŕ bali se javi ř. 591—592. Avšak zpafitel duf naffih se k tomu nehodí.

Ř. 91. ton viz str. 31.

Ř. 97. stran »preife« viz slovn. (pod prejše).

Ř. 110. raba a vaša viz str. 29.

- Si avus noster non peccasset, tum in secula ei esset vivere senectutem non accipienti, nunquam curam habens (-enti), nec lacrimabile corpus habenti, sed in secula ei esset vivere. Postquam invidia fuit diaboli expulsus
- 10 a gloria divina, tunc in genus humanum dolores et curae inciderunt et morbi et sine ordine mors Et iterum, fratres, meminerimus, ut et filii dei vocemur; propterea abstinemus his turpibus operibus, quae sunt opera sata-
- 20 nae: quod sacrificium (idolis) facimus, fratrem calumniamur, quod furtum, quod homicidium, quod carni faventia, quod iuramenta, quae non observamus, sed ea trans-
- 25 gredimur, quod invidia. Nihil his operibus turpius ante dei oculos. Potestis igitur, filioli, videre et ipsi intelligere,
- 30 quod fuerunt primum homines faciebus tales, quales et nos sumus et diabólica oderunt et divinam (gratiam) dilexerunt.
- 35 Ut ideo nunc in ecclesiis eorum genuflectamus et offeramus ad eos et honori eorum bibamus et sacrificia nostra iis offeramus pro salute
- 40 corporum nostrorum et animarum nostrarum. Idem possumus et nos adhuc esse, si eadem opera coeperimus facere, quae illi faciebant. Illi enim esurientem pascebant, siti-
- 45 enti dabant potum, nudipedem calceabant, nudum cooperiebant, infirmum in nomine dei visitabant
- 50 frigentem calefaciebant, hospitem colligebant (sub tecta sua introducebant), in carceribus et in ferreis vinculis inclusos
- 55 visitabant, et in nomine dei eos consolabantur. His, his illi operibus deo appropinquabant. Sic filioli, et nobis orandum ad eundem supremum patrem, dominum, donec nos ibidem collocet in regno suo, quod est paratum ab initio ad finem electis dei. Et sumus, fratres, vocati et incitati (coacti) a cuius non possumus usquam nos facie abscondere nec ullo modo effugere, sed est standum ante thronum dei cum adversario nostro, cum malefico antiquo
- 75 et est ante dei oculos unicuique suo ore et suo verbo confitendum, quod
- 80 in hoc mundo quisque fecit, sive est bonum, sive malum. Illius diei, filioli, mementote, qua non est quo
- 85 effugere sed est ante dei oculos standum et haec contentio habenda quam dixi. Noster dominus, sanctus Christus,
- 90 qui est medicus corporum nostrorum et salvator animarum nostrarum, is ultimam medicinam postremum proposuit et monstravit, quo nos
- 95 conveniat illi renunciare et illi nos eripere.

Antecessores nostri duriter
sunt passi, nam eos verbe-
rabant virgis et ad-
100 moventes igni torrebant
et gladiis secabant et in silva
suspendebant et ferreis uncis
eos dilacerabant. At hoc denuo
nos nunc nostra jus-
105 ta fide et justa

confessione idem possumus
facere, quod illi illo mag-
no dolore fecerunt.
Ergo, filioli, dei
110 servos advocate et
eis peccata vestra enu-
merate et eis confitentes es-
te peccata vestra.

III.

Jazze zaglagolo
zlodeiu. Iuzem iego
delom. Iuzem iego
lepocam. Toše uue
5 ruiū ubog uze mo
goki. Iu iega zin;
Iu zuuēti duh. Data
tri imena. edin bog
gozpod zuuēti.
10 iše zuori nebo. Iz
emlo. Toše izco ie
ga milozti. Iščē
mariae. Iščē mic
hahela. Iščē pe
15 tra. Iušeh božih zil.
Iušeh božih mofe
nic. Iušeh ʔ za
connic. Iušeh zuših
deuiz. Iušeh ʔ moki
20 Da mirafite napomoki
biti. Kibogu moih gre
chou. Dabim čisto iz
pouued ztuoril. Iod
puztic otboga priel.
25 Bogu uze mogokemu.

Jaz se zaglagolo
zlodeju, i vsem jeho
delom, i vsem jeho
lepočam. Tože ve-
5 ruju v bog vsemo-
goči, i v jega sin,
i v sveti duch, da ta
tri imena edin bog,
gospod sveti,
10 iže s(t)vori nebo i z-
emlo. Tože isko je-
ga milosti, i sancte (svete)
Mariae, i sancte (svetega) Mic-
haela, i sancte (svetega) Pe-
15 tra, i vseh božich sil
i vseh božich moče-
nik, i vseh (božich) za-
konnik, i vseh svetich
devic, i vseh (božich) moči,
20 da mi račite na pomoči
biti ki bogu moich gre-
chov; da bim čisto is-
poved stvoril, i od-
pustik ot boga prijel.
25 Bogu vsemogočemu

Ř. 1. Se začátkem naší formule srovn. sangallskou (Müllenhoff u. Sch. str. 291): »Ih fersache dem tiufel unt ellin sīnu werc unt alle sīne gezierde...« a jiná (str. 292): »ih intsago mih demo tiufeli unde allen sīnen uuerchen unde allen sīnen zierden...« Vlivem němčiny je zde při zaglagolo se dativ. Srovn. též v slovinské formuli z XV. stol. (Slav. Bibl. II str. 170): Ja ze odpouem chudiczu ynu nega deylam, ynu vsy nega hofarti, ynu ze yzpovem ynu dalsan dam...

Ř. 12. Iščē viz str. 41.

Ř. 13. michahele vlivem německo-lat. pravopisu, tak máme i v Reichenavské formuli: unde sancte Michahēle (Müll. a Scher. str. 244).

*

izpouuede uze moie
greche . Iſce marie.
Uzeh nepraudnih del.
inepraudnega pomifenja.
30 Efe iezem uuede ztuo
ril . ili neuuede . nudmi
ili lubmi zpe ili bdě
Uzpitnih rotah . Vliſnih
refih . vtatbinah . Uzniciſtve .
35 Ulacomztue . Vlichogedeni .
Vlichopiti . Uuzmaztue .
Iuuzemlichodiani . Efe
iefem ztuoril ptuuu
bogu . odtogo dine
40 ponefe xpen bih . dafē
dodiniz negodine . Togo
uzego izpouueden bodo .
Bogu . Iſce marii . I ſco
laurenzu gozpodi.
45 Iuzem zuetim . Itebe
bofi rabe . Caiuze
moih grechou . Iradze
chocu caiati . elicofe
zimizla imam eche
50 me bofe poſtediſi . Daimi
bofe gozpodi . tuuoiu
milozt . dabim nez
ramen . ineztiden
nazudinem dine.
55 predtuima ofima
ſtoial . igdaſe pri
def zodit . Siuui .
I mrtuim . comuſdo
pozuem dele . Tebe
60 bofe miloztivui
poruſo uza moia
zlouuez I moia
dela . Imoie pomif
lenie . Imoie zridze .
65 I moie telo . Imoi
ſuuot . Imoiu dufu .
Crifte bofi zinu .
ife iezi razil . nazi

ispovede vse moje
greche, i sancte (svetej) Marie,
vseh nepravdnich del
i nepravdnega pomiſljenja,
30 eže jsem vede stvo-
ril ili nevede, nudmi
ili lubmi, spe ili bde,
v spitnich rotach, v ližnich
rečich, v tatbinach, v sničistve,
35 v lakomstve, v lichojedeni,
v lichopiti, v usmastve,
i vsem lichodjani; eže
jsem stvoril protivu
bogu od toho dine,
40 ponježe (kršćen) bich, daže
do dinišnego dine. Togo
vsego ispoveden bodo
bogu i sancte (svetej) Marii, i sancto (svetemu)
Laurencu, gospodi,
45 i vsem svetim, i tebe,
boži rabe Kaju se
moich grechov, i rad se
choću kajati, elikože
simisla imam, eče
50 me bože poſtediši. Daj mi,
bože gospodi, tvoju
milost, da bim nes-
ramen i nestiden
na sudinem dine
55 pred tvima očima
stojal, igdaže pri-
deš sodit živim
i mrtvim, komuždo
po svem dele. Tebe,
60 bože milostivi,
poručo vsa moja
sloves(a), i moja
dela, i moje pomiš-
lenje, i moje srdce,
65 i moje telo, i moj
život, i moju dušu.
Kriste, boži sinu,
iže jesi račil na si

Ř. 34. uzniciſtve viz slovn. pod siničstvo.

Ř. 36. stran »usmaſtve« viz slovn. »směs«.

Ř. 44. »laurenzu« svatý tento vyskytá se (mezi jinými) často v německých zpovědních formulích (ku př. st. 267 u Müllenh. a Sch.).

zuu& priti . grel
 70 nike ifbauiti . ot
 zlodeine oblazti.
 Uchranime otuzega
 zla . Ispazime
 vuzem blafe.
 75 Amen.

Amen.

Ego abrenuncio
 diabolo et omnibus ejus
 operibus, et omnibus ejus
 deliciis. Item cre-
 5 do in deum omni-
 potentem, in ejus filium
 et in sanctum spiritum, quod haec
 tria nomina unus deus,
 dominus sanctus,
 10 qui creavit coelum et ter-
 ram. Item quaero e-
 jus misericordiam, et s.
 Mariae, et s. Micha-
 elis, et s. Pe-
 15 tri, et omnium dei legatorum
 et omnium dei mar-
 tyrum, et omnium dei fi-
 delium, et omnium sanctarum
 virginum, et omnium divinarum reliquiarum,
 20 ut mihi dignemini auxilio
 esse ad deum de meis pecca-
 tis; ut puram con-
 fessionem faciam et re-
 missionem a deo accipiam.
 25 Deo omnipotenti
 confiteor omnia mea
 peccata et s. Mariae,
 omnia injusta opera
 et injustas cogitationes,
 30 quod sciens fe-
 ci aut nesciens, coactus
 aut sponte, dormiens aut vigilans
 in gratuitis juramentis, in mendacibus
 verbis, in furtis, in fornicatione,
 35 in avaritia, in edacitate,
 in nimis bibendo, in stuprando
 et omni scelerate faciendo; quod
 feci contra

svet priti greš-
 70 nike izbaviti ot
 zlodejne oblasti,
 uchrani me ot vsega
 zla, i spasi me
 v vsem blaze
 75 Amen.

Amen.

deum ex eo die
 40 posteaquam baptizatus fui usque
 ad hodiernum diem. Hoc
 omne confitens ero
 deo et s. Mariae et s.
 Laurentio, domine,
 45 et omnibus sanctis, et tibi,
 dei serve. Poenitet me
 meorum peccatorum et libens
 agam poenitentiam, quantum
 mentis habeo, si
 50 mihi deus pepercet. Da mihi,
 deus domine, tuam
 gratiam, ut sine pудо-
 re et sine rubore
 in judicii die
 55 ante tuos oculos
 stem, quando veni-
 es judicatum vivos
 et mortuos, quemque
 secundum suum opus. Tibi,
 60 deus misericors
 commendo omnia mea
 verba, et mea
 opera, et meam cogita-
 tionem, et meum cor,
 65 et meum corpus, et meam
 vitam, et meam animam.
 Christe, dei fili,
 qui dignatus es in hunc
 mundum venire pecca-
 70 tores liberatum (liberare) a
 malefici potestate,
 custodi me ab omni
 malo, et salva me
 in omni bono.
 75 Amen. Amen.

PŘÍLOHY.

I.

Homilie, připisovaná sv. Klementu, učenníku sv. Metoděje.

Abychom mohli lépe seznati příbuznost homilie připisované Klementu s druhou Frisinskou památkou, kladu ji sem též s příslušnými místy Frisinské památky, jak to Miklosich učinil v »Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen« str. 3—6. Meziřádková, jiným tiskem naznačená místa jsou vzata z druhé Frisinské památky.

Jak již na str. 23 a násl. vyloženo, je bezpochyby text Fris. památky přepracován na základě jiného shodujícího se více s touto homilií. Vidíme, že celého církevně-slov. textu tohoto užilo se jen v části na první stránce (II ř. 1—34). Pro ostatek (a sice tedy pro větší část II památky) musíme předpokládat jiné církevně-slov. texty, kterých nemáme či snad dosud neznáme.

Že text II pam. není prvotní, ukazuje nám i místo: I pagi bratřia pomenem ze, da i zinouue boſi nareſem ze: Pomenem se je příliš seslabený výraz proti konci homilie, kdež stojí: juže podvigněm sja i my vřzljubiti, da budem synove boſii, neb proti jinému a sice více příslušnému místu: vřsprjaněmъ poně otъ selě atd. V obojím případě máme případnější výraz než v II pam., kdež je mdlý; jest to slabá náhrada za výraz přepisovači snad neobvyklý neb docela neznámý. Ano, v tomto pomenem se musíme snad viděti narážku na slib daný při křtu, o němž se mluví v církevně-slov. homilii (jako obeščachomъ sja bogu, poraſajemi svjatymъ křščenijemъ, predъ mnogy posluchy, sice glagoljuſče otricaju sja sotony i vřsěchъ dělъ jeho; následuje potom místo zachované částečně i ve Fris. II), avšak nikoliv ve Fris. II. Na všecken způsob předpokládal by tedy text druhé Frisinské památky jiný úplnější, jenž se nám správněji a úplněji zachoval v církevně-slov. homilii.

Poučjenje na pamjaty apostola ili mučenika.

Bratija, prisno ſadaja ſpaſenija naſego goſpody bogъ naſ(ъ), prisno prizyvajety ny nepreſtaňno svjatymъ jeſan-
glijemъ vъ věčъnoje nřsnoje crřstvo, velja ny vsja-
ku skvřnu i ſitije nečisto otvrěſči otъ ſebe i čistymъ
srđcemъ kъ njemu priſtupiti i vřziskati i pre-
jati ono crřtviſe, iſ-njegoſe iſpadochomъ, za-

pověď božiju prestuplěše, jaže bě predana A-
damu, pradědu našemu, vť raji drevlje,
vřzdržanija našego dělja. Ašče bo by
ecce bi detd nas

ju sřchranilť, to vť věky jemu bylo
ne segresil, te vucki gemu be
žitije, bes-pečali i be-smřti, starosti ne
siti starosti ne

prijemljušče, ni slězna těla imušče: nť
prigemlioki ni slzna teleze imoki
zavistiju dějavoljeju otluči sja otť slavy bo-
zavnistiu bui nepriiazniinu uvignan od sslanui bo-
žija nevřzdržanija dělja otť tolě napadoša na
sigę potom na

rodť člvčěsky i pečali i strasti i smřti, preměnujušča
narod slovneski strasti i pečali boido neimoki i bz zředu zemirt

žitije člvčěsko. i togo města želajušče svjatii i
pravědivi člvci krěpko prepojasaša čřesla svo-
ja; i braně priimťše (svjatuju věru) na protivěna-
go vraga, pobědivťše že jeho paky vřnidoša vť
přrvuju porodu, i do selě vřchodjati, děly dobryi-
mi ukrašěše sja, žitije se lěstěnoje vť smetěi
město polagajušče, ježe jako sěň nepostojaněno
prechoditť, izměnuja vrěmena i gody. těměže ne
lěstimě sobe, bratije, ni jako besmřti měnimě
sja, ni vřdaimě sja pochotěmě žitiiskyimě,
iže bo žitiju semu vřdastě sja, to vragť bo-
žii byvajeti i paguběnikě duši svojej, nť
i pagi, bratrija,

vřsprjaněmě poně otť selě, i ne lišaimě
pomenem se

sja samochotěju neizdrečěnyja slavy bo-
žij(a) i radosti věčěnyja, nť vřstjagnušče sja
otť prelěsti mira sego, jako obeščachomě sja
bogu. poražajemi svjatyimě krěščenijemě, predě
mnogy posluchy, sice glagoljušče: otricaju sja
sotony i vřsěchě dělť jeho. si že sutě děla
ese sunt dela

sotonina: idoložřrtvija, bratonenaviděnija,
sotonina: ese trebu tuorim, bratra oclěnu tam,
klevety, gněvodřžanija, zavistě, jarostě, ne-
1) ne-

navisě, tatěby, razboi, přjanstvo, obřjadanie,
namizt 5) tatua 1) razsboi 2)

plěti ugoženije, obiděnija, přěsni běsověskyja,
pulti ugongenige 3)

pljasanija, chuljenija, sramoslověja, vřlšvenija,
dětoguběja, bluženija, preljubodějjanija, gřrdostě,
lěza kljatvoprestupljenije i ježe kljati sja bo-
roti, choise ih ne pazem, nu ge prestopam 4)

¹⁾ Ve Fris. pam. jdou slova a věty po sobě, jak zde číslicemi naznačeno

žiiimъ imenъmъ. ašte ubo sichъ dělъ ostanemъ
sja, ti vъziščemъ suprotivъ těmъ vsjako do-
brodětělъje, jakože i pišetъ sja: ukloni sja otъ
zla, i stvori dobro. da ašče ubo ostanemъ
sja otъ selě zlychъ těch dělъ, to udobъ pa-
ky vъnidemъ vъ tuže porodu. čto bo jestъ

nisze teh del

mъrzъčeje tacěchъ dělъ vъ člvcěchъ, imiže na
mirzene

sja gněva božija privlačimъ. nъ da sъvъr-
šimъ obětovanija naša jaže kъ gospodu
bogu našemu, ljubjašče jeho vsěmъ srd-
cъmъ svoimъ i vseju mysľju i vseju
krěpostiju i bližnjago svojego jako samъ
sja, bratoljubijemъ prosvětjašče sja,
stranъnoljubijemъ procvětušče, da vъnidemъ
radujušče sja vъ beskoněčnuju radostъ,
vъ bьsmьrtъnyi životъ, vъ neizdrečennuju
krasotu, jejaže želaja blaženyi sъ mučenikъ
Christovъ, imja rekъ, podvignu sja žitija se-
go slasti poprati, bogatъstvo tlějemo
sušče i vrěmenъno vъznenavidě, i krasotu
telesъnuju popravъ, razdaja iměnije svo-
je niščimъ, i podvignu sja vъ věčъna
žilišča, Christosova glasa sъ radostiju
poslušaja, jakože reče, prizyvaja ny kъ
sebe: ne ubojte sja otъ ubivajuščichъ těla,
a duši ne moguščimъ čto zla stvoriti, nъ
pače ubojte sja imuščago vlastъ po ubijenii
vъvъrъšči vъ geonu. ei togo ubojte sja. těmъ-
že, bratije, kaja polъza jestъ člѣku, ašče i
vъsъ mirъ priobrjaščemъ, a dušju svoju po-
gubimъ li otščetimъ? čim li iskupimъ
dušju svoju otъ muky, ašče že ne ostanemъ sja
zla i ne pokajemъ sja, ili niščimъ ne
podamy? nъ da potъščimъ sja otъ selě
vъniti těsnymi dvěrmъmi vъ žiznъ věčъnuju,
sirěčъ vъzdržanijemъ, poščenijemъ, postъ že istinъ-
nyi sje jestъ, netъkmo otъ brašъna vъzdržati sja
li otъ pitija, nъ vsjakago grěcha běgati, aky ratъ-
nika gubjašča dušju svoju, i tomiti plъtъ svoju
strstmi i mukami Christosa radi, imiže sъ blaže-
nyi, imja rekъ, podvignu sja, predaja plъtъ svo-
ju na strasti i na rany i smьrtъ ponosъnuju
Christosa radi, syna božija. těmъže i nyně si-
jajetъ vъ slavě božii pače sijanija slъnčъna-
go, i vъ pamjaty jeho divъna čjudesa i iscělje-
nija stvarjajetъ gospodъ bogъ našъ, iže bo

sъ věroju čytjetъ pamjaty jeho, to otъ grěchъ
 izbavljajetъ sja, i otъ vsjakoja napasti
 izbudetъ. tomu ubo, bratija, porěvnuimъ,
 i takože dobraja děla tvorimъ, i tъ bo člvkъ
bese priuue slovezi
 že bě jakože i my, nъ vsjaku zlobu vъz-
uliza tazie acose i mui gezim tere nepriiaznina uzne-
 nenavidě, i blagodě božiju i milostъ
nauvidesse a bosiu
 vъzljubi, juže podvigněmъ sja i my
uzliubise
 vъzljubiti, da budemъ synove božii
 i pričastnici csrřstviju jeho, slavjašče
 svjatuju troicju, ocja i syna i svja-
 tago ducha.

II.

Poprvé jsou Frisinské památky oznámeny, jak nahoře podotčeno, Aretinem v Neuer literarischer Anzeiger¹⁾ r. 1807 č. 12 na str. 190—191 (není udáno, kým bylo napsáno toto oznámení²⁾ a sice takto:

Anzeige einiger Denkmäler der slavischen Sprache aus dem X Jahrhundert.

In einer Handschrift der ehemaligen Freysinger Stiftsbibliothek aus dem zehnten Jahrhundert finden sich einige Denkmäler der slavischen Sprache, deren vorläufige Anzeige an diesem Orte nicht unwillkommen seyn wird. Die nähere Untersuchung jener Denkmäler empfehlen wir den Kennern der slavischen Literatur, die mit den verschiedenen Dialecten dieser Sprache hinlänglich vertraut sind. — Die Gründe, warum wir den in den hier befindlichen Stellen herrschenden Dialect für kärnthnerisch oder illyrisch halten, beziehen sich zunächst auf die Vergleichung mit einigen in illyrischer Sprache gedruckten Werken, besonders aber auch auf die wahrscheinliche Herkunft jener Handschrift, worüber wir an einem anderen Orte das Nähere anführen werden.

Das erste Stück in der Mitte des Ms. ist überschrieben: »Glagolite ponaz redka zloueza«. Der Anfang desselben der auf einen homiletischen oder liturgischen Inhalt schliessen lässt, ist folgender:³⁾

¹⁾ Časopis tento jmenoval se původně Allgemeiner litterarischer Anzeiger a vycházel v Lipště, potom v Norimberce, v Mnichově atd. Ve vřd. dvorní knihovně chová se tento časopis pod sign. 51 Q 20.

²⁾ Proto myslí J. A. Schmeller v Gelehrte Anzeigen, München, V sv. (r. 1837) str. 107, že pochází toto oznámení od Docena, pravě na uvedeném místě: Sie finden sich... an zwey verschiedenen Stellen nämlich fol. 78 u. 158—161 einer im übrigen ganz lat. Hs. der k. Bibliothek in München (Cod. Frising. 226) eingetragen, und waren schon 1807, wohl von Docen (im Neuen literarischen Anzeiger Nro 12), 1814 von Dobrowský (in seiner Slowanka p. 249) öffentlich besprochen worden... Že to oznámil Jan Kr. Aretin, je pravdě podobnější. Byl r. 1803 členem kommisie pro prozkoumání sekularisovaných klášterů (jakožto kustos dvorní knihovny, od roku 1806 byl vrchním knihovníkem, viz: Allgem. Deutsche Biographie, Leipzig 1875 I str. 518), Jan Adam z Aretinů byl pak r. 1802 generálním kommissarém při sekularisaci kláštera Frisinského. Tento zemřel dne 18. srpna 1822.

³⁾ Následuje začátek až po slova: »paki se uztati na zodni den...«

Das zweyte Stück, zu Ende des Ms. von anderer Hand geschrieben, fängt an: »Ecce bi detd neze gresit (sic!) te¹⁾... Dieses Stück besteht aus 6½ Columnne, das folgende ist kürzer, und fängt an:

»Jazze za glagolo...«²⁾ Der Schluss ist: »Criste bosu zinu...«³⁾

In eben dieser Hs. findet sich ein längerer lateinischer Sermon auf das Osterfest, von einem beim Jöcher u. Andern nicht vorkommenden Verfasser, mit der griechischen Überschrift: »Ὁμιλία τοῦ Διονυσίου⁴⁾ τοῦ ἰταλικοῦ διακονι⁵⁾«.

III.

V Slovance I str. 249—251 píše Dobrovský o Frisinských památkách takto:

Nachricht

von drey slawischen Aufsätzen, welche in einer sehr alten lateinischen Handschrift der öffentlichen Bibliothek zu München gefunden worden sind.

Im Neuen Lit. Anzeiger 1807 Nro. 12, S. 190 findet man eine »Anzeige einiger Denkmäler der slawischen Sprache aus dem 10ten Jahrhundert.« Wer konnte begieriger seyn, die Handschrift selbst einzusehen, als ich, da es mir nicht wahrscheinlich schien, dass man zu dieser Zeit schon mit lateinischen Buchstaben in irgend einem slawischen Dialekte sollte geschrieben haben. Doch selbst die kleine Probe, die in der erwähnten Nummer des N. Anzeigers zu lesen war, liess ein sehr hohes Alter dieser Aufsätze vermuthen. Ich war endlich so glücklich, die Handschrift zu München selbst prüfen zu können, und die drey slawischen Stücke selbst daraus abzuschreiben. Das erste hat die Aufschrift: Glagolite ponaz redka zloueza, d. i. spricht nach uns die wenigen⁶⁾ Worte. Darauf folgt die Beichtformel, wie sie der Priester etwa dem Kranken vorsprechen mochte, deren Anfang ist: Bofe gozpodi miloztiuvi, otze bofe tebe izpovuede vuez moi greh u. s. w. Das Ende lautet: Pridete otza mega izvuolieni. primete vucfni⁶⁾ vuezlie. i vucfni fivuot efev ietzt ugotoulieno. iz uueka v uek. Amen. Das ganze beträgt 34 Zeilen über die ganze Quartseite. Hierauf folgt die lateinische Absolution: Confitentibus tibi famulis ac famulabus remitte peccata u. s. w.

Das zweyte Stück steht gegen das Ende der Handschrift und beträgt 6 ½ Columnne oder 113 halbbrüchige Zeilen von einer anderen Hand. Fängt an: Ecce bi detd naf nezegrefil u. s. w. Endet mit den Worten: iim izpovvedni bodete grechov vuafih. Diese Homilie mag durch mehrere Hände der Abschreiber gegangen seyn, daher stösst man auf Stellen, die schwer zu erklären sind. Die Orthographie ist sehr ungleich. Einmal z B. steht pred bofima ozima, vor Gottes Augen und bald wieder ofima (für ocfima oder otlima). Einmal gozpodi und wieder gozbod. Die häufige Verwechslung des *b* mit *p* verräth doch einen Schreiber, der kein geborner Slawe seyn konnte. Wie hätte dieser *bod* anstatt *pod*, *bo* anstatt *po* in *bovvedal*, *izbovuedati* schreiben können?

Das dritte Stück von 74 gebrochenen Zeilen ist ein Glaubensbekenntniss. Fängt an: Jazze zaglagolo zlodeiu. I uzem iego delom, d. h. ich entsage dem Teufel und allen seinen Werken.

¹⁾ Text zde podán až po slova: uvignan od slauui bosige...

²⁾ Až po slova: to se izco ioga (!) mitozti (!).

³⁾ Až po konec: iz pazime vuzem blase, Amen.

⁴⁾ má být Διονυσιου.

⁵⁾ Dobrovský tedy poznal již tenkrátě pravý význam toho slova zde.

⁶⁾ Tak v Slovance.

Schliesst mit den Worten: Uchrani me ot uzega zla. I zpazi me vuzem blafe. Amen. Hierauf folgt in lateinischer Sprache Sermo in Natiuitate Scae Mariae et Sci Corbiniani confessoris, woraus zu schliessen, dass der Besitzer dieser Handschrift ein Geistlicher aus dem Bissthum Freysingen war, der sich zu seiner Agenda diese Formeln beyschrieb, um unter den Winden in Kärnten, oder Krain, oder gar in Bayern seinem Berufe gemäss davon Gebrauch zu machen. Dass auch damals einige Slawen zu Bayern gehörten, erhellet aus einer Satzung Herzog Heinrichs, die in derselben Handschrift überschrieben ist: Constitutio venerabilis ducis Heinrici et omnium primatium tam Episcoporum quam comitum. Es werden darin harte Strafen gegen flüchtige Knechte und Mägde festgesetzt und zugleich verfügt, dass auch die Slawen diesem Strafgesetze unterliegen sollen: Scalui (so die Handschrift anstatt Sclau) etiam eidem coadunationis districtioni subjaceant aut exterminentur. Actum Rantes Houa feliciter amen.

Ich enthalte mich absichtlich aller Erläuterungen, deren diese schätzbaren Uiberbleibsel gar sehr bedürfen, da ich gebornen Krainern nicht vorgreifen will, welche nicht lange mehr säumen werden, diese alten Denkmäler ihrer Sprache öffentlich bekannt zu machen und sie mit einem zweckmässigen Commentar zu versehen.*

INDEX

všech slov nacházejících se ve Frisinských památkách (dle textu částečně přepsaného).

a *sed*, ale, spojka, jenom dvakrát II 34 a 103.
akože (acofe I 26 dvakrát, II 31) jako, *ut*.

bali (II 90) lékař, *medicus*, v církevní slovanštině v nejstarší době též *балии*, později *бравъ*.

balovanije (balouvanige II 92) lék, *medicina*.
bbjeni (bbgeni II 67) viz **pobějeni**.

bde III 32, přechodník přítomn., strsl. *бѣда*.

bez (s gen.: bzz redu II 13 omylem) *sine*, bez, *безъ*.

blazě (blafe III 74) lokál od blago.

bo neboť, *enim* (II 44, nebo II 98).

bog bůh, *deus* III 8, akk. též bog III 5.

boga III 24.

bogu I 19; II 58; III 21, 25, 43.

bože (bofe) I 10, 21, 27; III 50, 51, 60.

bosa (bozza II 46) bos, *non calceatus*, akk. j. č. m r.

boži (bofi I 7; III 46, 67) boží, *divinus*; mn. č. bofi II 16.

bofige II 10 gen. jed. č. ž. r.

bofigem II 72 instr. m. r. j. č.

bofima II 27, 75, 86 instr. du.

bofih III 15, 16 gen. mn. č.; bofie II 49, 56

acc. j. č. s. r.

bofiem I 4, 5; II 66 dat. pl. m. r.

bofiu II 34 acc. sg. ž. r.

bofi raba II 109 třeba čísti božie rabe (akk. pl.), jak tomu následující i m nasvědčuje, v. str. 29.

bratra II 21 akk. sg.

bratria II 14; II 67, kolektivní jméno, v církv. slov. též *братрѣ*.

byti (biti I 7; III 21; buiti II 42) býti, *esse*.
byvši (beufi I 8) viz poznámku k řádku tomu.

bych (bih I 12, 13; III 40).

by (bi I 16, 28; II 1; bui II 8).

bim (I 25, 31; III 22, 52).

bě (be II 2, 7).

běše (befe II 30).

bodo (*бѣда*) III 42; bodi (*бѣди*) II 81; bo-
dete (*бѣдѣте*) II 112.

česarstvo (zezarstvo II 63) *regnum*, v církv. slov. *цѣсарство*.

církvach (circuvah II 35), v církv. slovanštině *црѣкѣвахъ ecclesiis*.

česti (zefti II 37) dat. sg. *honori* (v církv. slov. *чѣстѣ*). Nezdá se, že by to byl akk. pl., jak někteří vykládali.

čisto (cisto III 22) akk. sg. ž. r. v církv. slov. *чистѣ*.

člověci (zlouuezi II 30) *homines*.

člověčky (na narod zlovuezki II 11), v církl. slov. *чловѣчскы*.

da spojka 1. aby, *ut*: I 25, 28, 31; II 16, 62; III 22, 52;

2. že, *quo* (I 8; III 7;

3. s imperat. II 83 (srovn. *да със псѣхъ божь* Mikl. Lex.).

dati dare, dáti: da I 27 *dedisti*, dal jsi;

dai III 50 *dej imper.*

dabim atd. viz byti.

daže (dase III 40) až, *usque*, v církevní slov.

často *даже*, později *доже* (srovn. i zde *dožda*).

děd (detd II 1) *avus*, předek, Ahne, *дѣдъ*.

dělati facere: delati II 43; delafe II 44: *дѣлати*.

dělo opus, skutek (dřlo): delo I 30; dele III 59 lok. sg.

dela II 19 nom. pl.; III 63 a II 42 akk. pl.

del II 19, 26; III 28 gen. pl.; deli II 57 instr. pl.;

delom III 3 dat. pl.

den dies, den: den I 9, 12; dine III 39, 41 gen. sg.;

dine III 54 lok. sg.; dini II 83 dat. sg.

děvam (devuam I 6) *virginibus*, pannám.

děvic (deuic III 19) gen. pl. od *дѣвица* (viz str. 28--29 a 49).

dine atd. viz den.

dinišnego (diniznego III 41) dnešního, strsl. *дѣньшнѣго*.

дѣньшнѣго.

do předložka: do III 41 (s gen.: d. diniznego dine).

dobro bonum II 81.

dokoni (doconi II 65) *ad finem*, v církl. slov.

jen *исконн*, *доконн* dotud nelze doložit. Z české lit. uvádí Jungm. dokoni z jednoho rkp. musejního (viz str. 19).

dostalo (doztalo I 16) *decebat*, strsl. *достомало*;

dozstoi II 95 *convenit*, strsl. *достонѣ*.

dožda (dořda II 61) *donec*, až, v nejstarších církevních památkách máme *даже да*, později *доже да*, *доже и до* (ku př. v Izb. z r. 1073), bulh. *dur da* (Mikl. Lex. a Srezn. Фил. Наблюд. str. 41); srovn. *da že*.

duch (duh III 7) *spiritum*, akk. sg.

duša anima: dufu I 30; III 66 a duf II 40, 91 gen. pl.

eče (eccę II 1; eccę II 42; eche III 49) *si*, -li, slovinsky nyní: če, crk.-sl. *аштѣ*.

elikože (s gen.: *elicože zimizla imam* III 48)

quantus, mnoho-li, v crkl. slov. též *ѡликоже*.

ešte (ešte II 41) *adhuc*, ještě, později m. *ѡште*

v církl. slov. často *ѡднѣше* (srovn. Altslov. Stud. str. 52 a 56).

eže viz *iže*.

glagolite (I 1): *dicite*, mluvte (s akk.: redka *zloueza*).

glagolom (II 78) slovem, *verbo*. Jak sloveso *глаголати* tak i podst. jm. *глаголъ* jest význačné pro církevní památky slovanské.

gospod (gozpod III 9; gozbod II 89) *dominus*, hospodin.

gozpodi I 2, 21; III 51 vok.

gozpodi III 44 a gospodi II 61 dat. sg.

grěch (greh I 3) *peccatum*, hřích.

grecha I 25 gen. sg.;

gen. pl.: grech I 8, 22 a grechou I 10, 11; III 21, 47;

grechov II 113;

greche III 27 a grechi II 111 akk. pl.

grěšnike (grefnike III 69) *peccatores*, hříšníky akk. pl.

chotěti (emuže mi bi ne doztalo choteti I 17)

velle, *cupere*; chotelo ze I 16 (efe mi ze tomu

chotelo); 1 os. sg. choku (choću biti) I 7;

chocu III 48 (v církl. slov. *хочѣ*).

chpen (III 40) bezpochyby chršćen (jako kršćen, v rkp. krifken I 13) *baptizatus*, křtěn; crk.-slov. *крѣщенѣ* viz str. 43.

i *is*, pron.: gen. sg. iega I 20; III 6, 11; iego II 95; III 2, 3;

gemu II 2, 7 dat.; ih II 24; ich II 36, 37

gen. pl.;

im II 37, 38, 111, 112 dat. pl.;

ge II 24, 103 a ie II 98 akk. pl. strsl. *и*.

i spojka: *et* I 3 atd. několikrát.

ide II 84 *ubi*, když, i v církl. slov.

igdaže (igdafe III 56, snad m. iegdafe), když, *cum*.

ili I 13, 14 atd.; III 31, 32 čili, neboli, *vel*;

v církl. slov. obyčejně *и*, později častěji *и*.

imam III 49 *habeo*, mám; imeti inf. I 9, 10;

II 87 part. imugi II 5 strsl. *имѣ*; imoki

(imoči) II 6 odpovídá staroslov *имѣхъ*, ale

ne pravidelnému **нмѣнѣ** (viz poznámku k byvši I 8).

ime II 49, 55 *nomen*, strsl. **имѣ**.

in alius: inoga I 19 gen. sg.; ineh I 22 lok. pl. **isko** (izco iega milozti, tedy též s gen. III 11) hledám, strsl. **искѣ**.

iskoni (izconi II 64) *ab initio*, v církevní slov. často **исконн**.

ispověd (izpovuied moih grechou I 11; III 23; instr. izbovuediu II 106) *confessio*, zpověď.

ispovědati (izbovuedati II 79) zpovídati se.

ispovědě (tebe izpovuiede vuez moi greh I 2; Bogu uzemogokemu uze moie greche III 26) *confiteor*, zpovídám se.

ispověden confitens (confessus) dle něm. bigih-tig: tebe... choku biti izpovuieden uze moih greh I 7; togo uzego izpovuieden bodo Bogu... III 42; nom. pl.: im izpovvedni budete grechov uuaſih II 112 (viz str. 21 a 27).

iti I 8 *ire*.

iz předložka: *ex, ab*, s gen.: iz uueka I 35.

izbaviti (ifbauuiti ot zlodeine oblazti III 70) zbaviti, *liberare*; **избавити** i v církevní slov.

izvolenikom II 65 vyvoleným (viz str. 19).

izvoljeni (izvuolieni I 33) *electi*, vyvolení.

iže qui, který: iſe II 90; III 10; gen. egoſe II 68; dat. emuſe I 16; instr. imſe II 94; akk. pl. iefe I 32; iafe akk. pl. stř. r. II 43; iuſe II 88 akk. sg. ž. r. strsl. **иже**; eſe I 23 akk. sg. a II 19 nom. sg. stř. r. místo pl.; eſe I 16, 17 *že, quod*.

jaz (iaz III 1) *ego*, já.

-je (ge, ie II 4, 41, 42, 60, 106) = strsl. **-ѣ**.

jesem a jesim (iezem I 12, 18, 23; III 30, iefem III 38; gezim II 88) *sum*, jsem; iezi III 68 *es*, jsi; iezt I 35; ieft II 64; geſt II 75, 90 vedle ie I 8, 9, 10; ge II 60, 71, 79, 86, 94 *est*, jest, je; gezim II 32 a gezm II 66 *sumus*, jsme.

Slov. vazba s dat. a inf.: ie mi... iti (ſe) na on zuet I 8; ie mi imeti ſivuot I 9; gemu be ſtti II 2—3, 7; geſt ze... vzacomu... izbouuedati II 75; »ie« jest vynecháno: i nam

ze modliti II 59, ge ſtati II 71; II 86—87; srovn. neg. ne (ně) camoze vcloniti II 84.

k, ki předložka: c tomu dini II 83; ki bogu III 21.

kajati se (caiatl ze III 48) *poenitere*, káti se, **каятн са** s gen.; caiu ze moih grechou III 46 1. os. sg.

kako (caco I 20) jak, s negací nějak: ni ka-kože II 70, v církevní slov. ku př. **када како не, да некако** atd.; jindy bývá **какоже**.

kamo (necamo II 84) *quo*, kam.

ki viz **k**.

klanam se (clanamze II 36) církevně-slov. **кланяемъ са**, klaníme se.

ključi (cliuſi II 102) instr. pl. od ključ, *uncus*, srovn. klíč (**ключъ**).

koichže (choiſe lh II 23) **коихъ** gen. pl., jak se vyskytuje ku př. i v Hom. Mih., u Jana ex. b. atd. vedle **къихъ** (toto ku př. v Glag. Cloz. 919; srovn. i Mikl. Vgl. Gramm. III² str. 51).

krestu (creztu I 3, 20) na prvním místě (I 3 bezpochyby: Kristus, na druhém (I 20): křest; v církevní slov. **крѣсть** ve významu Kristus a kříž, ve významu křest užívá se slova **крѣщение**, avšak slovácky a slovinsky též krst = křest, mohlo tedy na obou místech v originalu býti **крѣсть**. Srovn. též kruz (cruz II 89).

krilatcem (crilatcem I 4) *alutibus, angelis alutis*, okřídleným (andělům). Viz str. 19.

kriste (criste III 67), Kriste.

krišćen (cristken I 13) *baptizatus*, křtěn, strsl. **крѣщенъ** třeba čísti: kršćen. xpen III 40 viz **chpen**.

krovy (crouui II 51) střecha, *tectum*, zde akk. pl.

kruz (cruz II 89) chyba m. Kristus. Viz na str. 30.

kyždo (chifto II 80) církevní-slov. **къждо**, viz na str. 41 a 11, každý; comuſdo III 58 dat. sg.

lačna (laſna II 44) akk. sg. *esurientem*, lačného, v crk.-slov. **лачнѣ**, viz str. 16—17

lakomstvě (lacomztue III 35) (*in*) *avaritia*, v la-komstvě, i v církevní slov. **лакомство** *avaritia* (Mikl. Lex.).

lěpocām (lepocam III 4) *delictis*, rozkoš; v slovínčině je -ža oblibeno v. Mikl. II 173, v církv. slov. máme **ΛΗΠΟΤΑ** (i v češt. atd.), v něm. formulích; gezierde, zierde.

lěsu (lezv II 101) dat. sg.: po lezv vuestachu, *in silva*.

libo ... **libo** (libo bodi dobro libo li si zlo II 81) *sive* ... *sive*, v církv. slov. též často (**ΛΥΒΟ** i **ΛΥΒΟ**), viz ljubo. (Též **ΛΥΒΟ** **CH** v církv. slov. viz Mikl. Slov.)

lice *facies*, lce: u liza II 31 (v lica akk. pl. *faciebus*, tedy akk. vztahu; srovn. Mikl. Vgl. Gramm. IV² str. 402); se liza ni uciti II 69 gen. sg. Slova egože a lica, která k sobě patří, odtrhl snad nedopatřením prepisovač od sebe.

lichō-: **ΛΗΧ** znamená v církv. slov. mimo jiné 1. přílišný, nadbytečný, řecky *περιττός*, 2. zlý, nepravý. V *Euch. sin* máme slovo toto v uvedených dvou významech též ve známé již zpovědní modlitbě a sice v druhém: ř. 7: **ΛΗΧΑ** **ΣΥΓΚΟΡΕΜΝΗ** v něm. orig. missatateō, ř. 8: **ΛΗΧΟ** **ΣΤΕΩΡΗΝ** missatāti, 9: **ΛΗΧΟ** **ΜΥΣΑΝΗ** missadāhti (ř. 15: **ΛΗΧΟ** **ΚΛΑΤΗ** meinsuerto); v prvním: ř. 18: **ΕΣΤΙ** **ΜΥ** **ΛΗΧΑ** **ΕΝ** **ΤΗ** **ΕΔΕΝΗ** (unrehtero frinlusto in mūsa), jako v nejstarších ev. několikrát **ΜΥ** **ΛΗΧΑ** **ΕΝ** **ΠΕΡΙΣΣΟΩ** (*plus, magis*).

V třetí Fris. památce máme v prvním významu: lichojedeni (lichogeden III 35, srv. **ΛΗΧΟΜΑΔΕΝΗ** Supr. 377.26 *ἀδελφεία*, v Hom. Mih. atd.) a lichopiti III 36, crk.-slov. **ΛΗΧΟΠΗΤΗ** *potatio*. Třetí zde vyskytující se slovo lichodiani III 37 vypadá jako vysvětlivka k předcházejícímu usmastvě, což bylo ve smyslu slovinském bezpochyby předěláno z původního směsi (směštvě). Viz str. 21. Zajímavé je, že v první formulí Frisinské nevyskytuje se ani jednou slovo lichý ve složeninách, což k jinému původu této památky poukazuje.

lisi viz si.

ližnych (ližnih III 33) lok. pl. strsl. **ΛΕΖΝΗΝ**, *mendax*.

ljubo (liubo I 26): i tebe liubo *tibi placet*. Srv. **ΛΥΤΕ** **ΤΕΒΕ** **ΛΥΒΟ** **ΙΣΤΕ** Hom. Mih. (Mikl. Lex.) od adj. **ΛΥΒΕ** *carus*. Viz též libo.

lubmi III 32 *sponte*, dobrovolně, adv. v něm. orig. unnōtag, v *Euch. sin.* **ΝΕΝΑΖΕΔΕΝ**.

lži (lfi I 15) lok. sg. mendacium, lež, staroslov. **ΛΕΖΝ**.

malomogonća (malomogoncka II 48), v církv. slov. **ΜΑΛΟΜΟΝΤΗΝ** *aegrotus*.

me I 28; III 72, 73 strsl. **ΜΑ**, mě.

meči (metfi II 101) *gladiis*, zde instr. pl. (**ΜΕΥΗ**).

metlami II 99 *virgis*.

mi (I 8, 9, 10, 20, 26) *mihi*, mi.

mil (I 21, 24), v církv. slov. má **ΜΗΛ** celkem dvojí význam: 1. *miserabilis, excusabilis, obsecrans*, 2. *carus*. V naší památce vyskytá se slovo v prvním významu dvakrát: tebe ze mil tuoriv od zih poštenih greh I 21–22 a: teh ze tebe mil tuoriv I 23–24; cf. **ΜΗΛ** **ΣΑ** **ΤΕΩΡΑΦΙΑ**, *ποινώμενον, obsecrantem* (Psalt. Theod., Mikl. Lex.). V *Euch. sin.* **ΜΗΛ** **ΣΑ** **ΔΕ** **ΒΟΓΟΥ** 68b.24.

milost *misericordia*: milozt I 2; akk. I 32; III 53; gen. milozti III 12.

milostivy *misericors*: miloztiuvi I 2, 11; miloztivi I 21; miloztivui I 29; III 60.

minšich (minših I 23), strsl. **ΜΕΝΗΜΗΝ**, menších gen. pl.

mirzeně (mirzene II 26) *turpius*, comp. od **ΜΡΖΗΝ** (tedy vl. mrzeněje: **ΜΡΖΗΝΤΕ**), v homilii zde mřzěččeje.

mirzkych (mirzcih II 18) gen. pl. **ΜΡΖΗΝ** *turpis, abominabilis*.

mnogoga I 19 gen. sg. od mnog; gen. pl.: mnozeh I 22.

močenik (mofenic III 16) gen. pl. strsl. **ΜΑΥΕΝΗΝ** *martyrum*, mučedlníkův; mufenicom I 5 dat pl

moči (moki III 19) strsl. **ΜΟΗΤΗ**, *λείψανα, reliquiae*, ostatky.

modliti se 's dat.: modliti ze tomuge vuirch-nemo otzu II 59) *orare*; modlimze im II 36 1. os pl

moj *meus*, můj: moi I 3, 31; III 65; gen. mega I 18, 33; dat. memu I 19; stř. r. me I 29, 30 vedle moie III 63, 64, 65; akk. sg. ž. r. mo I 30; I 31 vedle moiv I 11; III 66;

gen pl. moih I 7, 10, 11; III 21;

akk. pl. m. r. moie (strsl. **ΜΟΗ**) III 26;

pl. stř. r. moia I 30; III 61, 62. (Viz str. 28 a 31–32.)

moku (I 27) akk. sg. od **мѣка**, *martyrium*.
možim a **možem**. První tvar (mofim II 106) není snad rozkaz. způsob, v cír. slov. **можемъ**. Tvaru toho užívalo se jen s negací **не** k zá-
 kazu v pozdější době (viz mé vyd. Glag. Cloz. str. 39) ku př. v Supr. 377.23: **не можемъ**... **посрамити, ꙗко ꙗкоушѣмъ**. Bez negace může to zde býti tedy jen: **možem**. Proč se psalo **-im** místo **-em**, viz str. 30. Jiné tvary slovesa toho: **mošem** II 41, 68 **můžem**; **mořete** II 27 **můžete**.

mrtvym (mrtuim III 58) dat. pl. *mortuis*.
mrzna II 50 *frigentem* (nemáme v cír. slov., jak se zdá, dokladu).
mučenikom viz **močenik**.
my (mui II 32, 41, 104) *nos*, *my*.
myslíte (muzlíte II 84) 2. os. pl. rozkaz. sp. *mementote*.

na předložka, s akk.: **na** zodni den I 9, 31; **na** on zuet I 8; **na** zi zvuet I 12; **na** narod II 11; (na pomoki III 20) viz na str. 80 opr. k str. 34, ř. 38;

s lok.: **na** zem zuete I 8, 25; II 80; **na** zudinem dine III 54.

načnem (našnem II 43) *incipiemus*, začnem, v cír. slov. **начнемъ**.

naga II 47 nahého, *nudum*.

nam II 59, 94 *nobis*, nám; **nas** (naz I 1) lok.; **ni** I 28 a II 62 akk.

napojachu (naboiachu II 46) *dabant bibere*, v cír. slov. **напохъ**.

narečem se (narešemze II 16), v cír. slov. **наречемъ сѧ, vocabimur**.

narod I 28; II 11 *gens*, rod, *populus*, lid.

nas (naz), viz **nam**.

naš *noster*, náš: **naš** II 1, 89; nom. pl. m. r. **našfi** II 97; instr. sg. ž. r. **nařu** II 104; akk. pl. m. r. **nařfe** II 38 strsl. **наша**; gen. pl. **nařich** II 40; dat. **nařim** II 73.

natrověchu (natrovuechu II 45) 3. os. pl. impf. od **натроути** (1. os. **троуѣ** neb **троѣ**) *dabant manducare, cibabant*.

ne negace: I 14 atd.

ně (ne II 84), v cír. slov. **нѣ** (**нѣсть**) *non est*, není.

nebo *coelum*, nebe: **nebo** III 10; gen. **nebeze** I 27.

nebo II 98 neb, *enim*, očekávali bychom: **ibo**.
neděla (nedela I 18) gen. sg. v cír. slov. **недѣла**; o tvaru tom viz str. 29—30. Dále: **Ja ze dalsan dam, kyr swete nedele, swete sobothe veczeri, druge swete dny ynu veczeri...** (Slav. Bibl. II 171. 4.)

nemoči (neimoki II 13, bezpochyby nedopatřením m. i nemoki), strsl. **немоути infirmitates, morbi**.

nenavist (nenauuizt II 25) *invidia*, nenávist.

nepravdneha (nepraudnega III 29) *injusti*, strsl. **неправдынаго**; dat. sg. ž. r. **nepraudnei** I 14; gen. pl. **nepraudnih** III 28.

neprijaznina (nepriiaznina II 33) akk. pl. r. stf. v cír. slov. **неприязнина, diaboli, satanae**; **nepriiazninu** II 8 instr. sg. ž. r.

nesem (nezem II 39) *ferimus*, *nesem*.

nesramen (nezramen III 53) *impud us, sine pudore*.

nestyden (neztiden III 53) strsl. **нестыдны, sine pudore**.

ni negace: I 18; II 5, 69, 71.

ničže (nizce II 26) *nihil*, nic, v cír. slov. někdy: **ничѣ** (ku př. v Glag. Cloz. 122, v Psalt. sin. 36.6), v slovinč. nyní **nič**.

nikakože (nicacofe II 70) v cír. slov. **никакоже, nullo modo**, nijak; lépe však zde čísti **ni kakože** (viz toto).

nikoližeže (nikoligefe II 4), v cír. slov. **николи, nunquam**, nikdy.

nikyr (nikí II 69), tak četl již Vostokov (Фил. набл. str. 56) odvolává se na nynější slov. **nikir**: **nikde**. A. Janežič má ve svém slovníku: **nikír** a **nikjér**, taktéž Murko, Pletteršnik má však jen: **nikjêr** nirgends (str. 712), v našem případě snad též třeba čísti: **nikjer**. Viz str. 44.

nu II 6, 24, 71, 85 *sed*, v cír. slov. **нѣ, нѣ (ноу), но**.

nudmi III 31 adv. *vi necessario, ꙗко*, v cír. slov. **ноудми** (Vita Meth. 18, 16 atd.). V. str. 29.

ny (ni I 28; II 62) strsl. **ны**, akk. pl. **nos**, nás. **nyně** (nine II 35; ninge II 104), strsl. **нынѣ nunc**, nyní.

o předl. s akk.: obeti **nařfe** im **nezem** o zcepasgenige II 38—39; udává příčinu: **k vůli, pro, propter**.

GLAGOLITE POKAZ KEDKA ZLOUEHA.
 Bose gozpodi miloſtīvi. ot Le boſe. tebe ilpovuede.
 vūeh moi greh. I Lue temu creſtu. I Lue tei mari. I Lue
 temu michaelu. I uūlem erlattem boſiem. I ſuetemu pe-
 tru. I ſhem zelom boſiem. I ſhem muſemicom boſiem. I
 lūhem vuernicom boſiem. I ſhem de vuam praudnim. I ſhe
 praudnim. I tebe boſimabe. choſū. bti. I Lpovueden. u ſeh. moih.
 greh. I vueru iū. dami. ie. na hem. Lue te. beuſi. it ſe. na on.
 ſhet. pa ki ſe u ſtati. na hode. den. I metim i eſi vuot.
 po hem. I me ti mi ie. ot puſtie moih grechou. Bose.
 miloſtīvi. pri mi moi. ilpovued. moih grechou. I ſe.
 ie hem I tuoril. I la. pot den pongeſe bih na ſi. I vuer.
 vūuraken. ibih criſken. I ſe pomngu. ili ne pomngu. I li.
 vūolu. ili ne vūolu. I li vūede. ili ne vūede. I li uue praud
 nei rote. ili uſi. I li tatbe. ili ſa vūiſti. ili v uſmaſi.
 I li v ſiniſtue. ili eſe mi ſetom ucho telo. emuſe mibi. ne doſ
 talo. cho teti. I li vpoglagolani. ili ſpe. ili ne ſpe. I li eſe
 ie lem. ne I paſal. ne dela. ni Lue ta vūecera. ni mega.
 poſta. I inogamnogoga. eſe pro tiu bogu. i pro tiu me.
 mu creſtu. Ti edin boſe. vūel. caco mi iega potre-
 ba vūelica. Bose gozpodi miloſtīvi. tebe Le mil
 tuoriv. od. ſih poſte nih greh. I odi neh mno Leh.
 I vūenſih. i minſih. I ſe ie lem I tuoril. teh. I tebe
 mil tuoriv. I ſhet tei mari. I v lem ſvetim.

I dabin na hem Luete. tacoga grecha poca Zen vhel.
 a cose ti mi Ladenes. ia cose tua milo Zt. tebe liub.
 Bose ti pride Zenebehe. vse Zeda vmoku. Lavunh
 narod. Dabini. hlo deu otel. ot mime vhem Zlo
 oerem. Milozivui boso. tebe poronso me zelo. I.
 mo dusu. I moia Zlovueha. Ime delo. I mo vuelui.
 I mo vueru. imoi si vuot. I da bim uhlusal. na Zodni
 oen tuo miloht vuelui. Itemi ie se v ho vues tvoi
 mi vhti. Iridete otaha mega i Zvuolien. pri
 mete vüecsne vüehelie. i vüecsni si vuot tsev.
 iehit. ugo tou lieno. ih uueka v uuek. a men.

Confitentib. tibi tñe famulis ac famulabus tuis remit
 te peccata. ut qui intrinsecus conscientia flagellantur
 reconciliationis tue grā consolentur. †.

Acco. Cozphr. Leza. Ma no. Hecza. Luipo. Adalrol.
 Bezo. Nuc. Farn. Imala. Engiza. Uua zo. Hamzo. Vuoka
 Appo. Enzila. Liophr. Luipra. Sicco. Alprih. Alprih. Goria.
 Rizia. Enzi. A zila. Lezili. Uua zo. Hamudid. Suno. Uua
 zo. Huaitphr. Sigihart. Engizo. Elio. Elio. Lutgis. Cozi.
 Huaza. Enzi. Engilpero. Lanzo. Enza. Tunza. Huorpa. Epro
 Dioza. Hezila. Sicco. Urfa. Azo. Minigo. Isti sunt qui
 censum dederunt.

Eccē hi dēd nāf mēze
grefil tēvuckigēmube
firi flarofli neprigem
liókī nikoligese per
fali neimugi nislēna
telēemoki nuūvūg
kigemubefiri bone
seZavuiZtiubui ne
priiaZninu uvignan
odszlauuibosigē lotom
nanarodZlo vuelZki
firaZti lperZali boi
do neimoki lbZre
duZemirt lpagibra
triia pomēnem Ze
daiZino uuebofi na
resemZe botomu oZ

Atanem Zich mirZcih
del Efesunt dela foto
nina Efetrebu tuorim
bratra oclevuetam Efe
tatua EferaZboi Efeputi
ugongenige Eferot Choi
se lb nepaZem nuge pre
flapam Efene nauuizt
niZce teh del mirZene
pred bosima oZima mo
fete potomu ZinZi uui
dēti. lZami raZumeti
esebese priuua Zlou
ueZi yliZa tazieaco
se imuigelim tere ne
priiaZnina uZ nenauvi
desse Abosiu uZliubise

dabotomu nune ycircu	uvedechu ytim
vah ich clanam ze lmod	niZah iuZeLeZneh
lum ze im lZeffi ich	vvosich Udepenih
pigem l obeti nasse im	boZcekachu luime
neZem oZcepasgenige	bosie te utessahu
teleZ nasich idus nasich	temi temitiZe deli
^T igese mosem imui este	bogu briplisaZe taco
buti ecce tage dela	ZinZi inam ze mod
nasnem delati iaseo	liti tomuge vuirch
ni delase onibo las	nemo oZu Gorzpodida
na natrovuechu seg	dani tamoge vZest
na naboiachu boZa	li vZezarftuo suoge
obuiachu naga ode	Esieft ugorouleno iz
achu malo mogoncka	com doconi iz vvo
uime bosie boZZekacho	lenico ^{com} bosiem lgeZm
myZna Zigreahu fran	bratria boZuuani ib
na bodcravvi Zuoge	bgini Ego senemosen

nikiseli za niuci
ti nicacose ubega
ti nugefati pred
atolom bosigem ze
zopirnicom nasim
ze zlodgem starim
igeste pred bosi
ma ofima v laco
mu zuoimi vti
izuoim glagolom
izbovuedati fsege
nasem suete chisto
fuoril libobodi do
bro liboli zi zlo
dactomudini zint
mu zlte ide neca
moze vclontu nu

ge pred bosima ofima
fati izio prio imeti
iusegezim bovedal
nas goz bod zueticru
isegest bali teleznassih
izpastel dusnassih ton
boz zledine balouvani
ge pozledge pozstav
iucalalge im seze nam
doz ftoi odgego zavue
kati igemuzeoteti
preise nassi zef zroco
frazdacho nebo ie te
pechu medami ipri
ni zse agni pefachv
imetsi tnachu ipolezv
vurfachv iseleznachv

ge řazřgachu atobac
mii ninge nasu řřau
dnu vuerun ipřaudno
řřbovuediu toiemosim
řřormi eřeoni to vuc
lico řřraftiu řřuorise
dapotomii řřnřři bořři
řřaba řřřřřřuaise řřřř
im grechi vuasa řřofte
řřřřim řřřřřřvedni bo
dere grechov uuasih

Iazze haglagolo
zlodeu. luzemiego
delom. luzemiego
lepocam. Tose uue
ruu ubog uze mo
goki. lu iega zin,
lu zuueti dub. Data
tri imena. edin bog
gozpod zuueti.
ise zuori nebo. ih
emlo. Tose izco ie
ga milosti. Isce
mariae. Isce mic
hahela. Isce pe
tra. luseb bosih zl.
luseb bosih mose
nic. luseb t za

connic. luseb zu&ih
deuuih. luseb t moki.
Da mirasite napomoki
biti. kibogu moih gre
chou. Dabim cisto iz
pouued zuoril. lod
puztic otboga priel.
Bogu uhe mogokemu.
izpouuede uhe more
greche. Isce marie.
yzeb nepraudnih del.

inpraudnega pomislena.
Isce iehem uuede zuo
ril. ili neuuede. nudmi
ili lubmi zpe ili bde.
yhpitnih rotah. Vlisnh
resih. vtabinah. yhmistve.

Ylacom'ztue. Vlichogeden.
Vlichopti. Yu'zma'ztue.
luu'hemlichodiani. Efe
iesem'ztuoril'ptiuuo
bogu. octogo dine
ponese xpen bih. dase
dodini'z negodine. Togo
u'zego i'hpouueden bodo.
Bogu. Isce mari. I sco
lauren'hu go'zpodu.
lu'zem huetim. Itce
bosi rabe. Caiu'he
moih grechou. Ipadle
choeu caiati. dico'se.
himizla imam eche
mebose postedis. Daimi
bose go'hpodi. tuuoiu

mi'lo'z. dabim nez
ramen. inechriden
nahudinem dine
predtuima ofima
ztoral. igdase pri
des hodi. Siuuium.
Imrtuim. comusdo
po'zuem dele. Tebe
bose mi'lo'hti vui
poruso u'za moia
zlouueh. Imoia
dela. Imoie pomis
lenie. Imoie hridhe.
Imoie telo. Imoi
suiuot. Imoiu dufu.
Criste bosi hinu.
ise ieli razi. nali

Lunæ pñti. gres
 nke ysbauuti. or
 hlodeane oblaži.
 ychpanime otužega
 hla. Npažime
 vuchem blase.
 A M E N.

Amen

S ERMO . IN NATIVI
 TATE . SCÆ . MA
 RIAE . VIRGINIS
 ET SCI . CORBINI
 ANI . CONFESSORIS

Terminis gaudiorū machinis pectit dies adoptatus huius festiuita
 tis. cui quæq. singularitas tripertite solemnitatis sufficeret; p se
 rite colenda tardis gressib; nræ inbecillitatis. Sed qd diuina
 dispositio. humanaq. institutio, p nrā utilitate dectis usib; ē
 tulit inunū. immutare quia non audem. ex nrā parte quicqd
 honoris ut reuerentiae addere possimus. totis nisib; operā dem.

Primo adē festiuitas scæ mariae di genitricis qua effulsit mundo
 nobile germen eius natiuitatis. Que iūnis parentibus euan
 gelista testante nominatim asserit adōta. ubi abraham. cā ē

oběti snad lépe než oběty (obeti II 38) *sacrificium, oblatio*, dle česk. obět; neboť *oběť* má v církevní slov. jiný význam: votum. Viz str. 19.

oblasti (oblazti III 71) gen. sg. v cír. slov. *область potestas*, později ustupovalo slovu *власть*. Oblast pocházející bezpochyby z cír. slov. zachovalo se i ještě později v slovinštině, tak čteme v knize z XVII stol.: autorita = oblaft (Oblak, Doneski II 43).

obujachu (obuiachu II 47) impf. 3 os. pl. od *обувати calceos induere, calceare*.

očima (ofima III 55; II 76, 86; ozima II 27), *oculis*, očima.

od, ot předl. s gen. (od zih poštenih grehi od... I 22; o. fzlauii bofige II 10, 95; III 39; ot III 24, 70, 72).

oděachu (odeachu II 47) v cír. slov. *одѣхаша* odívali (impf. 3 os. pl.) *vestiebant*.

odpustik (odpuztic III 23; otpuztic I 10) *remissio*, odpuštění, v cír. slov. *отпущикъ*.

ogni II 100: dat. sg. starosl. *огнь*, gen. *огни* i *огнь*, *ignis*, oheň.

oklevetam (oclevuetam bratra II 21) v cír. slov. *оклеветанъ calumniatur*.

on I 8 *ille*, onen; oni II 43, 44, 107 nom. pl. m. r.

ostanem (ozštanem II 17), strsl. *останъ abstineamus*, s gen. zde: ... zich mirzcih del.

ot viz od.

otca gen. sg. (otza I 33), dat. otzu II 61; vok. otze I 2.

oteti ze gemu II 96, v cír. sl. *отати sumere, eripere*; da bi ni zlodeiu otel I 28 strsl. *оталъ*; otmi me vzem zlodeiem I 28 strsl. *отымъ*.

otpustik viz odpustik.

pak (bac II 103) vide paky.

paky *iterum*, opět: pagi II 14, paki 19, bac II 103.

pasem (roti choife lh ne pazem II 24) *servamus*, zachováváme.

pečachu (petfachu II 100) *печяхъ torrebant*, pekli.

pečali (petfali II 4 gen. sg.; petzali II 12 nom. pl.) v cír. slov. *печаль cura*, starost.

pijem (pigem II 38) *bibimus*, pijem; zde zajímavá vazba s dat.: zefi ih.

po předložka s lok.: I 1 (po naz), 10 (po zem), III 59 (po suem dele); s akk.: I 12 (po t den), s dat.: II 101 (po lezv).

p(o)bějeni (bbgeni II 67) církevně-slov. *по-бѣдени incitati* (srovn. Supr. 236.19: *малъ побѣдени быхомъ, и десномъ намъ данъ отроци приущение, градъмъ...*); Miklosich četl: bbgeni d. i. bějeni (Etym. Wtb. str. 13 u bi-děti a bēditi).

počisti *enumerare*: poštete II 111 *enumerate*; poštenih I 22 *enumeratorum*, v cír. slov. *по-чисти numerare*. Naše tvary se možná již tenkrát vyslovovaly: poštete, poštenich (jako nyní v slovinčině: štejem, štetí z čyt-).

pod předložka s akk.: bod crovvi zuoge II 51.

poglagolani I 17 lok. od *поглаголаніе*, ale snad v jiném významu: pomlouvání, v něm. form. saské bisprákjas, viz str. 18; v slovinštině máme pro to oblagavati (Oblak, Doneski II 84).

poido (boido II 12) v cír. slov. *поидъ* 3 os. pl. jednoduchého aor. (starý tvar, jenž se nám i v staré češt. zachoval: idú).

pokazen (pocazen grecha I 25) v cír. slov. *показъ poena*, trest.

pomeněm se (pomenemze II 15) *recordemur*; v cír. slov. *помянемъ сѧ*.

pomnju (pomngu I 13 dvakrát) v cír. slov. *помянемъ memini* (též v Euch. sin. 72a 11), v něm. gihugku.

pomoči (pomoki III 20), snad akk. sg., v opr. k str. 34 ř. 38 na str. 80; v cír. sl. *помощъ auxilium*.

pomyšlenije (pomiflenie III 63) *cogitatio*, v cír. slov. *помышленіе*; pomiflerja III 29 gen. (i v Euch. sin.).

ponježe (pongeše I 12; poneše III 40; boneše II 7) *quando, postquam*; v cír. slov. znamená *поміже* obyč. *quia* (ale i *postquam, cum*, ač zřídka Srezn. I. c. 60).

porončo (tebe poronšo me telo atd. I 29 a: Tebe... porufo uza moia zlouuez[a] III 61) v cír. slov. *порѣхъ commendo*, poroučím; viz str. 14.

posěčacho (bozzekacho II 49 a bozcekachu II 55 v cír. slov. *посѣтахъ visitabant*.

poslědine (bozzledine II 92), v cír. slov. *последнѣе ultimus*, poslední.

poslědje (posledge II 93) v cír. slov. *последѣе ultimo, postea, naposled*, v. str. 33—34.

posta (pozta I 19) gen. od **постъ jejunium**.
postavil (pozstavvi II 93) **поставил** part. praet. *proposuit*, v. str. 31.
poštediši (poštedifi me, tedy s akk. III 50) v církv. slov. **пощадиши parces**.
potom II 10 *postea*.
potomu (II 28, 109; botomu II 17, 35) *ideo, propterea*, proto.
potřeba (potreba iega I 20) *opus (est)*, třeba, potřebí, **потреба мѣтъ** i v církv. slov.
povědal (bovvedal II 88) v církv. slov. též: **повѣдалъ, dicere**.
pozvani (bozuuani II 67) v církv. slov. **позваны vocati**.
pravdnym (praudnim I 6, 7) dat. pl. **правды-нымъ justis**; praudnu II 104, 105 instr. sg. ž. r.
před předložka **предъ**, s instr.: před bofima ozima II 27, 75, 86; p. tuima ofima III 55; p. stolom II 71.
prejšje (preife II 97), nom. pl. komparativu od přední, církevně-slov. znělo by to ***предъше**. V staré češtině máme ovšem práziesfi *prae-cessor* (Prešpurský slovník 41, 61, přezší *antecessor* v Hankově Sbírce nejdávnějších slovníků 1833, kterýžto význam hodí se na našem místě, kde bychom jen tvar s určitou koncovkou (preifi) očekávali. Viz též dodatek k str. 30 ř. 6 na str. 80.
prešupam (s akk. prešupam ge II 24) v církv. sl. **прѣступаемъ transgredimur**.
približaše (s dat.: bogu briplifaze II 58) v církv. slov. **приближаша appropinquaverunt**.
pride I 27 *venisti*; pridete I 33 (**придете venite**); pridef III 56 (**придеши**). Viz priti.
priměte (primete vucfne vuezeli i vucfni fivuo I 33) v církv. sl. **примите accipite (possidete)**; primi moiv izpovued I 11 *accipe*; priel III 24 v církv. slov. **прималъ**; prigemlioki (prijemljoči II 3, v církv. sl. **примемлѣшюу**, viz pozn. k byvši I 8).
prinizše (prinizše II 99) od **принисти** 1 os. **принишъ admoveo, ἐπιβάλλειν** vrci (zde: vrhše).
priti III 69 *venire*; viz pride.
privě (priuuae II 30) v církv. slov. **прѣвѣ pri-mum**, tedy zde vl. *prvéje*.
pulti II 22 dat. (gen.), sg. (nom. **пультъ**) *caro*, tělo, jako polt žije posud.

prizvavše (prizzuauše II 110), v církevní slov. **призываетъше**.
prjo (prio II 87) akk. sg. (nom. **прѣ**) *pře, contentio*.
protiv předl. s dat.: proti u bogu i p. memu creztu I 19 (v církv. slov. **противъ а противъ**).
protivo předl. s dat.: proti u u bogu III 38, viz *protiv*.
rabe (rkp. vlivem němč.: bofi raba II 109 viz str. 29) vok. rabe I 7; III 46 (bofi rabe).
račite (rafi te biti III 20) **рачѣте**; račil III 68 **рачѣлъ (рачѣти velle)**.
rad III 47 *lubens, jucundus*, rád.
rastrgachu (raztrgachu II 103) **растрѣгаша dilacerabant**.
razboj (rafzboi II 2) v církv. slov. **разбой latrocinium, homicidium**; cf.: *homicida* = rasbinik (Oblak, Doneski II str. 56).
razuměti (razumeti II 29) *intelligere*.
rěčich (refih III 34), v církv. sl. **речѣхъ sermonibus**.
rědka (redka zloueza I 1) zde asi ve významu *pauca*, několik. Srovn. Supr. 401 ř. 27: **по томъ же градъцѣ (κηράριον) малъ на брѣзѣ съторѣхъ и тѣ ель рѣдѣхъмъ уасъ дѣли дѣла...** Migne, Patr. gr. sv. 114 str. 1219: *atque in eo aliquot horis diei opus faciens...* řecký text: *καὶ τοῦτο κατὰ μέρος (καθ' ἡμέραν) ἐργαζόμενος*, potom: »der deisu fōūn uuort derā calaupā qui pauca verba fidei« (Exhortatio ad plebem, Denkm. I vyd. str. 155). Sem též náleží: **отъ рѣдѣхъмъхъ поповъ парѣ ти прѣсвитѣроу** Mikl. Slovn.
redu (bzzredu II 13 = bez redu) gen. od **радъ ordo**; bez redu: *sine ordine* (opp. **по радѣ**). Jiní vykládali chybně bez čředu (musilo by býti bez čředy).
rota *juramentum*: rote I 15 lok.; roti II 23 akk. pl.; rotah III 33 lok. pl. I v církv. slov. přichází často slovo **рота** (viz Mikl. Lex.). V slovinské zpov. formulí z XV stol. čteme již: falsch presegayem (Slav. Bibl. II 171.9). Srovn. též: *giuramento* = *perfega* (Oblak, Doneski II 55).
s, se předl. *cum*, s instr.: z temi I 32; ze zo-pirnicom II 72, ze zlodgem 74; s gen.: ze nebese I 27.

sce = **sancte**, viz toto.

sami (zami II 29) *ipsi*, sami.

sancte (sanctae) atd. viz svety.

se zájmeno zvr. akk. strsl. **ca**: ze I 16, 21, 23; II 15, 57, 59, 85, 94, 96; III 1.

se předl. v strsl. **ca**: ze II 72, 74; I 27 (viz s).

segrěšil (zegrefil II 1), v církl. slov. **сѣгрѣшилъ**, shřešil.

selom (zelom I 5) *legatis*, v církl. slov. **сѣломъ**, gen. pl. zil III 15 (uřeh bořih zil).

semirt (zemirt II 14), v církl. slov. **сѣмрѣтъ**, smrt.

sepasenije (zcepařgenige II 39) *salus*, spása.

si s předcházejícím **ли** (tedy **ли си**) v církl. slov. v otázkách, ku př. **ѸТО ЛИ СИ ОТЕЦА** (Mikl. Lex.), v naší památce libo li si (libo lizi II 82) ve významu: *sive*, neb. Spojka **ли си** náleží bezpochyby též pozdější době, neboť nemůže býti doložena z nejstarších památek, nýbrž jen z pozdějších.

si *hic*, tento, **ca**: zi I 12; III 68 (na zi zvuet) akk. sg. stř. r.: ze II 75; lok. sg. m. a stř. r.: zem I 8, 10, 25; fem II 80; akk. sg. ž. r. zio II 87; gen. pl.: zih I 22; zich II 18.

sigrěachu (zigreachu II 50), v církl. slov. **сѣгрѣахъ** *calefaciebant*.

sil viz **selom**.

simysla (zimizla III 49) v církl. slov. **сѣмисла**.

siničstvo bezpochyby: *fornicatio* neb dle první památky vzhledem k stupňování významu: *adulterium* (v ziničstue, v siničstvě I 16 a u zničstve, v sničstvě III 34), v církl. slov. **сѣничъ**, **сѣничати** a slovo naše znělo by **сѣничъство** (mělo by býti vl. ***сѣничъство**). Strany zastoupení polohlásek viz str. 34, strany významu str. 6 a mimo to směs.

slavy (řzlauui II 10), v církl. slov. **славы** gen. *gloriae*.

slovo *verbum*: **zlouuez(a)** III 62; **zloueza** I 1.

směs, **směstvo** (m. směšstvo): v uzmazi I 15 (m. v zmasi) a u uzmaztue III 36 (m. uu zmaztue) *погрѣша*; v něm. zpovědních formulích: huar (hôr), hõruuilljo a pod. V Euch. sin. na paralelním místě **смѣсь**. Strany směs viz str. 12 a str. 21 (zde hlavně proč a m. ě v slově tom). Staroslov. **смѣсъ**.

Pro výklad směs = *fornicatio* (m. v uzmazi atd.) mluví též, jak slova ve Fris. I jdou po sobě, totiž: ili tatbe ili zavuižti, ili v uzmazi

ili v ziničstue, srovn. s tím v loršské formulí (Müllenh. a Scherer Dekm. str. 238): huoro, uuilleno, farligero (= též *fornicatio*) a v lat. formulí z IX stol., jež se shoduje v mnohých věcech zase s würcberskou, též: *quod furavi, quod fornicavi, quod adulteravi*.

V uzmazi ili v ziničstue tvořilo by dle toho jakési stupňování významu. S tím se shoduje i první zpovědní formule v Euch. sin. na str. 68 a ř. 20: **ѸЗЪ СЛАДЪ И ПРѣЮБОВАНИЕ** a v hom. připisované sv. Klementu: bluzenija, preljubodějanija.

Ostatně viz slovo siničstvo. Vostokov si nedovedl vysvětliti slova toho, myslil jen na »smak« vkus, chuť. Kopitar vykládal následovně (Glag. Cloz. XLIII): »uzmazie, n. accipimus pro peregrina voce, facta e phrasi germanica: ůz der máže, extra modum *το ἐκμετρον*...« Není pochyby, že přepisovači slovu nerozuměli a jinak si je vykládali. Na úsměch (ve významu něm. spott, viz ku př. Denkm. na str. 247) zde asi nelze pomýšleti. Taktéž na něm. mōsa jídlo, poněvadž slovo to je ve Fris. III správně přeloženo.

sodit (zodit siuim i mrtuim, s dat. III 57), v církl. slov. **сѣдитъ** supinum, soudit.

sodny (zodni I 9, 31), v církl. slov. **сѣдны**, soudný (na zodni den), viz **sudinem**.

soprnikom (zopirnicom II 73), v církl. slov. **сѣпръникомъ** instr. *adversario* v. str. 49.

sotonina (fotonina II 19) nom. pl. stř. r. (dela fotonina).

spasal (ne zpazal nedela ni zueta vuecera ni mega posta I inogo mnogoga I 18), v církl. slov. **сѣпасалъ** (**сѣпасати** *servare*).

spasi (zpazi me v uzem blaře III 73), v církl. slov. **сѣпачи** *serva* imper.

spasitel (zpafitel II 91), v církl. slov. **сѣпаситель** *salvator*.

spe (zpe I 17; III 32), v církl. slov. **сѣпа** part. praes.

spytnych (zpitnih III 33), v církl. slov. máme **спытъны** *immeritus* (Mikl. Lex. **оуѣниство** **сѣпытъно** Srezn. I. c. 86); zde křivá přísaha (v něm. meinsuerto, v Euch. sin. 72a 15: **лихо клати**, 68a 25: **прѣстѣпоклати**, viz i str. 21).

*

srdce (zridze III 64), *срдцѣ*.
starosti (starosti II 3) gen. sg., v cír. slov. *старости senectus*, stáří.
starym (starim II 74) instr. sg. m. r., v cír. slov. *старымъ*.
stati (řtati II 71, 87) *stare*, státi, stanouti, viz str. 31.
stojal (ztoial III 56) stál, od *стоити*.
stolom (řtolom II 72) instr. od *столъ thronus* viz str. 49.
storiti viz *stvoriti* a str. 31.
stradacho (řradacho II 98), v cír. slov. *страдаха passi sunt*.
stranna (řfranna II 50), v cír. slov. *странна hospitem, peregrinum*.
strasti (řraști II 12) nom. pl. od *страсть dolor*; řrařtiu II 108 instr. sg.
stvoriti *creare*: ztoriti II 107, v cír. sl. *сѣтворити*; zuori (m. ztuori) III 10 aor.; stuorise II 108 3 os. pl. (*сѣтвориха*); ztuoril I 12, 23; III 23, 30; řtuoril II 81.
sudiněm (zudinem III 54), v cír. slov. *суднѣмъ* (na zudinem dine: *die extremi iudicii*) viz *sodny*.
sunt (řunt II 19) *sunt*, jsou.
svět *mundus*, svět: zuet I 9; zvuet I 12; zuuet III 69; lok. zуетe I 8, 25; řzуетe II 80 (viz str. 14).
svety *sanctus*, svatý: zuueti III 7, 9; zueti II 89; dat. sg. zuetemu I 3, 4, ř. r. zуетei I 3, 24; dat. pl. zvetim I 24. Strany zuetemu creztu (= svatěmu Kristu) řeba podotknouti, ře máme i v něm. formulě řasto: uuiho trořtin (ku př. v emmeramské modlitbě v rkp. A) a podobné výrazy. O řce = sancte III 12, 13, 14 viz str. 44.
svoj *suus*, svůj: lok. sg. řř. r. zuem I 59 (po zuem dele); instr. sg. m. r. zuoim II 78 (zuoim glagolom); akk. sg. řř. r. fuoge II 63; akk. pl. muž. r. zuoge II 51 (bod crovvi zuoge); instr. pl. zuoimi II 77.
svori viz *stvari*.
syn (řin III 6), v cír. slov. *сынъ* akk. sg., vok. zinu III 67.
synci (řinzi II 28, 59, 83, 109), v cír. slov. *сынѣк filiulus*, srovn. chindili miniu filioli mei (M. a Sch. Denkm. I vyd. 1864 str. 155, v 3 vyd. na str. 200, 1 a 15).

t zájm. *тѣ*, ten: akk. sg. m. r. (po ř den I 12); ton II 91 m. ten (*тѣмъ*) viz str. 31; to řř. r. II 103; gen. sg. togo III 39, 41; dat. tomu I 16; II 60, 83; nom. pl. řř. r. řa III 7; akk. pl. ře II 56 (v cír. slov. *тѣ*), gen. pl. řeh I 23; II 26; instr. řemi I 32; II 57; instr. sg. ř. r. řo II 107 (v cír. slov. *тѣмъ*)
tacije (řazie II 31) nom. pl. m. r. od *такожде* (*такожде*) *ὁμοιο*; *aequalis*.
taje (řage II 42) nom. pl. od *тѣже idem*; řige II 41 nom. pl. (*тѣже*); akk. sg. řř. r. řoie II 106.
tako (řaco II 58) tak, *sic*.
takoga (řacoga I 25) v cír. slov. *такого, talis*.
tamoje (řamoge II 62), v cír. slov. *таможе in eundem locum*.
tatbě (řatbe I 15), v cír. slov. *таѣба furtum*, krádeř.
tatbinach (řatbinah III 34), v cír. sl. *таѣбѣна furtum*.
tatva (řatua II 22), v cír. slov. *таѣба* (viz *tatbě*).
te II 2 spojka, i v cír. slov.: *et, xal* (Mikl. Lex.) srovn. tere.
tělo *corpus*, tělo: řelo III 65; gen. sg. řeleze II 6; gen. pl. řelez II 40, 90.
tepeču (řepechu II 98) *verberabant*, impf. od *тѣти* 1 os. *тѣж* (pro nejřarří pamářky význačné).
tere II 32, 110 spojka, i v cír. slov. *тѣре et* (Mikl. Lex.), viz *te* (a na str. 20).
tije (řige II 41) viz *taje*.
timnicach [řimnizah II 52], v cír. slov. *тѣмъ-ниѣка carcer*, řalář; srovn.: prigionie = tamnizza (Oblak, Doneski II str. 61).
tnachu II 101 impf. od *тѣти* (1 os. *тѣж*) *scindere, secare*.
toje II 106 viz *taje*.
ton viz *t*.
toře (řofe III 4, 11) spojka: *etiam*, řakře.
řřebu (řrebu II 20); *тѣж* v pozděřší době v cír. slov. řa *жѣтѣ* (*sacrificium*, oběř). Viz str. 19 a 49.
řva (řua I 26) *tua*, řvá; akk. sg. řuo I 31 (*тѣмъ*) a řuoiu III 51; instr. řu. řuima III 55; instr. pl. řuoiimi I 32.

tvorju (tuoriv I 21, 24), v cír. slov. **тѣорѣ** *facio*; 1 os. pl. tuorim II 20.

ty (ti I 20, 26, 27) *tu*, *ty*; dat. tebe I 2, 7, 21, 23, 29; III 59.

uběgati (ubegati II 70) *effugere*, v cír. slov. **убѣгати**.

ugojenije (ugongenige II 23 zkomoleno), v cír. slov. **у҃гождєнїе** *hověni* (pulti ugongenige) viz str. 17.

ugotovljeno (ugotoulieno I 35; ugotouleno II 64), v cír. slov. **у҃готовлєнє** *paratum*.

uchrani imper. od **оухранити** *servare* (uchrani me ot uzega zla III 72 již s předložkou místo pouhého gen. srovn. *ifbauuiti* ot zlodeine oblazti III 70).

ukazal (ucazal II 94), v cír. slov. **указати** *monstrare*, ukázati.

ukloniti se (vcloniti ze II 85), v cír. slov. **у҃клонити сѧ** *effugere*.

ukryti (fe... ucriti II 69), v cír. slov. **у҃крыти сѧ** *se abscondere* s gen. (zde *lica*), který u sloves *krýti* a *tajiti* se stával (viz článek prof. Hattaly »O ablativě ve slovančině a litvančině« v Čas. Č. Mus. 1858, str. 525).

uslyšal (uzliffal I 31), v cír. slov. **у҃слышашъ**, uslyšel.

usmasi viz v slovn. směs.

usmastvě viz v slovn. směs.

usty (vzti I 33; II 77), v cír. slov. **усты** *ore*, ústy.

utěšachu (utěffachu II 56), v cír. slov. **у҃тѣшаша** *consolabantur*.

uzmazi viz směs.

uzmztue viz směs.

uže (vfe I 27), adv. *jam*, *etiam* v cír. sl. **у҃же**.

v (u, v, ú, ý) předložka s akk.: v moku I 27; u ime bofie II 49, 55; u liza II 31; v uuek I 35; v ueki II 2, 6; v zezarftuo II 63; s lok.: u zpitnih rotah atd. III 33—36; u nepraudnei rote I 24; u lfi atd. I 15—17; v poglagolani I 17; u timnizah i u zelezneh vvofich II 52—54; u circuvah II 35, v uzem blaze III 74.

v I 34, snad vy nedopsáno; byl by to dat., jak jej tam očekáváme.

vaše (vuafa II 111) akk. pl. m. r., vlivem němč. *vaša* v. str. 29 (v cír. slov. **ваша**); uuafig II 113 gen. pl.

večera (vuecera I 18) gen. sg. od **вечеръ** *vesper*.

věčný *aeternus*, věčný: vuecfne I 34 akk. sg. stř. r. (**вѣчно**); vuecfni I 34 akk. sg. m. r.

věděti: vuede ili ne vuede I 14 a III 30 jest part. praes. staroslov. **вѣды** (**вѣда**), jak nám formule v Euch. sin. 72a 12—13 ukazuje, kdež stojí: **сѣвѣды**... **любо не сѣвѣды** (Mikl. to považoval chybně za 1 os. j. č. Vgl. Gramm. III^a 174), v něm. formulích: *uiuizanto* oda *unuuiizanto*;

vuez I 20 = **вѣсн**, víš.

věk (uuek I 35) věk, *aevum*, akk. sg.

uueka I 35 gen. sg.

vueki II 2, 6 akk. pl.

velika (vuelica I 21) nom. sg. ž. r.;

vuelico II 107 strsl. **вєлїкѣ** instr. sg. ž. r.

velju (vueliu I 32) akk. sg. ž. r. starosl. **вєлї** *magnus*, velký v. str. 28.

venčich (vuenfih I 23), strsl. **вєнчїхъ**, gen. pl. kompar. (strsl. **вєнчїхъ**) *majorum*, větších; očekávali bychom zde dle pravopisu v jiných případech: *vuenkich*, kde k = č, viz str. 32. Nyní věci vedle venkši, na západě: *venč*, *venči* atd.

věra *fides*, víra: vueru I 31 akk. sg.

vuerun II 105 instr. sg.

věrnikom (vuernicom I 6) *fidelis*, *πιστός*, v strsl. **вєрїхъ** často.

věruju (vueruiu u bog uzemogoki I 8) *credo*, věřím.

ves, **vis** *omnis*, strsl. **вєсѧ**: vuez I 3 akk. sg. m. r.

vuiz I 27 též akk.

vuizem I 4 dat. pl.

uza III 61 akk. pl. stř. r.

uze III 26 akk. pl. m. r. strsl. **вєсѧ**;

uzega III 72 } gen. sg.

uzego III 42 }

uzem III 74 lok. sg. stř. r.

uzem I 5, 6, 24; III 2, 3, 45 dat. pl.

uzeh I 7; III 16, 19, 28 }

ufeh III 15, 17, 18 } gen. pl.

veselie (vuezelie I 34), veselí, radost, *gaudium*.

věšachu (vuefachu II 102) *suspendebant*, věšeli.

viděti (uvideti II 28), v církl. slov. **вѣдѣти** *videre*.
virchnemu (vuirchnemo II 60, bezpochyby nedopatřením m. -mu) *supremo*, strsl. **вѣрхнѣмюму**, vrchnímu.

vklepenych (Uclepenih II 54) part., staroslov. **вѣнчаныхъ** (koř. **вѣнч**), *vincitus, inclusus*.

volju: vuoliu I 30 akk. sg. **волю**; volu I 14 instr. sg. **волю**, v něm. unnôtag, viz str. 13.

vožich (vvořih II 54), slovinsky vože, církevně-slov. **вѣже** *funiculus* (sem náleží též č. houže, houžka; srovn. též voza Gefängnis, Gefangenschaft, Oblak, Doneski str. 55).

vračen (vuuraken I 13) očekávali bychom urojen; přepisovač snad chybně četl v církl. sl. **оувождѣнъ** a myslil na **вѣрхнѣмюму** od **вѣрхнѣмюму**. S naším místem srovn. v staropolské formulí: Ja gresni czlowek kaŝ se... mich wsech grzechow, czom se gich dopuszczil ot mego porodzena az do dzissessego dna... (Nehring, Altpoln. Sprachdenkm. st. 243).

vsakomu (uzakomu II 76) **всѣмюму** *omni*.

vsedli (vzedli II 62), strsl. **всѣдѣнъ** *collocabit*, usadí.

vsemogoći (uzemogoki III 5) *omnipotens*, strsl. **всѣмогъ**, akk. sg.; vsemogoćemu (uzemogokemu III 25) dat. sg.

vstati (uztati na sodni den I 9) *surgere*, vstáti, strsl. **встѣти**.

vveděchu (uuedechu II 52), strsl. **ввѣдѣхъ** *introducebant*.

vygnan (uvignan II 9) *expulsus*, vyhnán, strsl. **вѣгнанъ**, viz str. 31.

vzel (vzel pokazen grecha I 25), vzal, strsl. **взѣхъ**.

vzľubiše (uzľubife II 34) *dilexerunt*, starosl. **взлюбѣхъ**.

vznenaviděše (uznenaviděše II 33) *oderunt*, znenáviděli, strsl. **вззненавѣдѣхъ**.

vzoveš (vzovueš I 32) *vocabis*, strsl. **вззовѣхъ**. za předl. s akk.: za vuiz narod I 27.

zaděneš (s dat.: ti mi zadeneš I 26), strsl. **зѣдѣнъ** či **зѣдѣдѣнъ** *impones*, naložíš, viz str. 20.

zaglagolo se (zaglagolo ze zlodeiu... III 1) *renuncio*, odříkám se. Srovn. zavěčati se.

zakonnik (zaconnik III 18) gen. pl., v církl. slov. **зѣконоуникъ** *fidelis*.

zavěčati se (od gego zavuekati ze II 95) *renunciare*, zřici se, strsl. připomíná trochu jen: **зѣвѣштѣти сѣ комоу** *doŭrai ōpoxov* viz str. 18.

zavisti (zavuizti I 15) lok. sg. *invidia*, zavuzitiu II 8 instr. sg.

zemlo III 11, v církl. slov. **зѣмля** *terram*, zemi. **zlo** *malum*: zlo II 82; zla I 12; III 73.

zloděj *diabolus, malefactor*: zlodeiu I 28 dat. sg.; zlodeiem I 28 dat. pl.; zlodgem II 74 instr. sg. (slovin. v. str. 31).

zlodějne (zlodeine III 71) adj. od zloděj: *malefactoris*.

že I 8, 9; II 41 atd. *de, vero*.

žejna (fegna II 45), strsl. **жѣжна**.

želězněch (zelezněh II 53) *ferreus*, železný; felezni II 102 instr. pl.

žestoko (zestoco II 97) *duriter*, starosl. též **жестокъ**.

žiti (fiti II 3, 7) *vivere*.

život (fiuot I 9, 31, 34; III 66) *vita*, život.

živym (fiuim III 57) *vivis*, živým, dat. pl. m. r.

OPRAVY A DODATKY.

Str. 4, ř. 4 čti a tonu m. o tonu.

Str. 16, ř. 7 čti eñ m. em.

Str. 18, ř. 5 a 7 čti ~~zaklene~~ m. ~~zaklene~~.

Str. 20, ř. 42. Přihlížejce k vývodům na str. 31 můžeme ovšem připustiti, že i tere se mohlo dostat do II pam. teprv posledním přepisovačem.

Str. 21, ř. 8 a 12 násl. Parafrase pochází bezpochyby od posledního přepisovače (pasti nemluví proti tomu). Zasluguje povšimnutí, že se na str. 20—21 uvedené přídavky a vysvětlivky vyskytují jen v II a III památce, kteréž právě od téhož písaře pocházejí. V tomto smyslu třeba shora uvedená místa opravit. Jinak zachoval poslední přepisovač ovšem mnoho původních výrazů, někdy třeba i zkomolených.

Str. 21, ř. 38—41. Tento čtyřřádkový odstavec má následovati teprv na str. 22 po ř. 9.

Str. 22, ř. 10—49 viz též doleji str. 50—51.

Str. 22, ř. 29. Není však ani potřebí pomýšleti na takové území, v němž se stýkaly českoslov. živly se slovinskými, neboť v prvotním překladě nebylo asi žádných sledů slovinského jazyka.

Str. 23, ř. 20—22. Beze změn však nepřepisoval, viz str. 31, ř. 23; str. 35, ř. 24. Mimo to i opravu k str. 20 a k str. 21, ř. 8 a 12.

Str. 26, ř. 24. Co do lexikální stránky obráží se nám v II Fris. památce v některých výrazech lépe prvotní text. Tak se zde ještě zachovaly sledy českoslov. jazyka, čehož již neshledáváme v Klementově homilii, která se nám zachovala ovšem v pozdějších prepisech.

Str. 26, ř. 42 — str. 28, ř. 3. Syntaktická část, již jsem vůbec já sám nezamýšlel přidati, hodila by se lépe na str. 35 po ř. 31.

Důležitější zvláštnosti hláskoslovné uvedeny jsou v části o grafice a pravopisu a byly částečně též již v předcházejícím vytčeny.

Str. 29, ř. 4. Třeba zde podotknouti, že máme i v Euch. sin. na příslušných místech jen ~~назиданъ~~ ~~любо~~ ~~неназиданъ~~ a ~~колежъ~~ ~~ли~~ ~~неколежъ~~, avšak žádné ~~поудана~~ a pod. (Viz na str. 13 dole.)

Str. 29, ř. 15. o vedle u ku př. i ve slově trohtin vedle truhtin v Emmeramské modl. str. 16 pozn. 4.

Str. 29, ř. 16 vuirchnemo by se mohlo vysvětliti i dle str. 30, ř. 4—5.

Str. 29, ř. 45. I v Emmeramské modlitbě na str. 15—16 otištěné máme podobné příklady: slaffa, upila (avšak v rkp. A: upile) atd.

Str. 30, ř. 1. Vliv německé grafiky jeví se ovšem i v I Fris. pam., jak doleji uvidíme.

Str. 30, ř. 6. preife by mohlo odpovídati ovšem i církevně-slov. tvaru *~~прѣдѣше~~. Jagić vykládá: ~~прѣди же~~ (Archiv XVII str. 52 jako i tazie = ~~тази же~~). ~~прѣди~~ odpovídalo by nyní nejššímu též shora uvedenému preji.

Str. 30, ř. 29—48 a str. 31, ř. 8—9. Nyní se mi zdá pravdě podobnější, že původce či přepisovač druhé památky tuto psal dle slechu a že mu byla tedy někým předříkávána ovšem dle hlaholského textu. Nedopatření strany cruz mohl zavinit i ten, kdo předříkával hlaholský text nejspíše snad příliš zběhlý v hlaholštině. Text prostě latinkou psaný nebyl zde zajisté přepsán, jinak bychom si nemohli vysvětliti, jak mohla táž osoba v druhé památce podlehnouti tak značně vlivu němčiny a psáti *ō* za *p*, balouvanige atd. *vuafa* m. *vuafe* a pod., což se v třetí nikde neopětuje. Předloha třetí památky byla bezpochyby již též latinkou psaná. Hleděl-li původce druhé památky několikrát psáti německou spřežku *ui* tam, kde v církevní slovanštině bylo *y*, svědčí to též pro to, že byl hlaholský text někým předříkáván, kdo ještě částečně též tento rozdíl činil (srovn. str. 31, ř. 13 a násl.).

Str. 32, ř. 36. Strany *č* viz též Jagić Archiv XVII str. 80.

Str. 34, ř. 38. Jako ki bogu III 21 vykládám si i na pomoki v předcházejícím řádku (III 20), tedy = na pomoč. Od posledního přepisovače to však nepochází, ten to našel již v předloze latinkou psané, která však též povstala dříve na základě nějakého hlaholského textu.

Str. 36, ř. 11. Zdá se, že bylo původně napsáno *zodnu*. Nebylo-li by puntíku na *i*, mohli bychom předpokládat, že pisatel druhé a třetí památky, které byly později psány, slabiku *ni* nadepsal.

Str. 38, ř. 26 a jinde doleji. Různý vznik druhé a třetí památky vysvětluje nám též jich částečně různý pravopis, ač pocházejí od téže osoby.

Str. 39, ř. 26. *ch* za *č* je zde zajímavé; jak známo, vyskytuje se *ch* za *č* též v starých maďarských památkách, v čemž nyní mnozí vidí vliv severovlašské (benátské) grafiky (jakož i v jiných zvláštlostech). Nemám však ještě dokladů, že by již tak záhy v severovlašském pravopisu za *č* neb *č* se psalo *ch*; doklady máme teprv, pokud mi známo, z pozdější doby. Vliv tento vlašské grafiky byl by možný jinak v našich památkách, které byly psány na jihu. Zajímavé je, že jen ve třetí je toto *ch*, která byla již i v předloze latinkou psána, tak že Němec, původce dvou posledních Fris. památek, zde prostě přepisoval. Tato latinkou již psaná předloha pocházela ovšem od někoho jiného, jenž by byl mohl podlehnouti částečně vlivu vlašské grafiky.

Str. 41, ř. 47. choife Ih II 23 čte Jagić dle jiných jakoby předpokládalo *хожаѣше* (Archiv XVII str. 52), avšak smysl této věty nemluví pro takový výklad.

Str. 42, ř. 11. Dvojhláska *iu* přešla kolem r. 1000 v *ü*, což se psalo *iu* a *u*. Přehláska *u* v *ü* v 10/11 stol. se jevíci psala se též *iu*, *u* (*ui*), tak že tyto hlásky splynuly dohromady (srovn. Braune § 49).

Str. 43. *č* za *č* třeba dle str. 39 ř. 20 škrtnouti.

Str. 46, ř. 33 čti Beicht m. Bericht.

- 52, • 1 • REDKĀ m. RE△KA.
- 53, • 13 • ibih. Týž ř. v transskr. čti kršćen.
- 53, • 19 • protiubogu .iprotiu.
- 53, • 20 v transskr. čti krstu.
- 53, • 23 • I .vuenſih.
- 54, • 32 • Ztemi.
- 54, • 34 • Eſev.
- 55, • 7—8 (v transskripci) čti: Ponježe.
- 55, • 14 čti Ipagibra.
- 56, • 36 • Imod.
- 56, • 51 • bodcrovvi.
- 56, • 55 • luime.
- 56, • 73 v transskr. čti soprnikom.

REJSTRÍK JMEN A VĚCÍ.

Abraham str. 5, 46, 47.

Aretin str. 1, 65.

Baudouin de Courtenay str. 28.

Bernhart, J. B. str. 1, 5, 46.

Bohemismy viz českoslovácké sledy.

Boso str. 3.

Braune str. 38—41, 42, 43.

Bruno str. 3 pozn.

Církevně-slovanské sledy:

v 1 památce str. 11

» 2 » » 11

» 3 » » 16—18.

V jednom případě prvně uznány Schleicherem str. 7, ve větším rozsahu Sreznevským str. 6; co do pravopisu 34—35.

Církevně-slovanské texty obsahující zповědні formule z němčiny přeložené str. 25—26.

Českoslovácké sledy str. 3, 18—20, 31, 49, 51.

Dělení slov str. 44.

Ditmar str. 3.

Dl str. 19, 20, 31.

Dobrovský str. 1—4, 5, 48, 52 pozn. k ř. 3, 66—67.

Docen str. 43, 65.

Druhá památka na začátku zkomolena str. 26; důležitost její při otázce o vzniku Fris. památek str. 28.

Dualismus mezi staršími a mladšími církevně-slov. výrazy ve Fris. pam. str. 28—29, 49.

Emmeramská modlitba str. 14—16.

Euchologium sinaiticum, text v něm shodující se s třetí památkou str. 12—13.

Frisinky str. 1 pozn. 1.

Frisinské památky, objeveny str. 1, souvislost mezi I a II str. 11—12, různosti str. 13—14; jich vznik str. 28 ř. 3—35 ř. 31; hlaholské jich předlohy dostaly se k Slovincům asi skrze chrvatské hlaholity str. 32 ř. 28—34; mluví proti Miklosichově theorii str. 49.

Grafika a pravopis str. 35—44; přehledná tabulka na str. 43.

Grimm, J. str. 1, 5, 45.

Hattala, M. str. 7, 8—9, 26, 27.

Humboldt str. 2.

Chrvátštiny vliv str. 32 ř. 28 — str. 34.

Interpunkce str. 44.

Jagič, V. str. 2, 9, 10—11, 25, 31, 33, 34, 42, 50.

Janežič, A. str. 5.

Jarosiewicz str. 25.

k za é str. 7, 32.

Klementova homilie a její poměr k druhé památce str. 23—26, 62—65.

Kodex frisinský, jeho popis str. 46.

Koeppen str. 3, 4, 5.

Kopitar str. 1—5, 41, 45, 47, 51.

Kopp, Ulr. str. 45.

Krek, J. str. 19—20.

Laubmann, J. v. str. 47.

Miklosich str. 5, 8, 9, 10, o homilii Klementově 23, 26, 32, 33, 42, 43, 44, 49, 55 pozn. k ř. 23.

Mühlbacher, E. str. 47—48.

Němčiny vliv str. 21—22.

Nosovky a jich střednice str. 33 a 42.

Oblak, V. str. 29, 31 (dvakrát), 34 (dvakrát), 35, 42, 44.

Opera misericordiae str. 16.

Pertz str. 5, 44.

Polohlásek střednice str. 34—35.

Pravopis viz grafika a pravopis.

Přízvuk str. 35—38.

Prvotní překlady církevně-slovanské, z nichž povstaly Fris. pam. str. 22 a str. 50—51.

Původ Fris památek viz vznik.

Schleicher str. 7, 9.

Schmeller, A. str. 45—47, 65 pozn. 2.

Sket str. 5.

Skratky str. 43—44.

Slovinský jazyk po lexikální stránce ve Fris. pam. str. 20.

Souvislost I pam. s III str. 12, viz též: společné výrazy.

Společné výrazy v pam. str. 11—12.

Srbsko-chorvatské sledy ve Fris. památkách str. 32—34.

Sreznevskij str. 6—8.

Stáří památek str. 44—48, kdy vznikl prvotní slovanský text str. 50.

Syntaktické zvláštnosti str. 26—27.

Šafařík str. 6, 7, 10.

Škrabec str. 28, 32, 42.

Undolskij str. 5, 25.

Verner str. 3. pozn.

Vliv církevní slovanštiny na Fris. pam. viz církevně-slov. sledy; na Slovanstvo str. 48.

Vodnik str. 2, 3.

Vojtěch (Adalbert) str. 3.

Vostokov str. 2, 4, 5, 6, 7, 25, 44.

Vy- (vygnan) str. 31.

Vznik Fris. památek str. 28 ř. 3 — str. 35 ř. 31; prvotního překladu ve Fris. památkách zachovaného viz prvotní překlady.

Y v slovinštině asi záhy zaniklo str. 31.

Zois str. 2.